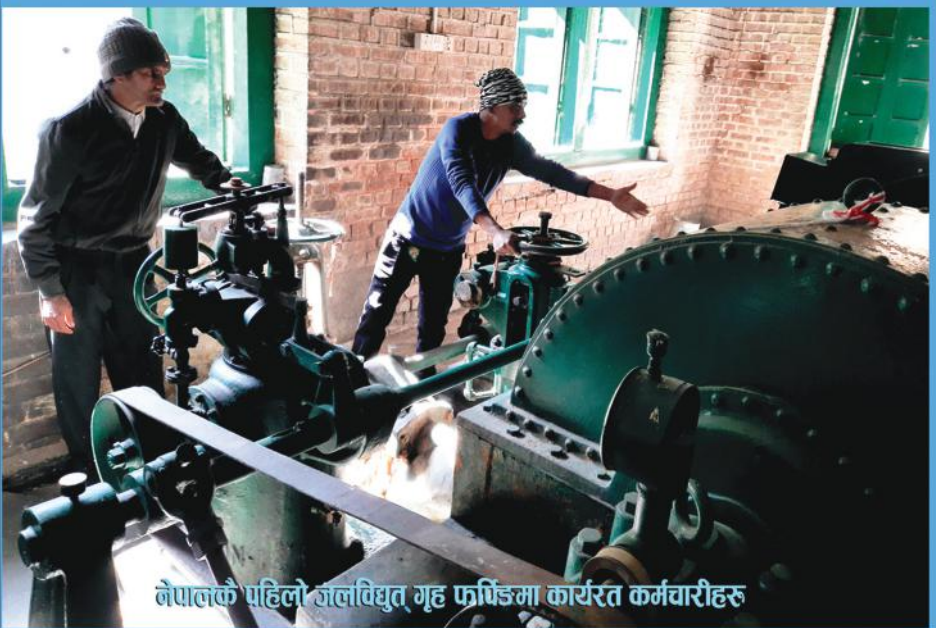
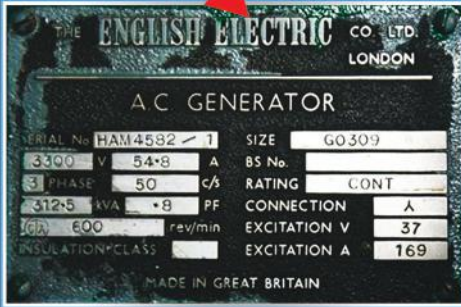

अमर ज्योति

साहित्यिक त्रैमासिक

फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्र विशेषाङ्क

वर्ष : १७, पूर्णाङ्क ४९
(२०७७ पुस-माघ-फागुन)

संरक्षक

हितेन्द्रदेव शाक्य

प्रधान सम्पादक

कृष्णदेव रिमाल 'शब्दसेना'

कार्यकारी सम्पादक

विष्णुप्रसाद आचार्य 'अतृप्त'

सम्पादक समिति

रमेश सागर
आविष्कार कला
रीता चालिसे
यादवराज घले

व्यवस्थापक

सङ्गीता अधिकारी
शारदा पोखरेल
बलराम पुडासैनी

आवरण कला

उपेन्द्र शिवाकोटी

अमर ज्योति

साहित्यिक त्रैमासिक

सल्लाहकार

मातृका पोखरेल
कुलप्रसाद पराजुली
विष्णुबहादुर सिंह
पुण्य घिमिरे
रामेश्वर राउत मातृदास

स्थानीय प्रतिनिधिहरू

बद्री न्यौपाने, विराटनगर
चतुर्भुज गौतम, मकवानपुर
नवराज भट्ट, नेपालगञ्ज
राजनप्रसाद प्याकुरेल, नुवाकोट
रामकुमार न्यौपाने, सिन्धुपाल्चोक
सि.बि.गर्तौला, इटहरी
मातृकाप्रसाद सङ्ग्रौला, भ्यापा

प्रकाशक

विद्युतकर्मी साहित्यिक समाज

नेपाल विद्युत् प्राधिकरण

सम्पर्क

रत्नपार्क, काठमाडौं, नेपाल

विद्युतीय ठेगाना: amarjyoti@nea.org.np

फोन नं. : ०१-४१५३०८९

संस्थागत मूल्य : २००.००

व्यक्तिगत मूल्य : ५०.००

शब्दघर छापाखाना, बागबजार, काठमाडौं ०१-४२४४५९७ द्वारा मुद्रित

सङ्ग्रहालय कि विद्युतालय ?

आचमनीको मूल प्रयोजन पूजाआजा वा धार्मिक कार्यमा शुद्ध हुनका लागि मन्त्रपूर्वक पानी अचाउनु नै हो । त्यसो त खनखाँचोमा यसलाई पुलाउ खाने चम्चाका रूपमा पनि उपयोग गर्न सकिन्छ । तर, यसो सोचौँ त— आचमनीलाई चम्चाका रूपमा त्यसरी उपयोग गरियो भने त्यो नसुहाउँदो मात्र हुन्छ त ? होइन; त्यसले एकातिर असभ्यतालाई जताउँछ भने अर्कातिर प्रयोगकर्तासमेत दुनियाँको नजरमा हास्यपात्र बन्न पुग्छन् ।

कुनै पनि वस्तुको सिर्जनशील उपयोग हुनु आफैँमा नराम्रो कुरा होइन । तर, व्यावहारिक उपयोगबाट पूर्णतः अलग गर्दै लहडी मानसिकतामा बहकिएर सिर्जनशीलता (Out of The Box) को नाममा कुनै वस्तु वा संरचनालाई तद्भिन्न उपयोगमा मात्र सीमित गरियो भने त्यसलाई राम्रो भनेर कसरी स्वीकार्न सकिएला र ! त्यस्तो उपयोग सह्य हुँदैन र त उखान हाली-हाली कटाक्ष गरिन्छ— ‘माल पाएर पनि चाल नपाउनेहरू !’ भनेर ।

‘फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्र’ । यो नाम नै काफी छ यसको कार्य-प्रकृति बताउन । यो पानीका माध्यमले बिजुली जन्माउने कारखाना हो । यसलाई तरुणवय छउन्जेल सोही उद्देश्यमा र उमेर ढल्कँदै गएपछि फरक प्रयोजनमा उपयोग गर्नु किमार्थ राम्रो होइन । यसो गर्नु भनेको आफूलाई हुर्काइ-बढाइ गर्ने मातापितालाई उनीहरूको हातखुट्टा चलुन्जेल माया गर्नु र वृद्ध अवस्थामा पुगेपछि सुविस्ता दिने नाममा ओछ्यानमै कुँजिन बाध्य पार्नुसरह नै हो ।

फर्पिङ विद्युत् उत्पादन केन्द्र हो, त्यसैले यहाँ जडित रनर, टर्वाइन र अन्य विद्युतीय उपकरणको विशिष्ट र व्यावसायिक उपयोग गरिनुपर्छ । यिनीहरूलाई सङ्ग्रहालयमा सजाइने वस्तुमात्र बनाइनुहुँदैन । ५०० कि.वा. क्षमताको उत्पादन-गृहलाई आवश्यक मर्मत-सुधारसहित

अधिकतम क्षमतामा सञ्चालन गर्न सके यसले विद्युत् उत्पादन केन्द्रकै रूपमा आफ्नो मूल चरित्रसहित पुनर्जीवन पाउने सम्भावना प्रबल देखिन्छ ।

जलस्रोत ऐन २०४९ मा जलस्रोत उपयोगको प्राथमिकता-क्रम निर्धारण गरिएको छ । सो ऐनअनुसार खानेपानी र घरेलु उपयोग, सिँचाइ तथा पशुपालन/कृषिजन्य उपयोगपश्चात्को चौथो प्राथमिकता क्रममा जलविद्युत् पर्छ । वि.सं. १९६८ सालमै फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्र स्थापना भइसकेको हुनाले पछि जारी भएको ऐनले निर्धारण गरेको उपयोग क्रमका आधारमा सारसौंदो विद्युत् उत्पादन केन्द्र नै बन्द गरेर सिँचाइ वा खानेपानी प्रयोजनका लागि मात्र पानीको प्रयोग हुनु दुःखद विडम्बना हो ।

उपलब्ध स्रोत-साधनको महत्तम उपयोग गरी अधिकतम लाभ हासिल गर्नु र जनआकाङ्क्षाको प्रभावकारी सम्बोधन गर्नु राज्यको दायित्व हो । तसर्थ, हाल मौजुदा संरचनामा सारभूत हेराफेरी नगरीकनै पहिले विद्युत् उत्पादनका लागि पानीको प्रयोग गर्ने र त्यहाँबाट निस्कने पानीलाई खानेपानी, सिँचाइ वा पशुपालनमा प्रयोग गर्ने हो भने फर्पिङ हालको मृत सङ्ग्रहालयबाट जीवित विद्युतालयमा परिणत हुन सक्नेमा दुई मत छैन । उज्यालो नेपाल निर्माणको घडीमा राज्य नै जुटिरहेको बेलामा नेपाल सरकार, नेपाल विद्युत् प्राधिकरण र स्थानीय सरकारले यसतर्फ ठोस र एकीकृत प्रयास गर्ने नै छन् ।

सङ्ग्रहालय घोषणा हुने क्रममा बनिसकेको स्मारक र अन्य संरचनालाई थप पूर्वाधारसहित पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास गर्ने तथा कुँजिएको पावरहाउसको हातपाउलाई फिजियोथेरापीमार्फत चलायमान गराएर विद्युत् उत्पादनमा पनि प्रयोग गर्ने मोडेल अपनाई यस ऐतिहासिक धरोहरबाट 'अधिकतम लाभको डबल मज्जा' उपलब्ध गराउनेतर्फ सरोकारवालाहरू अग्रसर हुनेछन् भन्ने विश्वास लिएका छौं ।

यस अङ्कमा फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्रको स्थापना, सञ्चालन, यसले भोग्दै आएको समस्याआदिका बारेमा लेखिएका तथ्यपरक अनुसन्धानात्मक लेख तथा फर्पिङलाई स्थानगत परिवेश बनाएर रचिएका कथा, कविता, गजल, मुक्तक, हाइकु, संस्मरण, नियात्रा, निबन्ध, नाटकआदि साहित्यिक मूल्ययुक्त रचनाहरू समावेश गरिएका छन् । विज्ञ पाठकहरूको हातमा पत्रिका सुम्पिएका छौं, सदाभैँ ताली र गाली दुवै अपेक्षित ठानेका छौं ।

- अतृप्त

यस अङ्कमा

लेख/निबन्ध/संस्मरण

- आविष्कार कला / ४५
- इन्द्रकुमार श्रेष्ठ / ६३
- प्रकाश थापामगर / ३१
- पुण्य घिमिरे / ५४
- बलराम पुडासैनी / ७२
- भुवनचन्द ठकुरी / २१
- मदन तिमिसना / ५
- मोहनबहादुर कायस्थ / २८
- युवराज नयाँघरे / १५
- सुनिल उलक / ९

कविता

- एक आशावादी नागरिक / ६५
- कृष्णदेव रिमाल / ६७
- गुणराज प्याकुरेल / १४
- लीला अर्याल / ६२
- वाई.आर. घले / ५१
- सङ्गीता अधिकारी पौडेल / ५२
- शारदादेवी पोखरेल भट्टराई / ५८

हाइकु/मुक्तक/गीत

- नेत्रबहादुर श्रेष्ठ / ४९
- प्रकाश आचार्य / ८
- लक्ष्मण वियोगी / ५०

नाटक

- शेखरकुमार श्रेष्ठ / ३७

हास्यव्यङ्ग्य

- मनोरञ्जन मल्ल ठकुरी / ५९

लघुकथा

- डा. विदुर चालिसे / ६६

समीक्षा

- अरुणबहादुर खत्री 'नदी' / ६९

परिशिष्ट / ८३

द्रष्टव्यः यस अङ्कमा प्रकाशित फर्पिङ्ग जलविद्युत् केन्द्रसम्बन्धी आलेखहरूमा प्रस्तुत भएका तथ्य, विवरण र विचार लेखकका निजी अध्ययन र दृष्टिकोणमा आधारित छन् ।

मदन तिमिसिना फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्रको इतिहास

कुरा आजभन्दा १०९ वर्षअघिको हो, जति बेला विश्व मानचित्रमा एउटा सानो देश नेपालमा जहानियाँ राणाशासन थियो । राजा नाममात्रका श्री ५ पृथ्वीविरविक्रम शाह थिए भने देशको सम्पूर्ण राजकीय अधिकार राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ चन्द्रशमशेर जबरामा थियो । नेपाल कसैको औपनिवेशिक नभई एक स्वतन्त्र राष्ट्र भए तापनि विकास निर्माणमा बेलायतकै प्रभाव थियो । श्री ३ महाराजाहरू बेलायत भ्रमण गरिरहन्थे र उतैका विकास निर्माणबाट प्रभावित भई त्यसकै नक्कल गर्ने प्रयास गर्थे ।

जलविद्युत्को इतिहास हेर्दा सो समयमा उत्तरी छिमेकी देश चीनको कुन्मिङ राज्यमा सन् २०११ मा २४० किलोवाट क्षमताको सिलौंग्वा नामको पावरहाउस बनेको थियो भने दक्षिणी छिमेकी भारतमा १३० किलोवाट क्षमताको सिद्रापोङ पावरहाउस दार्जिलिङनजिकै सन १८९७ मै बनेको देखिन्छ । नेपालमा भने सन १९११ अर्थात् वि.सं. १९६८ मै दुई छिमेकी देशको भन्दा ठूलो क्षमताको (५०० किलोवाट) फर्पिङ पावरहाउस राजधानी काठमाडौँनजिकै निर्माण सम्पन्न गरी हालको नेपाल विद्युत् प्राधिकरणकै प्रधान कार्यालयछेउको टुँडिखेलमा 'श्री चन्द्रज्योति प्रकाश बिजुली'को नाममा उद्घाटन भएको थियो ।

यसरी यसलाई एसियाकै दोस्रो पुरानो जलविद्युत्गृह मानिएको छ । यसरी स्थापनाको पृष्ठभूमि हेर्दा वि.सं. १९६४ तिर राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ चन्द्रशमशेर बेलायत भ्रमण गरेर फर्किनासाथ काठमाडौँको करीब १७ किमी दक्षिणमा पर्ने फर्पिङ क्षेत्रमा स्थानीय साना तीन खोला-खोल्साहरू (जस्तै कुटली, सातमूले र शेषनारायण) को पानी जम्मा गरी-बिजुली निकाल्ने कुरा नेपाली इन्जिनियर कर्णेल किशोरसिंह राणाले योजना बनाई लागत इष्टिमेटसमेत तयार गराएको र उक्त योजनालाई कार्यान्वयन गर्न बेलायतको जनरल इलेक्ट्रिक (GE) कम्पनीबाट लिन्जाले नामका अङ्ग्रेज इन्जिनियर फिकाइएको थियो । यसलाई योजना बनाई निर्माण सम्पन्न गरी विद्युत् उत्पादन गर्न ४ वर्षमात्र लागेको देखिन्छ । यसका मुख्य संरचनाहरूमा ५,२८,७८३ क्यूफिट पानी अट्ने २०० फिट व्यासको र १८

फिट गहिरो गोलाकार जलाशय, २५३८ फीट लामो २० इन्चको स्टील पेनस्टक पाइपमार्फत पावरहाउस रहेको २५० किलोवाट क्षमताका दुईटा पेल्टन टर्बाइनमा २८८ पिएसआई (PSI) को प्रेसर अर्थात् करीब ६८२ फिटको ग्रस हेडले हान्दा ३ फेजको ११ हजार भोल्ट निकाल्ने गरी ६०० (RPM) सिन्क्रोनस स्पीडमा घुमाउने गरी जनरल इलेक्ट्रिकको जेनेरेटरको जडान गरिएको थियो । उक्त उत्पादित विद्युत् शक्तिलाई काठ र स्टीलका पोलहरू गाडी ७ माइल लामो ११ के.भी. ट्रान्समिसन लाइनमार्फत टुँडिखेल सवस्टेशन मा ल्याई २३०० भोल्टमा स्टेपडाउन गरी शहरका मुख्य भाग, राणा, राजाका भाइभारदारका दरबारसम्म पुऱ्याइएको थियो ।

यसरी नेपाली इन्जिनियरले बनाएको योजना, डिजाइन र इष्टिमेटलाई अङ्ग्रेज इन्जिनियरले सामान्य हेरफेर मात्र गरी कार्यान्वयन गरेबाट सो समयमा समेत नेपाली प्राविधिकहरूको उत्कृष्ट कार्यक्षमताबारे अनुमान गर्न सकिन्छ । इन्जिनियर प्वान्टेले उद्घाटन क्रममा दिएको जानकारीअनुसार करीब साढे नौ लाख मानिसहरूको श्रमदानबाट साढे २० महिनामा उक्त योजना सम्पन्न गरिएको थियो । मुख्य पक्ष त त्यत्रो नयाँ र बृहत् निर्माणकार्यमा कसैलाई ठूलो चोटपटक वा कुनै दुर्घटना भएन ।

बेलायतदेखिकै सामानहरू कलकत्ता, भीमफेदीहुँदै साइटसम्मको आयात तथा दुवानी खर्च पावरहाउस, जलाशय, सवस्टेशन, प्रसारण तथा वितरण लाइन तथा संरचना, ज्यामीआदिको कूल खर्च रू ७,१३,२७३।८२ मात्र लागेको थियो । जसमध्ये करीब आधा रकम नेपालभित्रै खर्च भएको थियो । उक्त कूल लागतमा टर्बाइन, जेनेरेटरजस्ता मुख्य उपकरणहरूको खर्च जोडिएको छैन अर्थात् ती सामान बेलायत सरकारले अनुदानमा दिएको देखिन्छ । मिष्टर प्वान्टेको मुख्य भूमिका विद्युत्गृह निर्माणमा थियो भने मेशिन-उपकरणहरूको जडान तथा सञ्चालन गर्न अर्का अङ्ग्रेज इन्जिनियर लिन्जाले बोलाइएका थिए । श्री ३ राणा सरकारका भाइभारदारहरूसमेत यो पहिलो बृहत् योजनामा खटिएका थिए । जनसैः निर्माणकार्यको निरीक्षण जनरल पद्मशमशेर, आवश्यक सामानहरूको आपूर्ति तथा उपलब्धिमा जनरल मोहनशमशेर, सामान अर्डर गर्ने चलान गर्ने, जहाज चढाउनेजस्ता बन्दोबस्तीमा जनरल केशरशमशेर, इन्जिनियरमा कर्णेल किशोरनरसिंह राणाका सहयोगीमा कुमारनरसिंह राणालगायत नेपाली कामदार हरूसहित केही भारतीय मिस्त्रीहरू पनि यो पहिलो विद्युत् आयोजना सम्पन्न गर्ने कार्यमा संलग्न थिए ।

उक्त चन्द्रज्योति बिजुलीको औपचारिक उद्घाटन वि.सं. १९६८ जेष्ठ ९ गते सोमवार साँझ, ५ बजे टुँडिखेलमा विशेष रूपमा सजाइएको मञ्चमा जङ्गी, निजामती कर्मचारीहरू साहु-महाजन, पण्डित, उच्चपदस्थ राणा तथा जनरल र कमाण्डर-इन-चीफहरूलगायत ठूलो सङ्ख्यामा सर्वसाधारणहरू समेतको उपस्थितिमा श्री ३ चन्द्रशमशेरको उपस्थितिमा श्री ५ राजा पृथ्वीविरविक्रमशाहबाट भएको थियो ।

टुँडिखेलको पूर्वतिर रहेको सवस्टेशन र वरपर भिलिमिली बत्तीहरू सो उद्घाटनपश्चात् एक हप्तासम्म बालिएका थिए । साथै उद्घाटनको दोस्रो दिन (जेठ १० गते) जङ्गी तथा निजामती कर्मचारीहरूलाई एक दिनको विदा दिइएको थियो । उक्त उद्घाटनको सिलसिलामा धातुको एउटा पातामा चन्द्रज्योति निर्माण बारेको अभिलेख गरी बनाइएको ताम्रपत्र अहिले पनि नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको रत्नपार्क वितरण केन्द्रको पुरानो (हाल : काउन्टर रहेको) भवनको पश्चिमी भित्तामा (रत्नपार्कपट्टि) राखिएको देख्न सकिन्छ ।

उक्त ऐतिहासिक धरोहर र पहिलो जलविद्युत्गृह वि.सं. २०३८ सालसम्म निरन्तर सञ्चालनमा थियो । तर, त्यसपछि ललितपुरका विभिन्न क्षेत्रमा खानेपानी आपूर्तिको लागि सो जलाशयको पानी टर्वाइन्मा प्रवेश नगराई प्रयोग गर्न थालेपछि सो विद्युत्गृहको सञ्चालन बन्द हुन पुग्यो । जलस्रोत ऐनमा समेत खानेपानीलाई जलस्रोत उपयोगमा विद्युत्बन्दा महत्त्वपूर्ण प्राथमिकतामा राखिएकोले पनि यसो गरिएको देखिन्छ । तर, पनि ऐतिहासिक विद्युत्गृहलाई चालू हालतमा राख्नुपर्ने महसुस गरी आवश्यक मर्मतसम्भार गरी पूनः २०६३ पुसबाट आवश्यक पर्दा सञ्चालन गर्न सकिने गरी चालू हालतमा बनाइएको देखिन्छ । देशभर विद्युत् उत्पादन बढ्दै गएपछि र खानेपानीको वितरणले सोही स्थानबाट निरन्तरता पाएपछि हाल पनि म्युजियमको रूपमा उक्त विद्युत्गृह रहिरहेको छ । २०६७ सालमा १०० वर्ष पुगेको अवसरमा उक्त विद्युत्गृहमा तत्कालीन उर्जा मन्त्रालयको संयोजकत्वमा शतावधिकी महोत्सव मनाएको थियो । हाल पनि वाग्मती प्रदेश सरकारले शतावधिकी स्मारक रहेको स्थानमा केही जिर्णोद्धारका कार्य गरेको छ । नेपाल विद्युत् प्राधिकरणसँग सहकार्य र समन्वय गरी त्यहाँ रहेको विद्युत् प्राधिकरणका संरचना र जग्गाहरूको समेत संरक्षण हुने गरी प्रदेश वा स्थानीय सरकारले उक्त ऐतिहासिक विद्युत्गृहलाई म्युजियम तथा पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास र प्रवर्द्धन गर्न सके यसको पुरातात्विक महत्त्व भन्नु बढ्ने देखिन्छ ।

(लेखक ने.वि.प्रा. उत्पादन निर्देशनालयका उपकार्यकारी निर्देशक हुनुहुन्छ ।)

सुनिल उलक

नेपालमा पहिलो बिजुली

विश्वको पहिलो पटक वैज्ञानिक थोमस अल्वा एडिसनले वि.सं. १९३९ भदौ २२ गते अमेरिकी शहर न्युयार्कको लोवर म्यानह्याटनको पर्ल स्ट्रीटमा बिजुली बत्ती बालेका थिए । उनले थोमस इलुमिनेटिङ कम्पनी स्थापना गराई बिजुली उत्पादन गरेका थिए । यसरी सुरु भएको बिजुली पहिलो महिनाको अन्तसम्म केवल ५९ जना ग्राहकले मात्र बालेका थिए । यसको ६ वर्षपछि बेलायतको लण्डनमा पनि बिजुली बत्ती बालियो । हुन त बिजुलीको आविष्कार योभन्दा धेरै अगाडि नै भएको थियो तर पनि यसलाई आम-जनजीवनमा ल्याउन त्यति सहज भएको थिएन । थोमस एडिसनले यसलाई सम्भव बनाएका थिए ।

अमेरिका र बेलायतमा बिजुली बाल्न थालेपछि भारतमा पनि वि.सं. १९५४ मा प्रयास भयो । तर, कहिले भूकम्प र कहिले अत्यधिक वर्षात्ले काममा अवरोध आयो । तर, यसको दुइ वर्षपछि वि.सं. १९५६ मा कलकत्तामा पनि बिजुली बल्यो । यसको ८ वर्षपछि नै चन्द्रशमशेरले पनि नेपालमा योजनाको सुरुवात गरे । तर, १९६८ जेठदेखि नेपालमा पनि बिजुली बाल्न सुरुवात भयो । यसरी विश्वमा पहिलो पटक बिजुली बलेको २९ वर्षपछि नेपालमा पनि आफ्नै उत्पादित बिजुलीले उज्यालो दिन थाल्यो । एसियाको अहिलेको आर्थिक रूपले सम्पन्न चीनभन्दा एक वर्षपहिले नै नेपालमा बिजुली बलेको थियो ।

चन्द्रज्योतिको इतिहास

वि.सं. १९६५ साल वैशाख २७ गते श्री ३ चन्द्रशमशेर बेलायत पुगेका थिए । बेलायतको १० हप्ते यात्रापछि साउन ७ मा स्वदेश फर्किए । उनको यात्राका अनगिन्ती कथाहरू छन् । तर, एउटा यादगार र नेपाली इतिहासमा कोरिनयोग्य अक्सफोर्ड विश्वविद्यालयको भ्रमण र त्यहाँ श्री ३ चन्द्रले पाएको मानार्थ विद्यावारिधि । नेपालको इतिहासमा पहिलो मानार्थ विद्यावारिधि थियो त्यो । त्यो पनि विश्वमा कहलिएको विश्वविद्यालयबाट ।

श्री ३ चन्द्र नेपाल फर्किएपछि बेलायतमा देखेको धेरै कुराको सिको गर्न खोजे । सैनिक अस्पताल खोले; क्षयरोग अस्पताल खोले; वैद्यखाना खोले; कलेज खोले; रेलगाडी गुडाए; रोपवे चलाए र अझ महत्त्वपूर्ण उनले एसियामा नै भण्डै पहिलो पटक सफल जलविद्युत् उत्पादन गरेर बिजुली बत्ती बाले । नेपालले बिजुली बत्ती बाल्ने समयअगाडि भारतमा भर्खरै प्रयास भएको थियो तर त्यति सफलता हासिल भएको थिएन । तर, नेपालको बिजुली उत्पादन पूर्णरूपमा सफल थियो ।

बेलायतबाट फर्किएको एक वर्षपछि नै निर्माण कार्यको थालनी भएको फर्पिङ जलविद्युत्को लागि नेपालकै पहिलो इन्जिनियर दाजुभाइ किशोर नरसिंह राणा र कुमारनरसिंह राणाले भवन डिजाइन गरेका थिए । कुटली खोला, सातमूले र शेषनारायण गरी तीन ठाउँबाट पानीलाई फर्पिङमा जम्मा गरेर पोखरी बनाइएको थियो । यो पानीलाई विद्युत्गृहमा लगेर टर्वाइनबाट बिजुली उत्पादन गरिएको थियो । हुन त २० महिना १५ दिन लागेको यस कार्यको लागि मजदुरलाई भने पैसा तिरिएको थिएन; श्रमदान गर्न लगाइएको थियो । खोकनावासीले दैनिक मजदुरी गर्न जानुपर्ने बाध्यता बनाएका थिए राणा अफिसरहरूले । तिनलाई साथ दिन सैनिकहरू पनि लगाइएको थियो । यसरी ९५० मजदुरहरूको मेहनत लागेको थियो । भवन तथा पोखरी तयार भएपछि भने बेलायती इन्जिनियरहरू आएका थिए । ५०० किलोवाटको जलविद्युत्गृह निर्माणका लागि यसरी कामको जिम्मा लगाइएको थियो ।

प्रत्येक कार्यका प्रमुख यस प्रकार थिए ।

सम्पूर्ण कार्यको निरीक्षक— पद्मशमशेर जबरा

सामग्री ढुवानीको प्रबन्धक— मोहनशमशेर तथा केशवशमशेर जबरा

विद्युत्गृह निर्माण तथा जडान— क. तिलविक्रम तथा सु. बखतबहादुर

विद्युत् प्रसारण लाइनको निर्माण निरीक्षक— ले. देवीबहादुर तथा सु.

हर्षबहादुर

विद्युत्गृहको निर्माणको प्रमुख— इ. क. किशोरनरसिंह

निर्माणको निरीक्षक— इ.क. कुमार नरसिंह

विद्युत् उत्पादनको प्रमुख— इलेक्ट्रिक इन्जिनियर बर्नार पुवान्ते

विद्युत् जेनरेटर तथा टर्वाइन जडान प्रमुख— जनरल इलेक्ट्रिक

कम्पनीका इन्जिनियर लिन्जेल

निर्माणको खर्च विवरण यस प्रकारको थियो ।

पाइपलाइन तथा पोखरी निर्माणमा— रु. १,९६,३२४.८४

पावरहाउस निर्माण, कोलोनी निर्माण तथा बागमती नदी चकल्याउनमा—
रु. १५६७७८.३१

सवस्टेशन कार्यालय तथा गोदाम निर्माणमा— रु. ३६,१७५.८०
प्रसारण, सडक बत्ती, वितरण तथा टेलिफोन लाइनमा— रु.

१,११,०४९.५०

लण्डनबाट कलकत्तासम्मको ढुवानी तथा कमिसन एजेन्टबापत—
रु. २८,६९९.२६

कलकत्तादेखि भीमफेदीसम्मको ढुवानी खर्च— रु. ४०,३११.७९

भीमफेदीबाट फर्पिङसम्म— रु. ४०,३७२.३२

तलव तथा अन्य खर्च— रु. १,०३,५६५.००

जम्मा खर्च— रु. ७,१३,२७३.८२

जडान गरिएको सामग्रीको विवरण यस प्रकारको थियो ।

एसी जेनेरेटर (युनिट १ र २ को उस्तै)

क्षमता— ३१२.५ किलोभोल्ट एम्पियर

लिखित भोल्टेज— ३३०० भोल्ट

लिखित करेन्ट— ५४.८ एम्पियर

पावर फ्याक्टर— ०.८

चक्कर— ६०० चऊ (चक्कर प्रति मिनेट)

फेज— ३

एक्सटेशन भोल्टेज— ३७ भोल्ट

एक्सटेशन करेन्ट— १६९ एम्पियर

उत्पादक कम्पनी— दि इङ्लिस इलेक्ट्रिक क. लि., लण्डन

द पेल्ट्रन ट्रिबल (युनिट १ र २ को उस्तै)

चक्कर— ६०० चऊ (चक्कर प्रति मिनेट)

उत्पादक कम्पनी— हाइड्रोलिक इन्जिनियर्स यूएसए

१ नं. युनिटको पावर ट्रान्सफर्मर क्षमता— ५६ किलोभोल्ट एम्पियर
भोल्टेज (प्राइमरी तथा सेकेण्डरी)— ३.३ किलोभोल्ट तथा
११.४ किलोभोल्ट

उत्पादक कम्पनी— दि इङ्लिस इलेक्ट्रिक कं. लि., लण्डन

२ नं. युनिटको पावर ट्रान्सफर्मर क्षमता— ३०० किलोभोल्ट एम्पियर
भोल्टेज (प्राइमरी तथा सेकेण्डरी)— ३.३ किलोभोल्ट तथा ११ किलोभोल्ट
उत्पादक कम्पनी— जोन्सन इलेक्ट्रिक कम्पनी बरोडा

जलविद्युत् आयोजना सम्पूर्णरूपले समाप्त भएपछि वि.सं. १९६८ जेष्ठ ९ गते तत्कालीन राजा पृथ्वी वीरविक्रम शाहले साँभ साढे छ बजे टुँडिखेलमा बत्ती बालेर चन्द्रज्योतिको उद्घाटन गरेका थिए । तर, योभन्दा अगाडि खोकनाको एक घरमा बिजुली बालेर परीक्षण गरिएको थियो । स्थानीय सिद्धिलाल डङ्गोलको घरमा परीक्षणका लागि बत्ती बालिने भयो । बत्ती कसरी बल्छ वा बल्दैन भनेर परीक्षण गर्न खोकनाको सिद्धिलाल डङ्गोलको घरमा बत्ती जोडिएको थिएन । राणाकालको त्यो समय रुढिवादी सोचले व्याप्त थियो । पहिलो पटक बालिने बत्तीको बारेमा भ्रमहरू थिए । करेन्ट लागेर मर्दछ भन्ने त्यो बेला सबैभन्दा ठूलो डर थियो । त्यसैले केही समय खोकनामा नै बत्ती बाल्न लगाइयो । यदि त्यहाँ केही भएन भने मात्र उपत्यकामा राणाका महलहरूमा बत्ती बालिने भयो । बत्ती जोडिने भएपछि सिद्धिलालले पनि घरभित्र बत्ती जोड्न दिएनन् । घरको बाहिर सिंहको टाउकोको आकृति बनाइएको थियो । सोही टाउकोमा बिजुली बत्ती जोड्न लगाइयो । फर्पिङदेखि सिधै तारबाट जोडिएको सो बत्ती निभाउने कुनै स्विच राखिएको थिएन । जसले गर्दा सो बत्ती लगातार तीन वर्षसम्म बल्यो ।

श्री ३ चन्द्रले निर्माण गर्न लगाइएको हुँदा यस जलविद्युत्गृहको नाम 'श्री चन्द्रज्योति प्रकाश' भनिन्थ्यो । फर्पिङमा रहेको हुँदा फर्पिङ जलविद्युत् भन्न थालियो । फर्पिङ जलविद्युत्गृहको उद्घाटन भएलगत्तै यस केन्द्रबाट उत्पादित विद्युत् वितरण सुव्यवस्था गर्न 'बिजुली अड्डा'को नामले एउटा अड्डा स्थापना गरिएको थियो । जो हाल नेपाल विद्युत् प्राविधिकरणको रूपमा परिवर्तित भएको छ । यसरी फर्पिङमा उत्पादित विद्युत्लाई ११ के.भी. वितरण प्रणालीद्वारा काठमाडौँ उपत्यकामा आपूर्ति गरिएको थियो ।

फर्पिङ जलविद्युत्पछि भण्डे २८ वर्षपछि नेपालमा दोस्रो जलविद्युत्को रूपमा 'सुन्दरीजल हाइड्रोपावर'को सुरुवात भएको थियो । वि.सं. १९९६ मा ६४०

किलोवाट क्षमताको सुन्दरीजल हाइड्रोपावर आए पनि करिब ५० वर्षको सुरुवाती अवधिमा नेपालले केवल १ मेगावाट मात्र बिजुली उत्पादन गर्न सक्षम भयो । अन्य मुलुकले भने यो अवधिमा धेरै नै प्रगति गरिसकेको थियो ।

राणाकालको समाप्तिपछि देशले प्रजातन्त्र त पायो तर जनताले सोचेभैँ प्रजातन्त्रको आगमन भएन । देशमा च्याउभैँ उम्रेका दल र तिनका नेता तथा कार्यकर्ता आफैँ नै जान्ने-सुन्ने हुन खोज्दा देश अन्धकारको स्थितिमा रह्यो । २०१५ सालसम्म देशले धेरै प्रधानमन्त्रीको सूची भेट्यो तर विकास भेटेन । २०१३ सालमा घोषणा भएको पहिलो पञ्चवर्षीय योजनामा देशमा २० मेघावाट विद्युत् उत्पादन गर्ने योजना राखिएको थियो । तर, कुनै पनि योजना सुरु भएनन् । २०२२ सालमा सोभियत सङ्घले निर्माण गरिदिएको खोपासी जलविद्युत्ले २.४ मेघावाट बिजुली उत्पादन गर्न थालेपछि बल्ल नेपालमा विद्युत् उत्पादनले केही गति लिन थालेको थियो ।

जलसम्पदामा धनी भनिए पनि नेपालले आफूसँग भएको अत्यधिक खोलानालाबाट विद्युत् उत्पादन गर्न सकेको थिएन । ठूला दलहरूले ठूलाठूला घोषणा गरे पनि योजना भने नगन्य मात्र पूरा हुने गर्दछन् । कतिपय सरकारी नीतिका कारण रोकिने गर्दछन् । कतिपय राजनीतिक दलहरूको भागवण्डाले रोकिन्छन् भने कतिपय स्थानीय जनतासँग समन्वय हुन नसक्दा रोकिन्छन् । अहिले केही वर्षदेखि भने नेपालमा जलविद्युत्को विकासको सम्भावनाहरू प्रचुर मात्रामा बढेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

युवराज नयाँघरे चन्द्रज्योति भयाप्प !

“अन्तकाहरू खुल्छन्, हाम्रा बन्द हुन्छन् !”

श्यामकृष्ण बस्नेतले हामीलाई गला नै अवरुद्ध हुने गरी पहिलो बिजुली अड्डाको हालत सुनाए । १९६८ साल जेठ ९ गते सुरु भएको फर्पिङ जलविद्युत्को न्वाराने नाउँ थियो- चन्द्रज्योति ।

पुराना राता इँटामा सुर्कीले लिपघस गरिएको ठूलो घर त्यति बेला चकमन्न थियो । त्यसकै घमाइलो आँगनमा एउटा ठूलै बटालियन थियो अक्षरकर्मीको । बस्नेत पिरोलिइरहेका थिए- “हुँदाखादाको यो पुरानो बिजुली अड्डा बन्द भयो । २५० किलोवाट बिजुली उत्पादन अहिले पनि हुन्छ । तर, सबैले बेवास्ता गरेकाले हाम्रो मन रोएको छ ।”

घमाइलो घामलाई बाहिरै थन्काएर हामी भित्र पसेका थियौं । ठूला-ठूला मेसिन जडान गरिएका ती ठाउँमा सबै सरसामान थिए- बेलायती ।

“यसरी बिजुली बल्छ !”

एक जना कर्मचारीले बटम दबाएपछि मेसिन घररं चल्यो ।

हामीले बिजुली बाल्ने सबै हरहालत त्यति बेला हेर्नुभयो । २०६८ सालमै सय वर्ष मनाएर पारि थाप्लामा स्मारक बनेथ्यो चन्द्रज्योतिको । तर, यता त्यति पुरानो बिजुली अड्डा थन्केर बसेको थियो ।

२०३८ सालमा खानेपानीका लागि गाउँलेले अलिक जोरजुलुम गरेछन् । त्यसपछि बिजुली बनाउनै भेला पारिएको पानी अन्तै मोडिएछ । अहिले खानेपानी, सिचाई र बिजुली गरी तीन भाग भो । खानेपानीले अलिक चर्कै उदण्ड देखाएको लाग्थ्यो । दुई भागमा यो पानी बाँडिएछ । बिजुलीका लागि झारिएको पानीको पाइपमै सिल ठोकिएछ- आफ्नै । नियमकै कुरा गर्ने हो भने- अर्काको सिरीखुरी सम्पत्तिमा त्यसरी बलजफ्ती गर्न मिल्ला र ?

मन हामी सबैका अमिलिए ।

आफ्नो सम्पत्तिमा अरूको खटनपटन कसरी सहन सकिन्छ र ?
चन्द्रज्योतिका लागि यतिखेर तै भएको छ । फनफनी घुम्ने पानीको धारा मोडिएर
घरका धारा र खेतका गरामा गएर फिँजारिएका रहेछन् ।

यता चन्द्रज्योतिमा भ्याप्य अँध्यारो !

०००

शनिबारको उज्यालो दिन ।

कृष्णदेव रिमालले सबैलाई संयोजन गरेपछि म बिजुली अड्डामा पुगेथँ ।
रत्नपार्क, बागबजारबाट बसपार्कतिर लाग्दा अड्डाकै 'म' घर देख्दा प्रायः रमाइलो
लाग्थ्यो ।

हिजोआज त्यो 'म' घर भत्किएको छ । समय आउँछ, जान्छ- सत्ता पनि
भित्रिन्छन्, पछारिन्छन् । तर, इतिहासलाई नजोगाउने हो भने त्यसको सत्तोसराप
पछिल्लो पुस्ताले सुनिरहनुपर्छ नयाँ पुस्ताबाट ।

म बेलाबखतमा बिजुलीको झलल्ल भल्मलाइले बल्ने घर नदेखेर खिन्न
हुन्छु । त्यो रिक्तो बनाउनेहरूलाई खिन्नता पोख्छु ।

सबै भेला हुँदा युवराज शर्मा, प्रकाश आचार्यहरू आफ्नै भएर जोडिए ।
अरू हितैषीहरू मनग्रे थिए । त्यसपछि हाम्रो टोली बेगिएर कीर्तिपुरको फाँट
नाघेर पुगेथ्यौँ- टौदह ।

चाल्नाखेलको फाँटिला गरा र बस्ती छिचोलेर हामी पुगेथ्यौँ- फर्पिङको
चन्द्रज्योति बिजुली अड्डा । सोखेलमा यो अड्डा बने पनि काठमाडौँ र देशभरि
यो ठाउँलाई अर्कै नाउँले चिनिन्छ ।

सामान्यज्ञानमै पनि उल्लेख छ- नेपालको पहिलो जलविद्युत् आयोजना
स्थल, फर्पिङ । त्यही सूचना, ज्ञान पढेर धेरै कर्मचारी पनि नेपाल विद्युत्
प्राधिकरणमा कार्यरत हुन पुगे होलान् ।

यो सूचना नेपालको मात्र नभएर एसियाकै पहिलो जलविद्युत् पनि रहेछ ।
चन्द्रशमशेरका पालामा बनेको यो बिजुली अड्डाका सबै बनौटको तारतम्य र
हेरविचार बेलायती इन्जिनियर र राणाका भाइभारदारकै रेखदेखमा बनेको रहेछ ।

त्यसपछि मात्र सुन्दरीजल र खोपासीमा जलविद्युत्को थालनी भएको
इतिहास रहेछ ।

००

चन्द्रज्योतिका तारहरू काठमाडौंको टुँडिखेल र दरबारतिर तुर्लुङ्गिए । सोखेलबाट लगिएका बिजुलीका तारहरू खोकनाका जितलाल महर्जनका घरमा पनि टाँगिएछ । पहिलोचोटि त्यो घरमा बिजुली भलमल्ल भएछ । यै खुसीयालीमा तीन दिन छुट्टी दिएथे उपत्यकाभरि राणाहरूले ।

“बिजुली बलोस् भनेर त कुन्नि ? त्यो अनौठो जिनिस् परीक्षण गर्दा पङ्किए जनता जनार्दनै मरुन् भनेर त्यसो गरिएको नि !”

चन्द्रज्योति अड्डा, सोखेलको आँगनमा धेरैले पहिलो खेप बत्ती बल्दाको उकुसमुकुस सुनाएथे ।

त्यसो त अहिलेसम्म नेपाल विद्युत् प्राधिकरणले त्यो घरलाई आफ्नो सङ्ग्रहालयको रूपमा राखेको छ रे !

“यो घरमा बत्ती बालेको पैसा जितलालको घरबाट लिइन् ।”

सँगै हिँडेका प्रकाश आचार्यले बताए ।

त्यसलाई थपे शर्माले- “इतिहास जोगाउन अभै हाम्रो जाँगर जोसिएको देखिँदैन ।”

त्यसको ठूलो र बलियो उदाहरण अगाडिको बिजुली अड्डा थियो— जो भलमल्ल हुन् छोडेर भ्याप्य निभेको छ ।

माकुरे जालोले त्यसका दलिन, भ्याल, ढोका र भित्ता भरिभराउ थिए ।

०००

बत्ती नबलेपछि पनि अड्डाकुरुवा छँदै छन् । ३२४ रोपनी जग्गा बिजुली अड्डाको भए नि लालपूर्जा भने अभै रैनछ ।

मैले पानीका मुस्लाले छाना खाँदै गएको देखेँ । भित्ताहरू चर्किएको देखेँ । छानाहरू मक्किएर भित्ता रसाइरहेका थिए । सुर्की भरेर ती इतिहास बोल्ने झँटाहरू भरुम्-भरुम् देखिन्थे ।

मैले सोखेलको त्यो घर २-३ पटक फन्को मारेँ ।

त्यो बेला र यो बेलामा ठूलो अन्तर रहेछ । त्यो बेला बिजुलीका सामान बेलायतबाटै मगाएर जडान गर्दा पनि अहिलेसम्म उस्तै बलिया, खाँदिला र नखिइएका देखिन्थे । अड्डाको छाना, ठूला-ठूला मेसिन बेलायतबाट कलकत्ता आइपुगेछन् । त्यसपछि अमलेखगञ्ज, भीमफेदी हुँदै यो अड्डामा भित्रिएका रहेछन् । अफ भित्तामा खिपिएका तामाका तारहरू अहिले नि दुरुस्तै देख्दा आँखा चम्केथे अचम्मैले ।

अभ्र बाहिर आएर पानीको कुलेसो बग्ने पर्खालको डिजाइन अहिलेसम्म जस्ताको तस्तै थियो ।

पानीको वेग थग्ने ठूलो पाइपमा एक थोपो खिया लागेको थिएन । भन्-भन् निखार आएर जब्बरिएको लाग्थ्यो— भन्-भन् कडा र कठोर ।

म त्यो सय वर्षे पुरानो चन्द्रज्योति अड्डा छोड्दा सम्भिरहेको थिएँ— “बिजुलीको कम प्रयोग गरौँ ।”

अनौठो लाग्थ्यो— उत्पादन गरेर बेच्ने संस्थाले उल्टै कम प्रयोग गर भन्नु कतिको उपयुक्त हो ?

बेस्सरी उत्पादन गरेर सामान बेचेर संस्था नै धनी बने पो राम्रो । सामान कम खपत गर भन्नु कस्तो अनौठो लाग्ने— यो बिजुलीको विज्ञापन ।

०००

“पानीपोखरीसम्म त पुग्ने पर्छ !”

सबैले त्यसै भनेपछि हामी उकालो लागेथ्यौँ ।

बाटैमा विष्णुप्रसाद पौडेलको आँगनतिर प्रकाशसँगै म पनि लम्किँँ । पौडेल यो भेगकै पुराना र पाका उमेरका रहेछन् ।

“चन्द्रज्योति बन्ने बेलाका क्यै कुरा सम्भनामा छन् कि ?”

मेरो खसखस थियो ।

पौडेलले सम्झी-सम्झी धेरै कुरा बताए ।

“राणाका दरबारबाट पानी बोक्न दुई जना खर्पनमा गाग्री बोकेर आउँथे । माथि भन्ज्याङमा आएर तिनले ‘ढोका खोल’ भनेर कराउँथे । यता पानीको मूलमा पहरा दिएर बसेका पाले सेते नेवार र हस्ते नेवारले साँचो खोलेपछि मात्र गाग्री भरिन्थे ।”

उनले अरू पनि सम्भिए- “भाले र पोथी पानी हुन्थ्यो । भाले अलिक कडा र पोथी नरम हुँदो हो । राणाकाँ पुग्ने पोथी हुन्थ्यो । त्यो पानी निकै मीठो र रसिलो हुन्थ्यो ।”

नुन र तामा मिसिएको पानीको कुरा उनले गरेथे ।

पौडेलले अरू थपे- “दरबारका र यता पहरा दिएको ठाउँमा गरी दुईतिर ताल्चा हुन्थ्यो । गाग्रीमा ताल्चा ठोकेर पठाइएको हुन्थ्यो । उताबाट ताल्चा लगाएर गाग्री आउँथे । मूलमा पानी भरेपछि फेरि ताल्चा ठोकिन्थ्यो । बीचमा कसैले खोल्न मिल्दैनथ्यो ।”

बीच बाटोमा पानीमा बिख हाल्दिन्छन् कि भनेर त्यसो गरिएको उनले अन्दाज गरे । मैले उनको अनुमानमा टाउको हल्लाएँ । षड्यन्त्रै षड्यन्त्रको पालो कुरेर बसेका राणा शासकहरूले पानीमा विष नहाल्लान् भन्ने कुरा पनि त थिएन नि !

पानी जमाएर राखिएको पोखरी पुग्दा अलिक उज्यालो थियो । ठूलो र अजड्गको पानीको पाइप एक सय वर्ष कटे पनि बलियो र निखर्र कडा भएर बसेको थियो ।

पानीको पाइपले चर्चेको दायाँबायाँका जग्गा चन्द्रज्योतिकै आफ्नो सम्पत्ति भए पनि अहिले गाउँलेले मिचिरहेको फल्को जताततै देख्न पाइन्थ्यो । सँगै रहेका बस्नेत बोलिरहेका थिए- “म छउन्जेल यो सम्पत्तिमा कसैको आँखा लाग्न दिन्नँ । परान छउन्जेल जोगाउँछु ।”

०००

सोखेलको पानी पोखरी निकै भव्य थियो ।

फन्डै आधी घण्टाको फरकमा थिए- पावर हाउस र पानी पोखरी । पोखरी वरिपरिका शेष नारायण, सातमूलबाट पानीका मूल खोजेर यो पोखरीसम्म ल्याइएको रहेछ पानी ।

पानी भेला पारेर यसलाई तल बिजुली अड्डासम्म सुरक्षित लैजाने अनेक उपायहरू समेटिएको रहेछ ।

पौडेलले भनेथे- “पानी जम्मा भए पनि मिसिन घुमेन । पछि बङ्गाली मिस्त्रीले ‘हावा फिर’ हालेपछि पानी चल्यो ।”

कुरो बुभुदा पोखरीमा पानीमात्र जम्मा भयो । ओभरफ्लो नियन्त्रण र हावाको चाप नहुँदा पानीबाट हुनुपर्ने भार वहन नभएको रहेछ । अनेक बलि र पूजा पनि त्यो बेला गरिएको थियो रे !

कुनै बेला वरिपरि दुबो र अनेक बोटबिरूवा रोपेर हराभरा पारिएको रहेछ पोखरी । चौबीसै घण्टा पहरा दिएर पानीपोखरी सफा र सुरक्षित पारिएको हुन्थ्यो भनेर वरिपरिका गाउँलेले नै बताए ।

तर, हामी पुग्दा चाउचाउका खोल, बिस्कुटे पुरियाका पोका पोखरीमाथि थिए उरुङ्खात । अझ पोखरीका डिलमा वनभोज खाने, मादल घन्काएर नाच्ने र मुखभरि लाली पोतपात गरेर क्यामेरामा कोच्चिनेहरूको बग्नेलती ताँती देखिन्थ्यो ।

मानिसको स्वास्थ्य, जीवन पद्धतिसँग प्रत्यक्ष गाँसिने पानी र बिजुली जस्ता संवेद्य ठाउँमा यस्ता गतिविधि नगरेकै जाती । बोल्ने र अधि सरेर छेक्ने पो कसले ?

०००

चन्द्रज्योति बिजुलीले सय वर्षको भोटो उहिल्यै फेऱ्यो । भोटो फेरे पनि यो अड्डा हिजोआज सबैको हेला, हाँसो र गिल्लाको विषय बनेको देख्दा मन कटक्क खान्थ्यो । वृद्धवृद्धालाई स्याहार, सत्कार, सम्मान गरिनुपर्छ । बूढाबूढीसँग समयको अनुभव, ज्ञानको भण्डार र अनुभूतिको खात रहेको हुन्छ ।

इतिहास जोगाउनु भनेकै नयाँ समाजले सिक्ने, जान्ने र अरू ज्ञान तिखार्ने जग बचाउनु हो । सोखेल हिजोका दिनसम्म भल्ल बल्यो । तर, आज निभेको छ भयाप्य ।

यो निर्माणसँग राणाहरूको कीर्तिगाथा मात्र जोडिएको छैन- हाभ्रै प्रविधि, इन्जिनियरिङ दक्षता, नेपाली कालीगढी र कर्मठ कलाको नमुना गाँसिएको छ ।

चन्द्रज्योति निभाउने हातभन्दा भल्ल बाल्ने हृदयहरूको हूल बढेर जाओस् । भोलिका दिनमा यस्ता अरू धेरै चन्द्रज्योति अड्डाहरू यसरी अधमरो बनेर 'कुरुवा' को भरमा बस्नु नपरोस् ।

इतिहास हिजोको हुन्छ । हरेक भोलिका लागि इतिहास हो आज । हिजोअस्ति जोडिएर आजको समय बनेको हुन्छ । त्यतातिर हाम्रा कान, आँखा र मनमा तरङ्ग आउन बेर नहोस् ।

■ ■

भुवनचन्द्र ठकुरी भ्रमण निरीक्षण चन्द्रज्योति विद्युत् केन्द्र

“वाह कति सुन्दर !” मेरो मुखबाट निस्केको त थियो, तर मलाई थाहा थिएन त्यो के थियो ? आँखा याद आएको थियो- निकै ठूलो ह्वेल माछाको । माछाकै आँखा किन याद आएको होला ? किनभने, त्यो गोल थियो, निकै सुन्दर थियो । माछाले आँखा फिम्काउँदैन, मैले देखेको त्यो आँखाजस्तै नीलोपना पनि अचल थियो । काठमाडौँबाट बिहानै हिँडेको थियौँ दक्षिणकालीका लागि । प्रदूषित काठमाडौँ कटनासाथ प्रकृति कति राम्रो देखिएको थियो । सफा हरियाली, मनमोहक पर्वतीय दृश्यहरू हेर्दै रमाइरहेका थियौँ । साँच्चिकै कति सुन्दर रहेछ हाम्रो नेपाल... जस्ता भावना मनमा उब्जिरहेको बेला थप एउटा मोड कटनासाथ निकै तलतिर त्यो देखिएको थियो । कस्तो गोल, कति सुन्दर ! मनमोहक आकाशे नीलोपना ।

“पोखरी होला !” एक जनाले भन्यो । पोखरी त त्यो पक्कै थियो । तर, के प्रयोजनको पोखरी ? खानेपानी पोखरी ? माछा-पोखरी ? त्यो भन्दा केही अरूथोक त्यहाँ होला भन्ने मलाई लागेको थिएन । पक्कै नै माछा-पोखरी होला जस्तो लाग्यो ।

“कस्तो राम्रो !” प्रशंसामा अभै २-४ शब्द मुखबाट निक्ले । अहिलेसम्म चुप बसेको ड्राइभरले बल्ल मुख खोल्थ्यो- “फर्पिङ पावरहाउसको पोखरी हो सर !”

अरे हो र ? के यो त्यही ऐतिहासिक पोखरी हो- नेपालको प्रथम जलविद्युत् आयोजनाको रिजर्भार ? एसियाकै दोस्रो जलविद्युत् आयोजना ?

कति ठूलो गौरवको विषय थियो । श्री ३ चन्द्रशमशेर ज.ब.रा.को त्यो देन राष्ट्रले बिर्सनेछैन । संवत् १९६७ मा (आजभन्दा ११० वर्ष अघि) निर्माण सम्पन्न भई पानीले भरिभराउ गरेको त्यो पोखरी त्यति पुरानो पटककै लागि रहेको थिएन । त्यो त जीर्ण हालतमा छ होला, वरिपरि घाँस, बुट्टा, रूख पलाएको छ होला

भन्ने लागेको थियो तर त्यो भर्खरै निर्माण गरेको नयाँजस्तो देख्दा आश्चर्यसाथ अवाक् थिएँ !

हाम्रो जीप आफ्नो रफ्तारले अघि बढ्दै गयो । दायाँतिर माथि सानो मन्दिर देखियो र त्यहीँनिरबाट तलतिर भरिरेहेथ्यो पानीको अविरल धारा । कस्तो हरियाली, कस्तो मनमोहक ठाउँ !

“यो शेषनारायण मन्दिर हो । पानी यहाँबाट फुटेको छ,” ड्राइभरले बतायो । निकै सफा पानी ! त्यतिकै खेर गई बगिरहेको जस्तो । काठमाडौँमा पानीको महासमस्या बोकिरहेका हामी सबै त्यो देखेर च्च..च्च.. गर्न थाल्यौँ । ड्राइभरले तल सानो बाँध देखाउँदै भन्यो, “यहाँबाट पाइपमार्फत यो पानी त्यसै पोखरीमा लगिएको छ ।” अर्कोतिरबाट समेत भरिरेहेको अर्को मुहानको पानी पनि यसैमा मिसाएर लगेको रहेछ । शेषनारायणका यी २ मुहानको पानीको अलावा र सातमूले खोलाको पानी पनि त्यसकै मुहान लगिएको रहेछ त्यस गोलपोखरीमा ।

दक्षिणकालीको कार्यक्रम सकेर फिर्ता हुँदा भने शेषनारायणमा एक छिन उत्रेका थियौँ जीपबाट । निकै नै रमाइलो ठाउँ थियो मन्दिर परिसर । पोखरीभरि माछा थिए । श्रद्धालु यात्रुहरूले तिनीहरूका लागि छरिरेहेका खाना टिप्न पानीको सतहमा आउँदै टिपेर भाग्दै गरेका थिए । काठमाडौँबाट बिहानै ६ बजे हिँडेका थियौँ, अहिले १२ मात्र बजेको थियो पूजा सकेर आउँदा । अब बढीमा १ घण्टाभित्र काठमाडौँ पुगिहाल्ने थियौँ । परिवहनको सुविधा । तर, त्यतिखेर, जतिखेर त्यहाँबाट पाइपमार्फत पानी लैजाने उपक्रम गरिएको थियो, शेषनारायणमा बास बस्थे दक्षिणकाली जाने यात्रुहरू । यो ठाउँ त्यति टाढा थियो काठमाडौँबाट ।

काठमाडौँबाट हिँड्दै, बोका डोन्याउँदै, सुत्ने लुगा, खाना पकाउने भाँडा, खाने सामग्री बोक्दै शेषनारायण पुग्थे । बेलुकी त्यही बास बस्थे र अर्को दिन बिहानै अँधेरैमा दक्षिणकालीतिर लाग्थे, पूजा सकी फिर्ता हुँदा फेरि त्यसै ठाउँमा बास बस्ने र तेस्रो दिनमात्र काठमाडौँ आइपुग्थे, हिँडाएर लगेको बोकाको प्रसाद (मासु) बोक्दै ।

एसियाको प्रथम विद्युत्गृह ब्रिटिश भारतको सिद्रायोग पाली बाहुल्य रहेको दार्जीलिङनिर निर्माण गरिएको रहेछ । संसारकै प्रथम जलविद्युत्गृह भने बेलायतको एउटा गाउँमा एउटामात्र बत्ती बाल्न उपयोग गरिएको रहेछ- फर्पिङ सुरु हुन २० वर्षअगाडि मात्र ।

आयोजना रेखदेख गर्न सञ्चालकको जिम्मेवारी बोकेर बेलायतबाट आएका इन्जिनियर बर्नाउ पुवान्टे पनि अवश्य पुगेका थिए होलान् त्यस ठाउँमा । नेपाल उपत्यकाको र वरिपरिको स्वर्गजस्तो सुन्दर दृश्य हेर्दै त्यहाँ कति रमाएका थिए होलान् । आयोजना बेलायत सरकारकै अनुदान थियो । नेपाली इन्जिनियर कर्नेल किशोरनरसिंह राणा भने पुवान्टे यहाँ आइपुग्नुभन्दा ३ महिनाअगावै देखि प्रारम्भिक तयारीमा व्यस्त थिए । योजनाको प्लानिङ उनले नै गरेका रहेछन् अर्थात् कहाँबाट पानी सङ्कलन गर्ने ? रिजर्भवायर कहाँ बनाउने ? पावरहाउस कहाँ बनाउने ? कति विद्युत् उत्पादन हुन सक्छ ? इत्यादि महत्त्वपूर्ण कुरा तिनै कर्नेलको देन थियो । उपत्यकाको केन्द्रमा रहेका महत्त्वपूर्ण कार्यालय, निवास आदिमा विद्युत् पुऱ्याउन कहाँकहाँ जलविद्युत् आयोजना सञ्चालन गर्ने साइट (कार्यस्थल) छन् र तीमध्ये सबैभन्दा पायक पर्ने आयोजना कुन छ भन्ने कुरो पत्ता लगाउन निकै महत्त्वको काम उनले नै गरेका थिए । जलविद्युत् आयोजना निर्माणसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान र अनुभव नेपालमा मात्र हैन, एसिया महाद्विपमा नै शून्यजस्तो भएको समयमा र उनले गरेको प्लानिङ हेर्दा ती कर्नेल किशोरको बौद्धिक क्षमताको सद्दाहना गर्ने पछ ।

जलविद्युत् उत्पादन गरी बत्ती बाल्ने विचार तत्कालीन प्रधानमन्त्री श्री ३ चन्द्रशमशेर ज.ब.रा.को दिमागमा उनको २ महिने बेलायत भ्रमणको समयमा उब्जेको थियो वि.सं. १९६४ मा, त्यहाँको भिलिमिली देखेर । फिर्ता आएर उनले इन्जिनियर कर्नेल किशोरलाई आदेश दिएका होलान् । किशोरले आयोजना पहिचान र त्यसको रूपरेखा तयार गरेपछि नेपालमा रहेका ब्रिटिश रेजिडेन्ससमक्ष त्यो निर्माण गर्ने चाहना भनेका होलान् । र, रेजिडेन्सले त्यो आफ्नो सरकारमा जाहेर गरेको होला । नेपाललाई निकै माया गर्ने बेलायत सरकारले खुसीखुसी त्यो कार्यान्वयन गर्न प्राविधिक सहयोगमात्र हैन, अनुदान पनि दिने वचन दिएको होला । यसरी त्यसै वर्ष संवत् १९६४ मा त्यस आयोजनाको सुरुवात भएको रहेछ ।

शेषनारायण परिसरको रमाइलो हेरेपछि हामीहरू काठमाडौँतिर लाग्यौँ । अनि, बीच बाटोबाट गाडी घुमाएर त्यस पोखरीको अवलोकन गर्न त्यहाँ पुग्यौँ । हो, एक शताब्दी पहिले बनाइएको संरचना जस्ताको त्यस्तै लाग्यो । इँटा र सिमेन्टीले निर्मित थियो पोखरी र वरिपरिको ढिल । भुइँमा पनि इँटा नै ओछ्याइएका थियो । त्यति पुराना इँटा भए पनि कस्ता टल्किरहेका थिए ।

पोखरीको पूर्वको डिलबाट तलैसम्मको र निकै परसम्मको दृश्यावली भव्य देखिइरहेको थियो । सवा ५ लाख क्युबिक फुट पानी सञ्चय गर्ने क्षमताको २०० फुट ब्यासको पोखरीमा भने पानी टम्म भरिएको थियो । त्यसको अधिकतम गहिराइ १८ फुट रहेछ । त्यसको पिँधबाट २० इन्च ब्यासको २५३८ फीट लामो पेनस्टक पाइपमार्फत पानी निकै तलको पावरहाउसमा फारिएको रहेछ । कतै सम्म, कतै भिरालो लगेको त्यो पाइपले २०७ मिटरको पानी हेड सृजना गरेको रहेछ विद्युत् उत्पादनका लागि । मौसम सफा थियो । त्यसैले होला पोखरीको पानी निकै नीलो थियो । त्यो कस्तो निर्मल थियो भने त्यसमुनिको पिँध सजिलै देखिइरहेको थियो । पूर्वतिरको त्यस डिलमा बसेर उपत्यकाको अवलोकन गर्नुथ्यो । जति हेरे पनि नअघाउने दृश्य थियो । विद्युत्गृह कुनै अर्को दिन हेर्ने भनेर फर्कियो । त्यसै पनि विद्युत्गृह जाने बाटो त्यहाँबाट भर्दैन थियो । त्यो त काठमाडौँ फर्किने बाटोमा निकै पर गई वाग्मतीको छेउछेउ नै अर्को बाटो समाउनुपर्ने थियो । त्यो अर्को दिन भने निकै वर्षपछि आयो ।

२०५८ सालमा उत्पादन व्यवसायको महाप्रबन्धकको कार्यभार समाल्दा ने.वि.प्रा.का सबै जसो उत्पादन केन्द्रको संरचना सम्भारको जिम्मेवारी बोकेको मैले त्यो विद्युत् गृहको यथास्थिति हेर्ने विचारले एक दिन त्यता जाने समय मिलाएँ । माओवादी आतङ्क निकै बढी थियो । उपत्यकाबाहिर तिनीहरू नै थिए रे । उपत्यकामा पनि चक्रपथबाहिर तिनीहरूकै पकड बढी थियो रे । एउटा आतङ्क, डर ! कताबाट को आएर के गरिदिन्छ ! फर्पिँड विद्युत्गृह भने उपत्यकाभित्रै भए पनि चक्रपथबाहिर निकै परको गाउँजस्तो इलाकामा छ । त्यसै विद्युत्गृहमा काम गर्ने त्यहीँको वासिन्दाले आश्वस्त गराएको थियो र आफूलाई पनि लागेको थियो आफूले कसैलाई केही क्षति वा अन्याय गरेको त छैन, त्यसैले कुनै भौतिक कारवाही (मार्ने, अड्गभड्ग गरिदिने) जस्तोमा नपरिएला । तैपनि केही भन्न सकिन्न थियो । महाप्रबन्धकजस्तो उच्च ओहदाकाहरू शोषकजस्ताको लिस्टमा पनि परेका थिए कि ? धेरै कमाएका होलान् भनी चन्दा माग्ने उपक्रम गरिएमा दिऊँ कि नदिऊँ ? कहाँबाट दिऊँ ? भन्ने तनावसाथ फर्किनुपर्ने हुन्थ्यो ।

यता नेपालको सबैभन्दा पुरानो विद्युत्गृह हेर्ने, त्यसलाई सक्दो सञ्चालनमा ल्याउने रहरले जित्यो । जे होला, बेहोरौँला भनी लागेँ त्यतातिर ।

महाप्रबन्धकको सवारी, २ अरू जीप सँगै हिँडे । एउटा बाटो देखाउन भनी अधिअधि थियो, अर्को याद भएन । चक्रपथको बल्खु बाहिरिएपछि त्रिभुवन

विश्वविद्यालय परिसर पनि काटिसकेपछि दक्षिणकालीको बाटोमा जीप कुद्दा काठमाडौँ वायु प्रदूषणबाट मुक्त भएपछि वायुमण्डलको पारदर्शिता, जीउको स्फूर्ति निकै बढेको लाग्यो । प्रकृति कति गजबले हरियो लाग्यो । उता काठमाडौँमा भने रूखहरूका हरिया पात पनि धुलो टाँसिएर खैरा देखिने गर्थे । चोभारको फेदबाट उक्लिएपछि माथिको सम्म इलाकामा सुन्दर ताल देखियो- टौदह । पर एउटा गाउँ बस्ती थियो । पाहुना हाँसहरूको एउटा सानो बथान दहको बीचतिर पौडिरहेको थियो, किनारामा केहीले लुगा हो वा के धोइरहेका थिए । जीप अविरल गुडिराख्यो । बायाँतिर हस्तलिङ्गेश्वरको प्राचीन शैलीको मन्दिर काटेपछि दक्षिणकाली जाने बाटो छोडेर हाम्रो पाइलट जीप बायाँतिरको बाटो लाग्यो । अब भने गाडीको ओहोरदोहोर ज्यादै फाट्टफुट्ट देख्दा कुनै दुर्गम ठाउँतिर हिँड्न थालेको भान हुन थाल्यो ।

ठाउँ त कहाँ दुर्गम हुनु, तर मनोभावना कस्तो भइसकेको रहेछ त द्वन्द्व देख्दा सुन्दा । विद्युत्गृह पुग्दा देखेँ कर्मचारी तयारी बसेका रहेछन् प्रतीक्षामा, यद्यपि मैले निकै आग्रहसाथ त्यस विद्युत्गृहका हाकिमहरूलाई भनेको थिएँ कसैलाई कुनै जानकारी नदिनु भनेर । पूर्व जानकारी भएमा कतै माओवादीहरू पनि कुरिबस्लान् कि भन्ने डरले । तर, महाप्रबन्धकको सवारी कहाँ गोप्य राख्न सकिन्थ्यो त ? विद्युत्गृहको सर सफाइ निकै चिटिक्क थियो । २ वटा पेल्टन टर्वाइन आफूसँग जडान गरिएका २५० किलोवाटमा जनरेटर सेट धोई-पखाली चिटिक्क राखिएका थिए । पर्खाल र जमिन पनि कति राम्रो सफा थियो ।

अरू सबै विद्युत्गृहहरूमा टर्वाइन, जनरेटर चिस्याउने पम्प आदिको गड्गडाइत सुनिरहेको मलाई फर्पिङ विद्युत्गृह भने सुनसान लागेको थियो । ६०० फन्का प्रति मिनेटको रफ्तारले घुम्ने टर्वाइन गतिविहीन स्थिर उभिएका थिए । यद्यपि ९० वर्षअघि जडान गरिएका त्यहाँका सबै मेसिन भने पूर्ण दुरुस्त थिए । बेलायतमा निर्मित जनरल इलेक्ट्रिक कम्पनीका ती मेसिनहरू जडान गर्न त्यहीबाट आएको थियो एकजना अर्को अङ्ग्रेज ।

बेलायत आजभोलि-जति नजिक थिएन कि बेलुकी त्रिभुवन एयरपोर्टमा जहाज चढ्यो अर्को दिन लन्डन पुगिहाल्ने । त्यतिखेर त काठमाडौँबाट पैदल रक्सौल अनि घोडागाडी, रेलगाडीहुँदै बम्बई अनि पानी-जहाजको लामो दिक्क लाग्दो यात्रा स्वेज क्यानाल हुँदै इङ्ल्याण्ड । २ महिनाजति समय, सी-सिकनेस (समुद्री बिमारी) र होम सिकनेस (घरको याद) त्यत्तिकै । समुद्री जहाज त्यति

छिटो पौडिँदै न थिए आजभोलि जति । विद्युत्गृहमा जडान गरिएका मेसिनहरूतिर अर्को नजरले फेरि हेरौं । त्यति गरुङ्गा ती मेसिन त्यहाँ कसरी पुऱ्याइएका थिए होलान् मोटर बाटोको अभावमा ? बोकेर ? सीमाबाटै ? त्यही भीमफेदीको उकालो ठाडो पहाडमा ? मेसिनरी कतै कुनै चोट पटक, तोडफोड नगरी बोकेर ल्याउने नेपाली कामदारहरूको त्यो एउटा चमत्कार थियो ।

“च्या खाने सर ?” एक जनाले निम्त्यायो । बाहिर सफा ठाउँमा केही कुर्सीहरू राखिएका थिए । जे-जस्ता थिए, पुराना-नयाँ हामी सबैलाई पुग्ने थिए ।

चिया खाँदै गर्दा विद्युत्गृहको नामतिर आँखा गए । गाडी पस्न एउटा ठूलो गेट र कर्मचारी ओहोरदोहोर गर्ने अर्को सानो गेटको बीचतिर माथि नाम लेखिएको थियो । अरे ! यो त ‘चन्द्रज्योति जलविद्युत्गृह’ थियो, कसले यसलाई ‘फर्भिड विद्युत्गृह’ मा परिवर्तन गरिदियो ? राणाहरूको नाम भनेर इतिहासै मेटाउने प्रयास भयो ? मेटिँदै न इतिहास । त्यो विद्युत् आयोजना चन्द्रशमशेर जङ्गबहादुर राणाले बनाएका थिए भन्ने कुरा सबैले सधैं, जुगौँजुगसम्म बुझिरहनेछन् । क्या खुसी भएका थिए चन्द्रशमशेर त्यसको उद्घाटनको दिन ! भोलिपल्ट सार्वजनिक विदा र टुँडिखेलमा जुवा खेल्न छुट दिएका थिए । महत्त्वपूर्ण खुसीयालीहरू दशैं-तिहारआदिमा जुवा छुट दिएर आफू पनि जुवा खेलेर मनाउने गर्थे राणाहरू । उद्घाटन गर्न उनी विद्युत्गृहमा आएका रहेछन् । किनभने, त्यो भण्डै ४ घण्टाको पैदल बाटोमा थियो त्यतिखेर । ७ माइल लामो प्रसारण लाइनमा प्रवाहित हुँदै त्यहाँ उत्पादित ११ हजार भोल्ट चापको विद्युत् काठमाडौँको टुँडिखेलछेउ स्थित सवस्टेशनमा (हाल विद्युत् प्राधिकरण रहको भवन-छेउ) पुऱ्याइएको थियो र त्यसै टुँडिखेल मैदानमा उद्घाटन समारोह गरिएको थियो ।

१९६८ साल जेठ महिनाको बेलुकी ६:३० बजेको शुभमुहूर्तमा श्री ५ वडा महाराजा पृथ्वी वीरविक्रम शाहदेवका बाहुलीबाट चन्द्रबत्तीको स्विच थिचेर उद्घाटन भएको थियो ।

लगत्तै त्यहाँ मञ्चमा बसेका चन्द्रशमशेर, ब्रिटिश रेसिडेन्ट लेप्टिनेन्ट जर्नेल स्मिथ साथै उच्चपदस्थ राणाहरूले मात्र हैन, तिनीहरूका अगाडि सामुन्ने लामबद्ध उभिएका सेना, दिउँसोदेखि नै उर्दी खेपिरहेका कर्मचारी, दायारतिरको चौरमा बसेका साहु-महाजन, सन्त-महन्त र देब्रेतिर बसेका महिला समूहले सवस्टेशन भवनको छानामा ठूलो चन्द्राकार बत्ती बलेको देखेका थिए । बिजुली बत्ती पहिलो पटक देखेहरूका लागि त्यो एउटा चमत्कार थियो । न सलाई

कोरिएको थियो, न त कोही बाल्न गएको थियो, आफैँ थपक्क बलेको देख्दा सबै आश्चर्यमा थिए । लगत्तै वरिपरि चारैतिर बालिएका बत्तीहरू अर्को चमत्कारजस्तो देखिएको थियो । एक हप्तासम्मै त्यसै हालतमा बालिएका थिए ती सबै बत्ती । त्यो थियो नेपालको प्रथम विद्युत्गृहको उद्घाटनको रमाइलो । बिजुली बत्तीलाई चन्द्रशमसेर राणाको नाउँबाट चन्द्रबत्ती नाम दिइएको थिए । त्यो चन्द्रबत्ती त्यतिखेर राजदरबार, सिंहदरबार, राणाहरूका परिवार र केही भारदारमा मात्र सीमित थियो । पछिमात्र क्षमताअनुसार अरूलाई वितरण गरियो । अभैँ नपुग हुँदा तिनै चन्द्रले सुन्दरीजल विद्युत्गृह पनि निर्माण गराएका थिए । चन्द्रबत्ती नाम पनि हरायो राणाकाल सकिएपछि । चन्द्रशमशेरले अरू पनि निकै राम्रा काम गरेकाले उनको सम्मान हुनुपर्ने । ती राम्रा काम नेपालको इतिहासमा अमिट छन्, सतीप्रथा उन्मूलनजस्ता साहसिक काम तिनलेनै गरेका थिए ।

म साहसिक किन भन्छु भने हिन्दू राष्ट्र कट्टर धार्मिक परम्पराको समयमा त्यही धर्मले भनेको त्यो कलङ्कपूर्ण परम्परा समाप्त पार्न त्यति सजिलो थिएन एउटा सर्वशक्तिशाली राजासरहका लागि पनि । दासप्रथा उन्मूलन गर्दा आफन्तबाटै पनि विरोध खेपेका थिए होलान् । राजकोषबाट त्यसवापत पैसा तिर्ने निर्णय अर्को साहसिक कदम थियो । प्रधानमन्त्रीहरूको निजी सम्पत्तिजस्तो राजकोष रित्तिएको थियो । नेपालमा प्रथम पटक नहर निर्माण काम उनले नै सुरु गरेका थिए । त्यसको नाम अहिले पनि चन्द्रनहर छ भने एसियाकै दोस्रो विद्युत् आयोजनाको विद्युत्गृहको नाम परिवर्तन कसैलाई ठीक लागेको छैन होला । कुनै दिन कसैले त्यो गल्ती सच्याउनेछन् भन्ने मनमनै विश्वास राख्दै चियाको रित्तो गिलास भुइँमा राख्ँ । अनि भनेँ, “यो चालू गर्न म के गर्न सक्छु ?”

मोहनबहादुर कायस्थ वाह साहित्यकार

विकास कहाँबाट कहाँ पुगिसकेछ । सुन्थेँ— मानिसहरू निगालोको कलम बनाई पात (सुकेको) मा आफ्नो विचार पोख्थे । वाल्मीकि मयूरको प्वाँखबाट लेख्थे भनिन्छ । आज लेख्नलाई सिसाकलम, डटपेन एवम् भनेजस्तो कलम पाइन्छ । नयाँनयाँ कागजहरू पाइन्छन् । जति लेख्न मन लाग्यो; उति लेखे भइहाल्यो । तर, लेख्ने के ? पसलेहरू आफ्नो व्यवसायको खाता (लेनेदन) राख्छन् । स्कूलमा कक्षामा चाहिने अभ्यास कपी बोक्छन् । उहिले कागजको दुवैपट्टि लेखिन्थ्यो भने आज एक साइडमा, त्यो पनि पोतारेर मात्र छाडिन्छ । कस्तो युग भयो आज हेदहिर्दै ? एउटै कपीमा कक्षाको पाठ गरिन्थ्यो । आज त्यो वर्जित । धेरैभन्दा धेरै लेख्ने काम टाइपराइटरले गरेपछि लिपिबद्ध गरी लेख्नेहरू पनि हराउँदै गएका छन् । भनै कम्प्युटरको आविष्कारले त चमत्कारै गर्‍यो । हस्तलेखन अब छाडियो । सबै कम्प्युटरमा साँचिन थाल्यो । प्रिन्ट गर्‍यो अनि शुद्धाशुद्धि जाँच्यो, सफाइ गर्‍यो । भनेको साइजमा प्रिन्ट गर्ने एवम् प्रेसमा पठाई छापिन थाल्यो पुस्तकको आकारमा ।

उस बेला अङ्ग्रेजी पढ्दा घोडापान्नासम्म कण्ठ गरी पढिन्थ्यो । अङ्ग्रेजीको पुस्तक विरलै पाइन्थ्यो । पाठ्यपुस्तकहरू लेखिँदै गए । प्रकाशित हुँदै पनि गयो । अङ्ग्रेजीका पुस्तकहरू धेरै भारतबाट प्रिन्ट हुँदै आए । अहिले नेपालमै र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रबाट छापिन थाले । प्राइभेटमा पनि प्रिन्टिङ प्रेस आउन थाले । चमत्कार चारैतर्फ हुँदै गएको पाइन्छ ।

धेरै पढेलेखेकाहरू साहित्य सिर्जनामा लागे । कथा, कहानी, निबन्ध, उपन्यास, गीत, गजल, मुक्तक, इतिहासइत्यादिमा आफ्ना विचारहरू कोर्ने मात्र होइन, प्रशस्त छानसमेत लागे । पत्रपत्रिकामा लेखहरू प्रकाशन हुन थाले । गोरखापत्र, मधुपर्क, गरिमालगायतका पुस्तकहरूमा साहित्यकारहरू देखा पर्न थाले । प्राइभेट रूपमा पनि पत्रिकाहरू साप्ताहिक, दैनिक, पाक्षिक, मासिक एवम्

वार्षिक रूपमा प्रकाशनमा आए । यसरी विकासको गति ती आँखाले हेरेको चीज अबका आँखाले गौर गरी हेर्नुपर्ने भयो । निकै फरक कोणको विकास भयो भन्नेपछि । बिनापुस्तक स्कूल गइन्थ्यो भने अहिले रुकस्याकभरि गहुँगा पुस्तकहरूको भारी बोकिने भयो । अचम्म लाग्नु स्वाभाविक छ । उस बेला छोरीलाई स्कूलमा पढ्न पठाउन हम्मेहम्मे थियो । आजको पिँढी स्कूल, कलेज, विश्वविद्यालयसम्म पुग्ने भयो । अनि, विकसित संस्थाहरू एवम् सरकारी कार्यालयहरूमा काम गर्न थाले । नारी जगत् फस्टायो अर्थात् जताततै बोलेको, लेखेको, गाएको, नायिका बनेको देखिन थाल्यो । रेडियोमा आवाज, एफएममा आवाज, टेलिभिजनमा आवाज एवम् दृश्य, टेलिफोन अफिसमा काम गर्ने, विद्युत् आदिमा पनि ।

दूरसञ्चारले प्रत्येक फोन गर्दा कोरोनाबाट बच्न सूचना दिएको आवाज कानमा टोकिन पुगेको छ । सबैको हातहातमा मोबाइल छ । भाइबर, मेसेन्जरबाट कुराकानी वा अन्य कार्यहरू रोमाञ्चका साथ गरिन्छ । केको मात्र विकास भएन ? भन्ने ठाउँ पनि छैन । जताततै नरनारीहरू आआफ्नो कार्यक्षेत्र बनाउँदै छन् । विकासको गरिमा जति गए पनि पुग्दैन । यी यावत् फरकफरक क्षेत्रमा विकास हुँदै गयो ।

यही भूमिकामा भन्न मन लाग्यो— नेपाली भाषाव्याकरणका सार्थक सिद्धिप्राप्त साहित्यकारहरू साँच्चै भन्नु, जति हुनुपर्ने हो, त्यो खिचातानीको विकास एकअर्कामा फरक दृष्टिकोण राख्ने विषमताले गर्दा हुन सक्छ । अर्को कुरा के भने गुरु भएर पनि शिष्यको शिक्षा प्राप्तिमा स्वीकारोक्ति भएको होइन कि जस्तो लाग्छ । सङ्कीर्णताको घेरा बलियो पर्खाल (बर्लिनको पर्खाल) भित्र जस्तै जटिलभन्दा जटिल देखिन्छ । यही नैराश्यभित्र भन्नु भने नेपाली भाषाव्याकरण मौलिन पाएको छैन ।

फलामले फलाम नै काट्छ भन्ने अर्थमा विश्व-साहित्यकारबाट नै साहित्यको औचित्यको कदर एवम् स्वस्थ वातावरण छैन जस्तो । विश्वविद्यालयमा पढ्ने-पढाउने गुरु-शिष्यबाहेक अन्य व्यक्ति पनि साहित्यका जानिफकार हुन सक्छन् भन्ने मान्यता नै पाइन्न । उस बेला घरैमा पढेका र कुनै डिग्री नभएकाहरू पनि थुप्रै साहित्य सिर्जनामा निष्पक्ष रूपमा देखा परेका छन् । शास्त्रीय अध्ययन हुनुपर्ने जरुरत त्यस बेला थिएन पनि । तर, भाषिक शुद्धता यिनै पुराना पण्डितका पुस्तकहरू पढेर दक्ष, डिग्रीप्राप्त बनेका शैक्षिक व्यक्ति हिजोआज कसैको लेखोट

चोरेर डिग्री प्राप्त गरेका हुन् जस्तै लाग्छ । डा. खनियाको शोधपत्रमा धेरै खोटको हङ्गामा भएको सत्य हो । यता त्रि.वि.मा पढी डाक्टर लेख्नेहरू वासुदेव त्रिपाठीका धेरै चेला डाक्टरहरू उपलब्ध भए, तर गुणस्तरीयताको कसीमा त्रिपाठी आफैँ घोरेन्छन् । हो पनि, दुःख गरेर विद्या आर्जन गर्नेको भीडमा डिग्री प्राप्त गर्नु, एउटा उकालो चढ्ने भन्दाडका रूपमा डिग्री, डाक्टर भएकाले भाषाको स्तर गिर्नु स्वाभाविक हो । विद्यार्थी भर्ना गराएर आफन्तलाई डाक्टर उपाधि गुथाउने प्रचलन पनि सुनिन्छ । स्वस्थ वातावरणको अध्ययनमा हुर्केकाहरू दूषित परिस्थितिमा अल्झेका छन् ।

यसो भन्दा तँ (म) यस्तो आलोचक भन्ने गणना होला, तर यो मेरो नितान्त निजी विचार प्रकट गरेको मात्र हो; जसले विकासका बारेमा केही शुद्ध आचरणमा लागेको छ । फुर्काउने बानी नभएकाले साहित्यकारमध्येका केही मेरै पनि साहित्यिक प्रयासमा भएका प्रकाशनहरूको बढी टीकाटिप्पणी गर्दैनन् भने हुन्छ । फूलबुट्टा भर्ने बानी नभएकाले यसै पनि बाह्रमासे फूल बनेको छु । वाह ! साहित्यकार चिन्तनमनन र अध्ययन एकाग्रमा चुमियोस् भन्ने र साहित्य सिर्जनाका मुनाहरूमा शुद्धात्मात्मा समीक्षा वा आलोचना गरियोस् भन्ने मेरो अनुनय-विनय मात्र हो ।

यो दुनियाँ लोभ, लालच, अहम्, क्रोध, पक्षपात, घमण्डआदिमा मुछिएको हुँदा जस्तो समाज, उस्तै साहित्यकार भन्ने संयन्त्र फस्टाएको हो कि जस्तो लाग्यो है— वाह साहित्यकार बन्धुहरू !

प्रकाश थापामगर फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाको ११० वर्ष

आजभन्दा एक सय दश वर्षअगाडि नेपाल चीन र जापानभन्दा अगाडि जाने तरखर गर्दै थियो भन्ने एउटा प्रमाण हो— फर्पिङ जलविद्युत् परियोजनाको निर्माण ।

१९६८ अर्थात् सन् १९११ मा नै नेपालमा फर्पिङ जलविद्युत् आयोजना निर्माण भएको थियो । विद्युत्सम्बन्धी तथ्याङ्कअनुसार उक्त परियोजना एसियाको दोस्रो र नेपालको पहिलो थियो । त्यतिबेला दार्जिलिङमा बाहेक एसियाभरि नै अर्को कुनै जलविद्युत् परियोजना सम्पन्न भइसकेको थिएन; यहाँसम्म कि चीन र जापानमा समेत कुनै जलविद्युत् परियोजना सम्पन्न भइसकेको थिएन ।

तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरको समयमा गेहेन्द्र शमशेरको नेतृत्वमा यो परियोजना सम्पन्न भएको थियो । १९६४ मा बेलायत भ्रमणबाट फर्किँएपछि राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले नेपालमा पनि बिजुली उत्पादन गर्ने योजना बनाएका थिए । त्यसपछि नेपाली र बेलायती इन्जिनियरहरूको सहकार्यमा त्यससम्बन्धी अध्ययन-अनुसन्धान, लागत अनुमान र अन्य तयारी पूरा गरियो । त्यसपछिको २० महिनामा फर्पिङ जलविद्युत् परियोजना तयार भएको थियो ।

५०० किलोवाट क्षमताको उक्त जलविद्युत् आयोजना चन्द्रशमशेरको समयमा निर्माण भएकाले फर्पिङद्वारा उत्पादित बिजुलीलाई 'श्री चन्द्रज्योति प्रकाश' भन्ने गरिन्थ्यो ।

१९६८ जेठ ९ गते तत्कालीन राजा पृथ्वी वीरविक्रमले उद्घाटन गरेको सो आयोजनाबाट उत्पादित विद्युत्लाई ११ केभी प्रसारण लाइन निर्माण गरेर काठमाडौँ ल्याइएको थियो । विद्युत् व्यवस्थापनका लागि तत्कालीन सरकारद्वारा 'बिजुली अड्डा' नै स्थापना गरिएको थियो ।

सायद जेठ ३ गते नेपालकै पहिलो फर्पिङ जलविद्युत् परियोजनाको उद्घाटन भएकाले होला, नेपालमा जेठ ३ गतेलाई ऊर्जा दिवसको रूपमा मनाइने गरिन्छ । त्यो परम्परा अहिलेसम्म पनि यथावत छ ।

काठमाडौँदेखि १२ किलोमिटर दक्षिण-पश्चिमतर्फ अवस्थित फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाको कुल लागत सात लाख १३ हजार नेपाली रुपियाँ थियो । त्यो रकमको व्यवस्थापन बेलायत सरकारले गरेको थियो ।

फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाको पानी काठमाडौँबाट १७ किलोमिटर दक्षिणतर्फका तीन वटा खोला कुटलीखोला, सातमूले र शेषनारायणबाट लिइएको थियो । यी तीन वटा खोलाको पानी एक ठाउँमा जम्मा गरेर फर्पिङ आयोजनाको विद्युत्गृह बनाइएको थियो ।

फर्पिङ आयोजना राणाशासन कालमा बनेको हुनाले, त्यतिखेर खासै औद्योगिक आवश्यकता नभएकाले र स्वाभाविक रूपमा घरेलु प्रयोजन प्राथमिकतामा पर्ने भएकाले त्यसको बिजुली धेरैजसो राजधानीमा नै, त्यो पनि घरेलु प्रयोगमा सीमित भयो । फेरि पनि घरेलु प्रयोगबाट बचत भएका बेला उक्त विद्युत् उद्योगमा समेत प्रयोग गर्ने गरिन्थ्यो ।

फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाबाट उत्पादित बिजुली लगातार ६० वर्षसम्म प्रयोगमा आइरह्यो । तर, २०३८ सालसम्म आइपुग्दा काठमाडौँ उपत्यकामा खानेपानीको अभाव भइसकेको थियो । त्यसका साथै फर्पिङको पानी काठमाडौँ ल्याउने प्रक्रियासमेत सुरु भएको थियो । अब काठमाडौँले बिजुलीभन्दा पनि खानेपानीको प्राथमिकता निर्धारण गरेको थियो । हुन पनि तबसम्म ६४० किलोवाटको सरकारी लागतमै सुन्दरीजल जलविद्युत् आयोजना (काठमाडौँ) १९९२ मा निर्माण भइसकेको थियो । त्यसैगरी २०३८ सालसम्म २४ सय किलोवाटको पनौती जलविद्युत् आयोजना (काभ्रे) २०२२ सालमा, २१ हजार किलोवाटको त्रिशूली परियोजना (नुवाकोट) २०२३ सालमा, एक हजार ८८ किलोवाटको फेवाताल परियोजना (कास्की) २०२४ सालमा, १० हजार ५० किलोवाटको सुनकोशी परियोजना (सिन्धुपाल्चोक) २०२९ सालमा, १५ हजार किलोवाटको गण्डक परियोजना (नवलपरासी) २०३६ सालमा र ६० हजार किलोवाटको कुलेखानी-१ परियोजना (मकवानपुर) २०३८ सालमा नै निर्माण भइसकेको थियो ।

यस प्रकारको परिवेशमा तत्कालीन सरकारले फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाभन्दा खानेपानीलाई प्राथमिकतामा राखेको कारण २०३८ सालमा उक्त परियोजना बन्द गरियो । यद्यपि अहिले प्रश्न उठाउन सकिने ठाउँ छँदै छ : नेपालकै पहिलो र एसियाकै दोस्रो फर्पिङ जलविद्युत् परियोजना ऐतिहासिक र साथसाथै राष्ट्रिय गौरवको योजनासमेत भएकाले त्यसलाई यथावत राखिनुपर्दथ्यो । खानेपानीको समस्या समाधानका लागि अन्य विकल्प खोजिनुपर्दथ्यो; जस्तो कि अहिले काठमाडौँमा खानेपानीको समस्या समाधान गर्नका लागि मेलम्चीको पानी ल्याउन थालिएको छ । तर, अब त्यो विषय इतिहासको विषय बनिसकेको छ ।

२०७७ जेठ ९ गते फर्पिङ जलविद्युत् आयोजना निर्माण भएको एक सय दश वर्ष पूरा भएको छ । आगामी वर्ष २०७८ जेठ ८ गतेसम्मको अवधि भनेको फर्पिङ परियोजनाको एक सय एघारौँ वर्षको हो । यसरी यो समय फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाबारे छलफल, चर्चा-परिचर्चा गर्ने उपयुक्त र सान्दर्भिक समय पनि हो भन्ने प्रष्टै छ ।

फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाको एक सय एघारौँ वर्ष चलिरहँदा सरकारले त्यसलाई पर्यटकीय हब बनाउने घोषणा गरिसकेको पनि छ । त्यसअन्तर्गत त्यहाँ पार्क र विद्युत् सङ्ग्रहालय बनाउने घोषणासमेत गरिएको छ । यो स्वागतयोग्य घोषणा कहिलेसम्म कार्यान्वयनमा आउने हो ? त्यसबारे हामी अहिल्यै केही भन्न सक्दैनौँ । तर, यतिसम्म गरेको भए राम्रो हुने थियो : ठिक एक सय दश वर्ष पूरा हुँदा अर्थात् २०७७ जेठ ९ गते फर्पिङ विद्युत् सङ्ग्रहालय सम्पन्न गरी लोकार्पण गर्न सकेको भए सुनमा सुगन्ध हुने थियो । तर, अब यस्तो भूतकालीन अपेक्षाको कुनै अर्थ छैन : चरी उडेर गइसकेको छ ।

फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाको एक सय दश वर्ष बितिसक्दा पनि हाम्रो प्रगति सन्तोषजनक छैन भन्ने जोकसैले भन्न सक्छ । अहिलेसम्म पनि हामी विद्युत्मा आत्मनिर्भर बन्न सकिरहेका छैनौँ । घोषित रूपमा हामीकहाँ लोडसेडिङ छैन । तर, त्यसका पछाडिको कारण भारतबाट हुने विद्युत् आयात हो भन्ने प्रष्टै छ । विद्युत् आपूर्तिसित सम्बन्धित हाम्रासामु दुई खालका समस्या विद्यमान छन् ।

प्रथम- हामीकहाँ वर्षायाममा समेत पुग्ने गरी विद्युत् उत्पादन भइसकेको छैन । ४५६ मेगावाटको माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत् आयोजना सम्पन्न भएको खण्डमा वर्षायाममा विद्युत् आपूर्ति सहज हुने विश्वास गरिएको छ । तर,

विडम्बनाको विषय यो छ, शत्-प्रतिशतको हाराहारीमा काम सम्पन्न भएको भनिए पनि अभैसम्म उक्त परियोजनाबाट विद्युत् उत्पादन हुन सकिरहेको छैन ।

द्वितीय- माथिल्लो तामाकोशी परियोजना सम्पन्न हुन्छ भने पनि हिउँदमा अर्थात् सुख्खायाममा हामीलाई विद्युत्को अभाव यथावत रहने देखिएको छ । त्यो अभावपूर्ति गर्नका लागि केही महिनाका लागि भए पनि हामीले भारतबाटै विद्युत् आपूर्ति गर्नुपर्ने बाध्यता छ । हिउँदमा नदीमा पानीको सतह घट्ने हुँदा यस खालको समस्या आइपरेको हो । तत्कालै हिउँदको विद्युत् अभावलाई पूर्ति गर्ने गरी अर्को कुनै विद्युत् आयोजना सम्पन्न हुने स्थिति छैन ।

त्यसबाहेक अभै पनि ४० प्रतिशतजति जनतामाभ विद्युत् पुगिसकेको छैन । त्यसका साथै जति ठाउँमा विद्युत् पुगेको छ, त्यहाँ पनि अत्यन्त प्राथमिक प्रकृतिको विद्युत् पहुँचको अवस्था छ; अर्थात् यी स्थानमा खालि रातिमा चिम बाल्नका लागि मात्र विद्युत्को उपयोग हुने गरेको छ । अहिले विद्युत् पुगेको क्षेत्रमा व्यवस्थित विद्युतीकरण गर्ने हो भने र विद्युत् नपुगेको ठाउँमा विद्युत् पुऱ्याउने हो भने विद्युत् खपत अहिलेभन्दा कैयौँ गुना बढेर जाने ठोकुवा गर्न सकिन्छ ।

वास्तविकता यस्तो हुनुको बाबजुद सरकार र विद्युत्सित सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षले अहिले नै वर्षायाममा विद्युत् निर्यातको दिवासपना देख्न थालिसकेका छन् । तर, तथ्यहरूले बताउँछन्- प्राथमिक अध्ययनको आधारमा मात्रै पनि हामीकहाँ विद्युत्को आपूर्ति हजारौँ मेगावाटसम्म पुग्ने अवस्था छ । सरकारले दावी गरेजस्तो हिउँदमा भारतबाट आयात गर्ने र वर्षायाममा भारतलाई नै निर्यात गर्ने चुनावी सोचाइले वास्तविक रूपग्रहण गर्न सक्ने स्थिति छैन ।

त्यसका विपरीत उद्योग, कृषि, यातायात, खाना पकाउने ग्याँसजस्ता केही क्षेत्रमा मात्रै विद्युतीकरण गर्ने हो भने कति हजार मेगावाट विद्युत् खपत होला ? जोकसैले अनुमान लगाउन सक्छ ।

अहिले नै वर्षायाममा विद्युत् निर्यात गर्ने जुन सोचाइ अगाडि सारिएको छ, त्यसलाई तराई-मधेसमा गरिनुपर्ने विद्युत् आपूर्तिसित जोडेर हेर्ने हो भन्ने बेग्लै चित्र हाम्रोसामु आउने छ । तराई-मधेसमा जुन प्रचण्ड गर्मी हुन्छ, त्यसको सामना गर्न एसी, कुलर, पङ्खा, रेफ्रिजरेटरजस्ता सामग्रीले कति विद्युत् खपत गर्ला ? यस्तो अवस्थामा पनि विद्युत् निर्यात गर्नु भनेको राज्यपक्षद्वारा तराई-मधेसका जनतामाथि अत्याचार गर्नु नै हो ।

अर्कातिर, हिउँदको पनि स्थिति त्यही प्रकारको छ । हाम्रो देशमा हिउँदमा अत्यधिक जाडो हुन्छ । यहाँ पनि सरकारले सोचेजस्तो विद्युत्को न्यून आपूर्ति हुने अवस्था होइन । हिमाली र पहाडी क्षेत्रमा जाडोको सामना गर्नका लागि हिटरजस्ता तापीय उपकरणको प्रयोग आवश्यक हुन जान्छ । हिमाली क्षेत्रमा अझै पनि विद्युत्को अत्यन्तै कम पहुँच छ । हिमालका बासिन्दालाई जाडोबाट बचाउन हिटरजस्ता तापीय उपकरणको प्रयोग सुनिश्चित गर्ने हो भने कति बढी विद्युत् खपत होला ?

हिउँदमा तराई-मधेसको स्थिति त्यत्तिकै चिन्ताजनक प्रकृतिको छ । हामी सबैलाई थाहा छ, हिउँदमा तराई-मधेसमा शीतलहर चल्ने गर्दछ । त्यसले गर्दा त्यहाँका जनताको जीवन अत्यन्तै कष्टकर बन्न जान्छ । ठिक यही बेला हिटर, गिजरजस्ता तापीय उपकरणको उपयोग बढाउने हो भने विद्युत् खपत कति गुणा बढ्ला ? हामी सबैले सहजै अनुमान लगाउन सक्दछौं ।

यसका अतिरिक्त उद्योगलाई चौबिसै घण्टा बिजुली आपूर्ति गर्दा अत्यधिक विद्युत् खपत हुन्छ । नेपालमा अहिलेसम्म मल कारखाना खोल्न नसकिनुका पछाडिको एउटा कारण विद्युत्को अभाव बताइएको छ । कृषिक्षेत्रमा विद्युतीकरणको अपरिहार्य आवश्यकता छ । तराई-मधेसमा सिँचाइका लागि जमिनमुनिबाट पानी तान्नका लागि तथा हिमाल, पहाड र तराई-मधेसमा शीतघर निर्माणका लागि प्रशस्त विद्युत् आवश्यक हुन्छ । सहरी क्षेत्रको यातायातलाई विद्युतीकरण गरी विद्युतीय यातायात सञ्चालन गर्ने हो भने त्यत्तिकै बढी विद्युत् खपत हुन्छ । त्यस्तै, हामीले सहरमा खाना पकाउनका लागि प्रशस्त मात्रामा एलपिजी ग्याँस उपयोग गर्दछौं । त्यसलाई फेजआउट गरी इन्डक्सन चुल्हा (विद्युतीय चुल्हा) प्रयोगमा ल्याउने भने त्यसबाट एकातर्फ विद्युत् खपत बढेर जाने छ भने अर्कातिर, पेट्रोलियम पदार्थको आयात घटेर जाँदा भारतसितको व्यापारघाटासमेत कम भएर जाने छ ।

त्यसैगरी, विद्युत् खपतका अन्य विविध क्षेत्रहरू छन् । जति जति समाज विकसित हुँदै जान्छ, आर्थिक गतिविधि बढ्दै जान्छ, त्यति त्यति विद्युत् खपत पनि बढेर जाने छ । हामी सबैलाई थाहा छ, अत्यधिक प्रतिव्यक्ति विद्युत् खपत बढ्दै जाँदा अर्थतन्त्र पनि त्यत्तिकै आत्मनिर्भर बन्दै जान्छ । फलस्वरूप समग्र देश नै विकसित, सम्पन्न र समृद्ध बन्न जान्छ ।

फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाको एक सय दश वर्ष पूरा भइरहेको अवस्थामा हामीले भन्नैपर्ने हुन्छ, यस अवधिका एक सय दश वर्ष प्रगतिको हिसाबले असन्तोषजनक वा असक्षम नै रह्यो । यो एक सय दश वर्षमा विद्युत्मा आत्मनिर्भर बन्नु न्यूनतम रूपमा फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाप्रतिको सच्चा समर्पण हुन सक्दथ्यो । तर, अहिलेसम्मका शासकहरूले यस खालको गौरवपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सकेनन् । त्यसप्रति हामी सबैले नेपाली शासकवर्गको विरुद्ध खेद प्रकट गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान छ ।

यो एक सय दश वर्षको असक्षमताबाट पाठ सिकेर अत्यधिक विद्युत् उत्पादन गर्ने, सिङ्गो देशलाई विद्युतीकरण गरेर विद्युत् खपत बढाउने र फलस्वरूप देशको अर्थतन्त्रमा सकारात्मक गति उत्पादन गरेर समृद्धि प्राप्त गर्ने प्रयास गरिनुपर्दछ । विद्युत् उत्पादनमा वृद्धि र त्यसको गुणस्तर निर्धारणतर्फको उज्यालो यात्रा समृद्धितर्फको यात्रा पनि हो । विद्युत्को क्षेत्रमा नीति निर्धारण गर्ने नियामक सरकार र सरोकारवाला सबै यसबारे गम्भीर हुनुपर्ने आवश्यकता छ ।

अन्तमा प्रण गरौँ- फर्पिङ जलविद्युत् आयोजनाको एक सय दश वर्षले हामीलाई गतकालका असक्षमता हटाएर दूरदर्शिता र सक्रियतातर्फ अगाडि बढ्न प्रेरणा दिनेछ, जसले गर्दा देश आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको दिशातर्फ अगाडि बढ्न सकोस् ।

शेखरकुमार श्रेष्ठ जय होस्

स्थान : चन्द्रशमशेरको बैठक कोठा

समय : १९६८ साल जेठ महिना

पात्रहरू : प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेर, पद्मशमशेर, मोहनशमशेर, केशरशमशेर, किशोरनरसिंह राना, बेलायती इन्जिनियर बर्नाउ प्लान्टे, द्वारपाले, हर्षबहादुर, चन्द्रशमशेरकी कान्छी महारानी बालकुमारी, दरबारिया कामदार चार जना—

(भित्तामा जङ्गबहादुर राणा र पृथ्वीपति शाहका तस्बिर टाँगिएका छन् । त्यसको दायाँपट्टिको भित्तामा ढाल र तरबार राखिएका छन् । त्यसैको मुन्तिर चन्द्रशमशेरको आसन छ । आसनछेउमा अर्को सानो आसन राखिएको छ । त्यसको अगाडितिर अतिथिका लागि बस्ने आरामदायी बेलायती कुर्सीहरू छन् । बीचमा एउटा चिया-टेबुल छ । त्यसमा फूलहरू सजाइएका छन् । ढोकाको दुई छेउमा सुसारेहरू फूल लिएर बसेका देखिन्छन् । ढोकाको दायाँतिर दरबारिया कामदार चार जना बसेका छन् । बेलायती दुई कुर्सी छाडी अरूमा पद्मशमशेर, मोहनशमशेर, केशरशमशेर, किशोरनरसिंह राना, हर्षबहादुर बसेका छन् । सुबेदार हर्षबहादुर भने उभिएका छन् । चन्द्रशमशेर र उनकी रानी बैठक कोठामा प्रवेश गर्छन् । स्वागतका लागि बसिराखेका सबै जना उत्छन् ।)

चन्द्रशमशेर : (सबैलाई हात र टाउकाले बस्ने सङ्केत गर्दै) आज मद्दारा देखिएको सपना र गेहेन्द्र शमशेरले गर्छु भनेको काम पूरा भएको छ । (जङ्गबहादुरको तस्बिरतिर हेर्दै) मेरा दाज्यू श्री ३ जङ्गबहादुर राणाले बेलायत भ्रमण गरेर पाल्नुभएपछि बेलायती अङ्ग्रेजी शिक्षालाई यस राष्ट्रमा भित्र्याउनुभयो । उहाँले नेपालमा शिक्षा विकासको दीप प्रज्वलन गराउनुभयो । मैले पनि १९६४ मा बेलायत भ्रमणबाट फर्केपछि अँध्यारो रातलाई उज्यालो बनाउन

बिजुली बत्ती बालेर दरबार फिलिमिली बनाउने सपना देखेको थिएँ । त्यो अब पूरा भएको छ । त्यसैले मैले देखेको सपना पूरा गराउने बेलायत अनि त्यहाँका इन्जिनियर मिस्टर बर्नाउ प्लान्टे र इन्जिनियर मिस्टर लिन्चलाई नेपाल राज्य, सरकार र नेपाली जनताको तर्फबाट सम्मान दिने मनसाय राखेको छु ।

दरबारिया कामदार : *(हात माथितिर उठाउँदै श्रद्धाका साथ)* श्री ३ को जय होस्... । श्री ३ चन्द्रशमशेरको जय होस्... ।

पद्मशमशेर : दाज्यू, हजुरले जुन सम्मान गर्ने मनसाय राखिबक्सनुभएको छ, यसले नेपाल राष्ट्रको गौरव एकातिर बढ्ने देखिन्छ भने अर्कातिर बेलायती सरकार कृतज्ञ भई निरन्तर सहयोग गर्ने आशा मेरो मनले राखेको छ ।

मोहनशमशेर : *(जुरुक्क उठी दायाँबायाँ हेर्दै)* पद्म दाज्यूको कुरा मनासिब छ । यसले बेलायतलाई नेपाल र नेपालीप्रति सकारात्मक सोच राख्न मद्दत मिल्ने देख्दछु ।

चन्द्रशमशेर : *(गर्वका साथ)* हामी नेपाली विश्वको जुनै स्थानमा गए पनि नेपालका वस्तु दिई उनीहरूको मन जित्नुपर्छ । नेपालको नाम राख्नुपर्छ । नेपालको नाम फौलाउनुपर्छ । अनि हामी जहाँ पुग्छौँ, त्यहाँका काम, ज्ञान, सिप नेपालको दरबारमा भित्र्याई उन्नत नेपाल बनाउनुपर्छ । यसबाट नै हाम्रो वंश, राज्य र सरकारको विकास हुने कुरा मैले देखेको छु ।

पद्मशमशेर : *(दुवै हात जोडी श्रद्धाका साथ)* हामीले नेपाली जनतालाई पनि केही विकास दिनुपर्छ । अनि जनलहर हामीतिर आउने कुरामा द्विविधा रहन्न, हजुर । हजुरको दीर्घ-सोचले नै यस राष्ट्रमा हाम्रो अस्तित्व रहने सोच मेरो पनि छ ।

चन्द्रशमशेर : जनताका लागि साथै आफूले जानी-नजानीकन गरेका पापबाट उन्मुक्ति लिनका लागि दास तथा सती प्रथा हटाउने सोच महारानी र मैले राखेका छौँ । यसबाट नेपाली प्रजा हामीसँग आकर्षित हुन्छन् । हाम्रो प्रशंसा हुने कुरामा पनि मैले आशा राखेको छु ।

दरबारिया कामदार : (हात माथितिर उठाउँदै श्रद्धाका साथ) श्री ३ को जय होस्... । श्री ३ चन्द्रशमशेरको जय होस्... ।

चन्द्रशमशेर : मैले मृत्युवरण गरेपछि पनि मैले गरेका काम मेरा खलक र प्रजाले पछिसम्म सम्भेलान् नि । कि कसो ? (परर्र ताली बज्छ ।)

बालकुमारी : हजुरको मनासिब विचार । सबैको भलो हुने काम गरेपछि पक्कै सम्भन्छन् नि ! रात जतिसुकै अँध्यारो भए पनि चन्द्रमाको प्रकाशले रमणीय हुन्छ ।

चन्द्रशमशेर : (खुसी व्यक्त गर्दै) महारानीले गजबको दृष्टान्त दिइन् । ल, मलाई एकपटक मेरो नामबाट स्थापित चन्द्रज्योति जलविद्युत् गृहको कामको विवरण सुनाऊ त, सुवेदार हर्षबहादुर । मैले भाषणमा पनि त बोल्नै पर्छ होला नि ।

दरबारिया कामदार : (हात माथितिर उठाउँदै श्रद्धाका साथ) श्री ३ को जय होस्... । श्री ३ चन्द्रशमशेरको जय होस्... ।

हर्षबहादुर : (शिर झुकाउँदै) सरकारको सदा जय होस् । मेरो मनको ईश्वरले जानेसम्म नेपाल राज्य भाग्यमानी छ । यस देशले हजुरजस्तो महान् सुपुत्र पाएको छ । सरकारबाट आज्ञा भएबमोजिम मैले विदेशबाट सिकेर आएको हिसाब र ज्ञानको आधारमा दुरुस्त हिसाब खर्च खाता राखेको छु । सरकारबाट गरिएको विद्युत् गृहको सर्वेक्षण अन्त भएपछि आरम्भ भएको काम, काम सुरुआत भएको एक वर्ष पाँच महिनामा सम्पन्न भएको छ । शेषनारायण र सोखेल सातमूलबाट पानी ल्याई रिजर्भभवाएरमा जम्मा गरिएको छ । त्यसबाट लगभग ६७ फिटको भिरालोमा २५३८ फिट तल विद्युत्गृह बनाइएको छ । विद्युत्गृहभित्र दुईओटा टरवाइन रहेका छन् । एउटा टरवाइनबाट २५० किलोवाट बिजुली निस्कने छ । यसबाट दरबारहरू भिलिमिली हुने आशा राखिएको छ । (हर्षबहादुर हात जोडी उभिन्छन् ।)

चन्द्रशमशेर : यो त मैले पनि हेरेको छु । मलाई खर्चबर्चको पूरा हिसाब बुझाऊ ।

- हर्षबहादुर :** कामको हिसाबकिताब तथा खर्चको खाता राख्ने जिम्मेवारी मलाई दिइबक्सनुभएकोमा हजुरको जय होस् । मैले पशुपतिनाथलाई साक्षी राखी विद्युत् कोषको स्पष्ट हिसाब फाइल खडा गरेको छु । मैले राखेको खाताअनुसार विद्युत्गृहका लागि सत्र महिनाको अवधिमा साँढे नौ लाख कामदार प्रयोग भएका छन् । यसका लागि भएको लागत योजनाअनुसार नै कम्पनी पैसा जम्मा सात लाख तेह्र हजार दुई सय त्रिहत्तर रूपैयाँ सात पैसा खर्च भएको देखिन्छ । जसमा नेपालको तर्फबाट तीन लाख सत्तासी हजार नौ सय चौरासी रकम खर्च भएको देखिन्छ भने बाँकी बेलायतको सहयोग रहेको छ ।
- चन्द्रशमशेर :** ल, हर्षबहादुर तिम्रो कुराको विश्वास मैले गरँ । (*हात उठाएर*) तिमीलाई धन्यवाद छ । मेरो सपना पूरा भएकोमा सहयोगी ज्ञात अज्ञात सबैलाई धन्यवाद छ ।
- केशरशमशेर :** (*हात जोड्दै*) सरकार ! जलविद्युत्गृह बनाउँदा केही प्रजाको घर उठाइएको छ । केहीको बिर्ता जग्गा लिइएको छ । बिर्ता जग्गाको सट्टा जग्गा पर्नेहरूलाई त्यसै स्थानको वरपर बिर्ता हामीमा कायम हुने गरी सट्टापट्टा गरिएको कुरा हजुरमा जानकारीका लागि बिन्ती गरँ ।
- चन्द्रशमशेर :** (*खुसी हुँदै*) ठिक काम भयो । बिर्ता हाम्रै र हाम्राका हुन् । हाम्रा मारिनु हुँदैन । हाम्राका चित्त दुखाउनु हुँदैन । जे काम भयो, त्यो राम्रो भयो ।
- पद्मशमशेर :** (*हात जोड्दै*) अब हजुरको नामको विद्युत्गृहको समुद्घाटन कार्यक्रम गरी हाम्रा दरबारमा औपचारिक रूपमा बत्ती कहिले बाल्ने हजुर ?
- चन्द्रशमशेर :** (*जोड दिएर*) बत्ती बलेको प्रमाणित त भयो होइन ?
- केशरशमशेर :** श्री ३ महाराज ! हाम्रो सरकारले खोकनाको एउटा घरमा बत्ती बालेर परीक्षण गरिसकेको छ ।
- चन्द्रशमशेर :** (*अलि कडा स्वरले*) त्यहाँ रातको समयमा बत्ती त बालेका छैनन् नि ?

- केशरशमशेर : दिउँसोकै समयमा बत्ती बालेर परीक्षण गर्न लगाइएको हो, महाराज ! हेर्ने मानिसको भीड थियो ।
- चन्द्रशमशेर : ए त्यसो भए दरबारभन्दा पहिले त प्रजाकै घरमा बत्ती बल्यो, होइन त ?
- केशरशमशेर : सम्भावित समस्या जाँचपडताल पनि भयो नि, सरकार ।
- चन्द्रशमशेर : अब अरू ?
- मोहनशमशेर : (शिर निहुराउँदै) बिजुली अड्डाको नाम नै हजुरको नामबाट राखिएकाले समुद्घाटन पनि त हजुरकै बाहुलीबाट गरिबक्सने हो कि ?
- चन्द्रशमशेर : होइन, हामीले प्रजालाई देखाउन भए पनि खोपीका देवता श्री ५ मान्दै आएका छौं । उहाँकै निगाहमा हामी छौं । हामीले गरेका काम कारबाही सबैका साक्षी श्री ५ होइबक्सन्छ । त्यसैले एसियाको दोस्रो नेपालकै पहिलो यस विद्युत्को समुद्घाटन श्री ५ कै बाहुलीबाट १९६८ जेठ ९ गते साँझ ६:३० बजे टुँडिखेलमा हुनेछ । यसको रमाइलो (मुस्कानका साथ) सारालाई त्यही दिन देखाइनेछ ।
- मोहनशमशेर : (शिर झुकाउँदै) सरकारको जो आज्ञा ।
- पद्मशमशेर : सरकारपछि हाम्रा समयमा पनि बेलायत र बेलायत सरकारको सहयोग अपेक्षित छ । त्यसैले अघि हजुरले बेलायत सरकारलाई धन्यवाद व्यक्त गर्ने रहर व्यक्त गरिबक्सनुभएको थियो । त्यसैमा मलाई केही थप्न मन लाग्यो, हामीले बेलायत सरकारमात्र नभई बेलायती इन्जिनियरद्वय मिस्टर बर्नाउ प्लान्टे र लिन्चलाई पनि सम्मान व्यक्त गर्ने हो कि सरकार ?
- मोहनशमशेर : पद्म दाज्यूको कुरा मननीय नै छ, सरकार ।
- चन्द्रशमशेर : मैले सल्लाहका लागि बेलायती इन्जिनियर बर्नाउ प्लान्टे र लिन्चलाई पनि उपस्थितिका लागि जानकारी पठाएको थिएँ ।
- द्वारपाले : (भित्र आउँदै) महाराजको जय होस् । बेलायत सरकारका दुई प्रतिनिधि इन्जिनियर बर्नाउ प्लान्टेको गाडी बाहिर भर्खरै आइपुगेको छ ।
- चन्द्रशमशेर : स्वागत, सम्मानका साथ बैठकमा बोलावट ।

(बर्नाउ प्लान्टेलाई भित्र ल्याइन्छ । भित्र ल्याउने मानिस ढोकाछेउमा उभिएर बस्छ । प्लान्टे आएपछि चन्द्रशमशेर उठ्छन् । बर्नाउ प्लान्टेको नमस्कार फिर्ता गरी चन्द्रशमशेर हात मिलाउँछन् ।)

चन्द्रशमशेर : (इसारा गर्दै) आसन ग्रहण गरी बस्नुहोस् ।

बर्नाउ प्लान्टे : (शिर झुकाउँदै) धन्यवाद । श्री ३ महाराज चन्द्रशमशेर र नेपाल सरकारले के-कति कामले मलाई बोलाइबक्सनुभएको हो ?

चन्द्रशमशेर : (गर्व गर्दै) नेपाललाई चन्द्रज्योति जलविद्युत्गृह निर्माणमा सहयोग गर्नुभएकाले हाम्रो सरकार र नेपाल राष्ट्रले तपाईंको देश र लिन्चसहित तपाईंलाई सम्मान गर्न खोजेको छ ।

बर्नाउ प्लान्टे : (शिर झुकाउँदै) श्री ३ महाराज ! यस चन्द्रज्योति जलविद्युत्गृह निर्माणमा मेरो देश र मेरोभन्दा पनि नेपाल, नेपाली जनता र नेपाली कामदारको महत्त्वपूर्ण योगदान छ ।

चन्द्रशमशेर : तर हाम्रो सरकार तपाईंहरूको सम्मान गर्न चाहन्छ ।

बर्नाउ प्लान्टे : नेपालमा बनेको यस पावर हाउसको निर्माण सर्वेक्षणदेखि भौतिक संरचना निर्माणसम्ममा नेपाली जनताको बर्चस्व छ । सर्वेक्षण, इन्जिनियरिङ, पाइप ल्याई बिछ्याउने, पोखरी निर्माण गर्ने, विद्युत्गृह निर्माण गर्ने काम नेपालबाटै भएको हो । यसको सम्पूर्ण इस्टिमेट (किशोरनरसिंह राणालाई इङ्गित गर्दै) कर्णेल किशोर नरसिंह राणाबाट भएको हो । खासगरी नेपालमा बुद्धिमान् मानिस धेरै छन् । हामी आउनु नै पर्ने थिएन । यो त तपाईं र तपाईंको सरकारलाई विश्वास नभएर मात्र हामीलाई बोलावट गरिबक्सेको हो । यो कुरा हामी र हाम्रो सरकारलाई थाहा छ । (सबै जना एकअर्कालाई हेरी मुसुमुसु हाँस्छन् । एकअर्कामा साउती चल्छ ।) नेपालसँग बलमात्र होइन बुद्धि र ज्ञान पनि छ । नेपालका जनताले गहिरिएर बुझी काम गरेका छन् । तसर्थ यो पुरस्कार मैले लिएँ भने त नेपाली भाषामा के भनिन्छ- लड्का जलाउने हनुमान, जस पाउने ढेडु । त्यसैले म नेपाल सरकारसमक्ष अनुरोध गर्दछु- जसले काम गर्छ, उसलाई सम्मान गर्नुपर्छ । यसैकारण यो सम्मान किशोर

नरसिंह राणालाई दिइनुपर्छ । यसबाट हामी खुसी हुन्छौं । हामी चित्त दुखाउँदैनौं ।

चन्द्रशमशेर : क्याबात ! ठिक छ । हामी तपाईंको सुभाव सरकारसमक्ष राख्छौं । यसमा किशोरको भनाइ केही छ कि ?

किशोरनरसिंह : (हात जोडी श्रद्धाका साथ) सरकार, कुनै पनि कार्य गर्दा सरकारको जति योगदान रहन्छ; त्यति नै मजदुरहरूको पनि छ । राम्रो काम गर्दा नेतृत्वले मात्र होइन सरकार ! कामदारले पनि सम्मान पाउनुपर्छ भन्ने मेरो जिकिर रहेको छ । मैले चन्द्रज्योति जलविद्युत्गृह निर्माण गर्ने सोच सरकारमा भएबाट नै यसलाई हेर्दै आएको हुँ । त्यसैले सरकार, मैले त पुरस्कार पाएको अनुभव आजै भइसकेको छ । तर, अरू कामदारलाई भएको छैन ।

मोहनशमशेर : (आश्चर्य प्रकट गर्दै) किशोर, उनीहरूले त तलब पाएका छन् नि, होइन र ?

किशोरनरसिंह : तलब त सबैले पाउँछन् तर पुरस्कार विशेष अर्थात् सिर्जनात्मक काम गर्नेले पाउनुपर्छ । (अलि निराश हुँदै) सबैलाई दिन सकिँदैन भन्ने कुरा पनि मलाई थाहा छ । यस क्रममा कतिपय मजदुरले काम छलेका हुन्छन् । तिनलाई पनि चिनेको छु । कतिपयले दिनभरको काम जुक्ति लगाएर एक घण्टामा सकेका छन् । कतिपयले ज्यानको बाजी राखेर पसिनाको खोलो बगाई दिलो ज्यानका साथ काम गरेका छन् । तिनको पहिचान गरी सम्मान गर्न आवश्यक छ, सरकार ।

बर्नाउ प्लान्टे : किशोर राना इज राइट, सरकार !

पद्मशमशेर : तिनलाई हामीले यहाँ बसेर कसरी चिन्न सक्छौं र ? (भक्तदै) त्यसैले यो काम असम्भव छ ।

किशोरनरसिंह : मैले हेरेको काममा लेफ्टिनेन्ट हेमबहादुरले भाषा आदानप्रदानमा सहयोग गरेका छन् । मेजर कप्तान खड्गबहादुरले विद्युत्गृहमा सातमूलको पानी लैजाने कामको प्रबन्ध गरेका छन् । कप्तान दिलबहादुरले रिजर्भवाएर र पाइपको मेनलाइनमा, सुबेदार बखतबहादुरले विद्युत्गृहस्थलमा, कर्णेल तिलकविक्रमले खन्ने

काममा, लेफ्टिनेन्ट देवीबहादुरले ट्रान्समिटर र ओभरहेडको लाइनमा तदारुकताका साथ जिम्मा लिई कार्य पूरा गरेका छन् । त्यस्तै (हर्षबहादुरतिर हेर्दै) लेखा राख्ने काम हर्षबहादुरले निपुणताका साथ पूरा गरेका छन् ।

चन्द्रशमशेर : यसमा, यहाँ उपस्थित सबैको के सुभाब छ त ?

बर्नाउ प्लान्टे : सरकार, यसका लागि त तहगत रूपमा नै पुरस्कार वितरणको काम गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

पद्मशमशेर : हो, यस कुरामा श्री ३ महाराज जानिफकार होइबक्सन्छ । यो काम चाँडै सकिनुमा प्रत्येक तह र तप्काका कामदार श्रमिक नेपालीले गरेको मेहेनत र परिश्रमको प्रतिफल हो ।

चन्द्रशमशेर : ल, त्यसोभए जलविद्युत्गृह निर्माणमा काम गर्ने जतिलाई जागिरको व्यवस्था, निरीक्षकहरूलाई तलब वृद्धि, निरीक्षकको मातहतमा काम गर्नेहरूलाई सरकारी सहयोगको व्यवस्था मिलाउन म मेरो सरकारसँग अनुरोध चढाउँछु । यस विषयमा व्यापक छलफल गर्न म मेरा शेषपछिका प्रधानमन्त्रीका हकदार तर आजको यस छलफलमा अनुपस्थित भीमशमशेर र जुद्धशमशेरसँग पनि छलफल चलाउँछु ।

सबै : (एउटै स्वरमा सबै जना उठेर) श्री ३ को जय होस्... । श्री ३ चन्द्रशमशेरको जय होस्... ।

आविष्कार कला छोरा जन्मेपछि बाबुको हत्या

पितृसत्तात्मक नेपाली समाजमा यो शीर्षक हेर्दा आमपाठकहरूलाई केही असजिलो लाग्न सक्छ तर जब म तपाईंहरूलाई उज्यालोको इतिहास चन्द्रज्योतिको कहानी भन्छु अनि तपाईंलाई वास्तविकता तीतो वा मीठो कस्तो लाग्छ; तपाईंहरू एक छिन न्यायाधीश हो— धैर्य भएर पढ्नु है ! नेपालको जेठो विद्युत्गृह फर्पिङको मनको कुरा निर्णय तपाईंको मनमा हुनेछ ।

विश्वमा भर्खरै बिजुली बत्ती बलेको थियो । बत्ती भर्खर-भर्खर उनन्तीस वर्षे जवानीमा पुग्दै थियो; मेरो मनमा विश्वको ज्ञानको केन्द्र हिमवत् खण्डमा पनि अमृतरूपी पानीले बत्ती बालेर उज्यालो बनाउने सोच आयो । तर, देशका शासकमा त्यो सोच आउन बेलायत पुग्नुपरेछ । देखाइ र बनाइमा 'सूर्यको उज्यालो चन्द्रमाको शीतल' भन्छन् तर चन्द्रले उज्यालो बनाउन खोजे; म पनि खुसी भएँ । आखिर नामले के गर्दोरहेछ र ! कामले नै हो सब गर्ने । सायद यसभन्दा पहिला सूर्य नामका कोही शासक नभएर चन्द्र नामका शासकमा यो अवसर आएको हुनसक्छ ।

दक्षिण एसियामा हाम्रो नेपाली पानीढलोको पारि दार्जिलिङमा पहिलो पटक पानीले उज्यालो बनाएको रे ! हाम्रो देशका शासकलाई पनि नेपाली पानीले बत्ती बाल्न मन लागेर राजधानीको नजिक ध्यान जाँदा मेरो जन्म भएको हो । एकातिरबाट कुटली खोला, सातमूलको पानी र अर्कातिरबाट शेषनारायण भगवान्को जलले गर्दा नै मेरो अस्तित्व भएको हो ।

सन्तानले डाँडाकाँडा ढाकून् भन्ने त हाम्रो मान्यता नै हो तर विडम्बना ! सन्तान जन्मेपछि ममाथि लगातार अन्याय भयो; पटकपटक हत्याको प्रयास भयो । मैले काम गर्छु भन्दा काम दिएन । आज देशका युवाहरू देशमा पसिना पोख्न नपाएर सीमापार गएका समाचारहरूले दिनहुँ पत्रपत्रिकाका पृष्ठ भरिन्छन् तर मैले काम गर्न नपाएको मेरो धर्तीको अन्धकार हटाउन नपाएको समाचार किन

बन्दैन । मेरो उज्यालोदेखि नेपाली समुदाय किन डरायो— मैले बुझ्न सकेको छैन ।

कहिल्यै बूढो नहुने पानीको जवानीबाट चल्ने मेरो जीवन अहिलेको जीर्ण अवस्थामा पुऱ्याउन अग्रसर हुने नेपाली समाज देख्दा मनमा लागेको कुरा भन्न गाह्रो हुँदोरहेछ । अहिले चन्द्रशमशेर जीवित रहेको भए म उनका अगाडि बिन्ती गर्थेँ; नभए न्यायालयमा पुगेर उनका विरुद्धमा आफ्नो न्यायको लागि अपिल गर्थेँ । मसँग अहिले न्यायका ढोका बन्द भएको बेला छ । केही दयालु मनका मानव; जसले अरूको पीडालाई आफ्नो पीडा ठानेर काम गर्ने नेपाली सपूत भएमा मैले पुर्नजीवन पाउने थिएँ । त्यही आसमा बसेको छु तर आशा मारेको छैन मैले । जुन दिन हामी अपमानित पानीले मिलेर हाम्रो धर्म छाड्ने छौँ; त्यो दिनदेखि हामीलाई अपमान गर्ने मानिसको मात्र होइन; अन्य सारा प्राणी र वनस्पतिको अस्तित्वमा सड्कट आउनेछ । यो बिरामी फर्पिङको धम्कीपूर्ण भाषा होइन है ! यो त चेतना दिन खोजिएको वास्तविकता हो ।

मानिसको आयु सीमित हुन्छ । आफ्नो आयु गणना गर्ने मानिसले मेरो पनि आयुको गणना गरेर मलाई आराम दिन खोजेको हो भने मेरो बिन्ती छ— मानव समुदाय ! मेरो आयु तोकिएको हुँदैन । म त सृष्टिको आदिदेखि अन्त्यसम्म निरन्तर तिमीहरूका लागि आएको हुँ । मानवको जस्तो बाबुबाजे, तीनपुस्ते, सातपुस्ते पानीमा हुँदैन ।

वि.स १९६८ देखि २०३७ जेठसम्म मैले धर्म निभाएको हो । जब छोराको रूपमा म जन्मेको ६९ वर्षपछि कुलेखानी जलविद्युत् आयोजना बन्थ्यो; त्यसपछि मेरो हत्याको प्रयास गरियो । संसारको कुन जीव; प्राणी वा वनस्पतिमा यो व्यवस्था छ— जहाँ छोरा जन्मिएपछि बाबुको हत्याका लागि योजनाबद्ध रूपमा प्रहार गरिन्छ ? पछि जन्मेका सन्तानहरू आधुनिक हुन्छन् भन्दैमा बाबुको हत्याको प्रयास गर्नुपर्छ भनेर संसारको कुन न्याय; कानूनमा लेखिएको छ । मानिसहरू अनुसार आ-आफ्ना गुणहरू फरकफरक हुन्छन् तर कुलेखानीको उज्यालो र मेरो उज्यालोमा केही फरक छैन । हे आधुनिक मानव ! यत्ति त बुझ्नुपऱ्यो ! इतिहासप्रति गर्व गर्ने नेपाली समाजले किन इतिहासको सम्मान र संरक्षण गर्न सक्तैन ? यो प्रश्नले मलाई मात्र पिरोल्छ कि नेपाली शासकलाई पनि ।

विश्व प्रथम विश्व-युद्धभन्दा अगाडिको समयमा थियो । स्वाभिमानी वीर गोर्खालीका सन्तान बेलायत भ्रमणमा निस्किएका थिए; जसको नेतृत्व गरेका थिए चन्द्रशमशेरले । विश्वमा साम्राज्य फैलाएको बेलायतमा कुनै औपनिवेशिक मुलुकको अधीनमा नभएको कुमारी भूमिबाट प्रतिनिधि जाँदा स्वागत र सम्मानको उचाइ सगरमाथाभन्दा कमी थिएन ।

वीरका सन्तानको भूमिमात्र होइन, यो ऋषिका सन्तानहरूको भूमि पनि हो । अहिले अन्तर्राष्ट्रिय समुदायमा आफ्नो देशका समस्याहरू, विकासका खाकाहरू पेस गर्न आनाकानी गर्ने नेपाली वर्तमान परिवेश हेरेर बस्दा त्यो समयमा विश्वमा साम्राज्य फैलाएको बेलायतका सामु जिज्ञाशा राखेर आफ्नो मुलुकमा पनि उज्यालो बनाउने चाहना राख्ने नेपाली शासकलाई धन्यवाद ! जब वीर गोर्खालीको प्रस्ताव स्वीकृत भयो— चन्द्रशमशेर एकलै देश फर्केनन्; मनमा उज्यालो, साथमा बेलायती इन्जिनियरको टोली लिएर नेपाल आए ।

पानीले मानव र माछामात्र बाँच्दोरहेनछ; यसले त जगत् उज्यालो बनाउनेरहेछ । काठमाडौँमा पानीको स्रोत खोज्ने काम भयो । तत्कालीन समयमा राणाहरू तराईतिर सिकार गर्न छिमेकी देश भारत जानका लागि पनि काठमाडौँ-हेटौँडा गर्ने बाटो फर्पिङ भएकोले मैले त्यो बेलाको इतिहास रच्ने अवसर पाएँ । त्यो बेलाको सम्मान र अहिलेको अपमान हेरेर बस्दा मलाई प्रश्न सोध्न मन लाग्छ— युग बढ्दै जाँदा मानिसको विवेक किन बढेन ?

जब सातमूलको पानीलाई शेषनारायणको पाउबाट आएको पानीले शुद्ध गरेर देशमा उज्यालो बनाउने सुरुआत भयो— मनमा खुसीका वर्षा मुसलधारे पानीभैँ वर्षियो । मनमा लाग्यो— राजधानीमा सातमूल, पूर्वमा सप्तकोशी, पश्चिममा सप्तगण्डकीको पानीले पनि नेपाली गाउँघरहरू उज्यालो बनाउनेछन् ।

वि.स १९६८ जेठको गर्मीका दिन म अधिक खुसी थिएँ । एउटी आमाले आफ्नो बच्चा जन्माउँदा हुने खुसी; एउटा योद्धाले युद्ध जित्दा हुने खुसीभन्दा कम थिएन मेरो खुसी । यो नेपालको जित थियो । ती सबै मजदुरहरूको पनि जित थियो । संयोगले मबाट उज्यालो बनाउने पहिलो घरधनीको नाम जितलाल नेवार पन्थो । विडम्बना ! मेरो जितले किन एक युग पनि पार गर्न पाएन ? यो प्रश्न म कसलाई सोधौँ !

चारैतिर रमाउनका लागि चन्द्रशमशेरले दिएको ३२४ रोपनीको स्वामित्व मेरो नाउमा नहुँदा मनमात्र धमिलो भएको छैन; मबाट बगेर गएको पानीले बागमती पनि धमिलो भएको छ । जहाँ मेरो अस्तित्व निरन्तर छ, दायाबायाँ म र मेरा सम्बन्धका संरचनाहरू नाङ्गो आँखाले प्रष्ट देखिन्छन् अनि तिम्रो फिलडबुकमा म कसरी ऐलानी, पर्ती हुन सक्छु ? यो तिमीहरूले जीर्ण बनाएको तर ममा जोशको कमी नभएको फर्पिङको मनको कुरा हो ।

हिजोको काठमाडौँ यहाँकै बिजुलीले उज्यालो भएको हो । अहिलेको काठमाडौँ मेरो वेदना सुन्न तयार छैन । के देशको राजधानीलाई इतिहास बिर्सने अधिकार छ ? नेपालको रोपवेलाई चखेलको डाँडादेखि टेकु भन्सारसम्म यही बिजुलीले चलाएको हो । आज मेरोमात्र बिजोग भएको छैन; मबाट चलेको रोपवेको पनि उही हालत छ । के राजनीतिक परिवर्तनपछि पुरानो आधार र इतिहासलाई बिर्सन पाइन्छ ?

यो गणतान्त्रिक मुलुकका सम्पूर्ण जनतालाई म नेपालको जेठो जलविद्युत् गृहको खुला प्रश्न हो ।

लक्ष्मण वियोगी गजल

हेरेर त्यसै वसन्त गयो फुलेन गुराँस
वनको रन्को उराठ भयो फुलेन गुराँस

प्रीतिको देश कहाँ हो कहाँ विरानो मुलुक
जोवनको धनी मनैमा रह्यो फुलेन गुराँस

न्याउली रुन्छ विरह पोखी यो डाँडा-पाखामा
पीडाको घाउ बल्फेकै छ यो फुलेन गुराँस

काटेर बाटो ती जानेहरू फर्किन्न भन्छन् रे
मुटुले चोट सहनु सट्टयो फुलेन गुराँस

बैशले बाटो हेरेर बस्यो प्याउली भरुन्जेल
चुँडियो कठै मायाको पोयो फुलेन गुराँस ।

वाई.आर. घले गौरवशाली इतिहास...

काठमाडौंको दक्षिणमा रहेको
सुन्दर शान्त त्यो गाउँमा
पोखरीको डिलमा बसेको छ यो बटुवा
कोर्न दुई शब्द तिम्रै नाउँमा ।

अन्धकारलाई पन्छाई प्रकाश ल्यायौ
चन्द्र-ज्योतिको नामले तिमी उदायौ
एसियामै दोस्रो नामले चिनायौ
जलशक्तिको परिचय तिमीले दिलायौ ।

देशले काँचुली फेरेको त्यो दिन
कसरी भुल्न सक्छौँ ऐतिहासिक त्यो दिन
सिंहदरबार बेहुली बनेको त्यो दिन
गौरवशाली इतिहास रचेको त्यो दिन ।

देऊ आशिष भगवान् हामीलाई
जीवित राख्न सकौँ तिमीलाई
उपहार दिने हो भावी सन्ततिलाई
जीवन्त सङ्ग्रहालय बनाई तिमीलाई ।

सङ्गीता अधिकारी पौडेल रमणीय फर्पिङ र जेठो जलविद्युत् आयोजना

उहिलेको युग, राणाको शासन
नेपाली जन न त शिक्षा, न त धन
११० वर्षपहिले, वि.सं. १९६८ साल
फर्पिङको पानीले बिजुली भलमल

नेपालको जेठो, एसियाको माइलो
भलमल्ल बिजुली बल्दा भनै रमाइलो
बेलायती सहयोग, राणाको सद्बुद्धि
दक्षिणकालीको समीपैमा बल्यो बती

शेषनारायण र सतमुलको पाउका जल
बग्दै कलकल टर्वाइन्बाट भयो भलमल
न त बन्द हड्ताल, रातदिन निरन्तर काम
थालेको चारै वर्षमा जादुभैँ सम्पन्न हे राम !

सम्म पारी बनाई तलाउ १८ फिट गहिरो
२०० फिट व्यासको गोलाकार त्यो घेरो
खन्याई पानी तलाउमा पारीकन डम्म
जादुसरि बती निकाल्दा लोकै अचम्म

घुमाई जोडी टर्वाइन २५० किलोवाटका
५०० किलोवाट बिजुली आयो एकै पटक

बजेटको त कुरै नगरौं, भएछ लौ धेर
बन्यो आयोजना रु. सात, लाख १३ हजार खर्चिएर

चन्द्रज्योति नाम जुन्यो, राणा खुसी भए
पृथ्वी वीरविक्रम राजा उद्घाटन गर्न गए
१९६८ जेठ ९ को दिन बत्ती बाल्ने साइत
टुँडिखेलै भलमल हुँदा दुनियाँ भो चकित

लगाई अक्कल तालको पानी गएन खेर
खानेपानी बनाइ बाँडे ललितपुर वरपर
देशकै जेठो जलविद्युत् बन्यो सङ्ग्रहालय
स्वागत गरिरहेछ बनाई शताब्दी-द्वार

सुटिङ्ग स्थल, पर्यटकीय स्थल मनमोहक
स्वर्गसरि फर्पिङमा नलोभिने को होला
आँट भए, हिम्मत भए नबन्ने यहाँ के छ र
जागौं जोशले नेपाललाई पार्न भलमल ।

■ ■

माटो, ढुङ्गा तथा कङ्क्रीट प्रयोगशाला

पुण्य घिमिरे चन्द्रज्योति

मलाई एकदिन नेपाल विद्युत् प्राधिकरण, विद्युत्कर्म साहित्यिक समाजका अध्यक्ष तथा मेरा परम मित्र श्री कृष्णदेव रिमालले “अमर ज्योतिको अबको अङ्क हामी फर्पिङ विशेषाङ्क निकाल्न लागेका छौं; तपाईंको एउटा यस विषयमा रचना प्राप्त हुने आशा हामीले गरेका छौं” भन्नुभयो । त्यति वेला मैले “हुन्छ” भन्ने तर पछि सम्झिँदा त फर्पिङको विषयमा मसँग के नै छ र जस्तो मलाई लाग्यो ! त्यसदिन म राति एक बजे बिउँफिएछु । शौचालय पुगेर आएँ । निद्रा लागेन । मनमा कुरा सोच्दै जाँदा तै फर्पिङ आएछ । यो लेख कसरी लेख्ने होला ? भन्ने सोच्दै गर्दा मैले विद्युत् प्राधिकरणमा जागिर खान सुरु गरेको साना जलविद्युत् महाशाखाबाट हो भन्ने कुरा भल्याँस्स मनमा आइहाल्यो । आहा ! अनि त प्लट भेटिइहाल्यो नि ! सरर सम्भिएपछि म ढुक्कका साथ निदाएँ ।

तत्कालीन श्री ५ को सरकारले विद्युत्को राष्ट्रिय प्रसारण लाइन नपुगेका ठाउँमा ससाना साठी, सय, दुईसय, पाँचसय किलोवाटका विद्युत् आयोजना बनाई दुर्गम ठाउँका सदरमुकाम र दुर्गम ग्रामीण क्षेत्रमा बत्ती पुऱ्याउने लक्ष्य राखी साना जलविद्युत् विकास विभागका माध्यमबाट आयोजना निर्माण गरिँदै गरेकोमा वि .सं. २०४२ सालमा तत्कालीन श्री ५ को सरकारको विद्युत् विभाग र नेपाल विद्युत् कर्पोरेसन मिली नेपाल विद्युत् प्राधिकरण बनेपछि साना जलविद्युत् विकास निर्माणका लागि साना जलविद्युत् विभाग र सञ्चालन एवम् सम्भारका लागि साना जलविद्युत् महाशाखा भई व्यवस्थापन भएको रहेछ ।

म त्यहाँ जागिर खान सुरु गर्दा यो कार्यालय बागबजारको अद्वैत् मार्गमा थियो । हाकिम हुनुहुन्थ्यो— पुष्पनाथ शर्मा । मलाई बडो रमाइलो वातावरण लागेको थियो ।

यहीं काम गर्दा एउटा असाध्यै मिजासिलो मान्छे फर्पिङको हाकिम शिवप्रसाद बोहरा आउनुहुन्थ्यो— तालुक कार्यालयमा आफ्नो कार्यालयको कामले । मैले फर्पिङको नाउँ त्यहीँदेखि सुनेको हो— २०४६ सालमा ।

नेपालले सुगौली सन्धिमा एक तिहाइ भूभाग बडो नराम्रोसँग तत्कालीन इष्ट इण्डिया कम्पनीलाई जिम्मा लाएर गुमाएपछि नेपालीहरूमा निराशा बढ्यो । अमरसिंह थापासमेत काठमाडौँ आएनन् र सधैँका लागि हराए । शासनमा तरलता आयो । एकअर्कालाई सखाप गर्दागर्दै कोत तथा भण्डारखालजस्ता पर्वहरूले नेपालमा वंशानुगत रोलक्रममा श्री ३ महाराज हुने गरी श्री ५ महाराजाधिराजबाट लालमोहोर लागेर राणा शासनकाल सुरू भयो । जङ्गबहादुर राणा श्री ३ महाराजाधिराज भए । यिनै राणाका उत्तराधिकारी श्री ३ चन्द्रशमशेर जबरा वि.सं. १९६४ मा बेलायतको यात्राबाट नेपाल फर्केपछि उनलाई पनि बेलायतमा जस्तो बिजुली बत्ती बाल्ने रहर भयो र उनले गेहेन्द्रशमशेरलाई यो जिम्मेवारी दिए । गेहेन्द्रले बेलायती र नेपाली इन्जिनियरहरूको सहयोगमा काठमाडौँबाट करिब १७ किमी दक्षिण-फर्पिङमा कुटली खोला, सातमूले र शेषनारायणसमेत तीनवटा स्रोतबाट पानी जम्मा गरी इन्टेकबाट शेषनारायणदेखि सिधा तल रिजर्भवायर (पोखरी) मा पानी पुऱ्याई सो पोखरीमा पेनस्टक पाइप जडान गरी तल बागमती किनार फर्पिङमा पावरहाउस बनाई ५०० किलोवाट पावर निस्कने बिजुली बत्ती बनाउने योजना स्वीकृत भयो । योजनाबमोजिम इन्जिनियरहरूको अथक् प्रयत्नबाट काम थालेको बीस महिनामै कार्य सम्पन्न भई प्रसारण लाइनबाट बिजुली काठमाडौँमा ल्याइने व्यवस्था भयो । काठमाडौँमा स्थापित भयो बिजुली अड्डा । अहिले टुँडिखेलको छेउमा— जहाँ विद्युत् प्राधिकरण रहेको छ ।

बिजुली बत्ती बाल्ने दिन रैतीहरूलाई बोलाइयो टुँडिखेलमा । विभिन्न किसिमका बल्बहरू भण्ड्याइयो । राजा-महाराजाहरू, दरबारियाहरू, भाइ-भारदारहरू, सेना-नोकरदारहरू, साहु-महाजनहरू, व्यापारीहरूको विशाल उपस्थितिमा तत्कालीन राजा श्री ५ पृथ्वी वीरविक्रम शाहबाट वि. सं. १९६८ साल जेठ ९ गते साँझ ६:३० मा समुद्घाटन गरिबक्सेको थियो । आगोबेगरै झलल्ल बत्ती बल्दा सम्पूर्ण दर्शक खुसी र अचम्मित भएका थिए । यो चन्द्रशमशेरका पालामा उनको अथक् प्रयत्नबाट भएको थियो । नेपालमा यो नै बिजुलीको पहिलो प्रारम्भ र इतिहास थियो । यो बिजुली नेपालको इतिहासमा 'चन्द्रज्योति'का नामले चिनिन्छ ।

यो बत्ती एसिया महादेशकै दोस्रो बत्ती थियो । भारतको दार्जिलिङमा बेलायतीहरूले नै बनाएको पहिलो । अब हामीले के कुरा बुभनुपर्ने भयो भने त्यो वेला दिल्ली बलेको थिएन । वेइजिङ, टोकियो अँध्यारै थिए र विद्युत्को

विकास हेर्न उनीहरूले नेपाल आउनुपर्ने अवस्था थियो । अब कल्पना गरौं— अहिले हामी कहाँ छौ र वेइजिड, टोकियो कहाँ छन् ! अहिले यो जलविद्युत्गृह २०३८ सालदेखि बन्द रहेको छ । यसको प्रयोजनमा ल्याइने पानी ललितपुरमा खानेपानीका लागि प्रयोग भएको छ । यसलाई एउटा विद्युत् सङ्ग्रहालयका रूपमा विकास गर्न लागिएको छ । जलविद्युत् केन्द्रमा कर्मचारीको व्यवस्थापन भइरहेको कारणबाट पानीको स्रोत हुने हो भने अहिले पनि यो विद्युत्गृह सञ्चालन भै बिजुली निस्कन्छ ।

यो हामीले गर्व गर्ने कुरा भयो । अब यो चन्द्रज्योति निर्माण कार्यको सङ्क्षिप्त जानकारी निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न लागेको छु—

यसको जडित क्षमता— ५०० किलोवाट

निर्माण कार्य सुरु— १९६४ बि.एस. (१९११ ए.डि.)

निर्माण कार्य सम्पन्न— १९६८ बि.एस. (१९१५ ए.डि.)

समुद्घाटन— १९६८/०२/०९, ०६.३० बेलुका श्री ५ पृथ्वी वीरविक्रम शाहदेवबाट

काममा मान्छे संलग्न दिन— ९५०,०००

निर्माण कार्यमा संलग्न जिम्मेदार अफिसरहरू

- १) जनरल पद्मशमशेर जबरा— सम्पूर्ण कार्यको निरीक्षण
- २) जनरल मोहनशमशेर जबरा र जनरल केशवशमशेर जबरा— सामान दुवानी
- ३) कर्नेल त्रिविक्रम र सुवेदार बखतबहादुर— पावरहाउस बनाउने र मेसिन जडान गर्ने
- ४) ले. देविबहादुर र सुहर्षबहादुर— ट्रान्समिसन निर्माण जिम्मेदारी ।
- ५) कामु इन्जिनियर कर्नेल किशोरनर्सिङ राना— पावरहाउस योजना जिम्मेदारी ।
- ६) सु.इ. कर्नेल कुमार नरसिंह राणा— निर्माण कार्यमा सहयोग ।
- ७) मि.बार्मु पुन्टे, इ.इ.— हाइड्रो पावर बनाउने जिम्मेबारी ।
- ८) मि.लिनज्जे— इन्जिनियर इले. कम्पनि

लागत

- १) पाइप लाइन/हेडवर्कस/रिजर्भाइर— रु. १९६,३२४.८४

- २) पा.हा./कोलोनि/टेलरेस र विडिड अफ् बाग्मती नदी— १५६७७८.३१
  - ३) सबसटेसन/अफिस/स्टोर — ३६,१७५.८०
  - ४) ट्रान्मिसन लाइन/सडक बत्ती/लाइन वितरण र टेलिफोन लाइन—
रु. १११,०४९.५०
  - ५) लन्डन कलकत्ता ढुवानी/प्याकिड/एजेन्ट कमिसन— रु. २८६९९.२६
  - ६) कलकत्ता-भिमफेदी ढुवानी— रु. ४०,३१९.७९
  - ७) भीमफेदीदेखि फर्पिड— रु. ४०,३७२.३२
  - ८) तलब/ज्याला- रु. १०३,५६५.००
- जम्मा रु. ७१३,२७३.८२ यसको साथै इक्विपमेन्ट डिटेल पनि दिइएको छ ।

के कुरा स्मरणीय छ भने ५०० किलोवाट भनेको बत्तीमात्र बाल्दा चाहिँ धेरै ठाउँमै हुने भएकोले राणाजीका दरबारमा फिलिमिली पार्न यो पावर पर्याप्त भए पनि रैतीका घर र उद्योग व्यवसायका लागि पर्याप्त थिएन । त्यति वेला विद्युतीय समान तथा उद्योग पनि नगण्य थिए ।

जे होस्, चन्द्रशमशेरले काठमाडौँमा निकै महङ्गो मूल्य चुकाएर विद्युत्को इतिहास बनाएको करिब एक सय दस वर्ष पुग्न लागेको छ । अबै सबै जनताको घरमा बत्ती पुगिसकेको छैन । हामी कछुवा गतिमै छौँ । चन्द्रज्योतिको सहज, भरपर्दो र नेपाली सबैको घरघरमा उपयोगका लागि योभन्दा ढिलो नगरी पहुँच पुगोस् ! हार्दिक शुभकामना !

सन्दर्भ सामग्री

- १) विद्युत् अर्धवार्षिक वर्ष ६, २०५२, वर्ष २१, २०६७ भाद्र, नेविप्रा ।
- २) विक्कीपिडिया
- ३) सकस उपन्यास— जगदीश घिमिरे
- ४) नेपालको राजनीतिक इतिहास— पि.यादव ।
- ५) आफ्नै अनुभव

चेरब भवन, मध्यपुर थिमि-१, लोकन्थली, भक्तपुर

शारदादेवी पोखरेल भट्टराई चन्द्रज्योति उज्यालो

बित्थ्यो सारा समय मनको, मै हुँ भन्ने भलोमै
पोख्रे व्यथा निरीह जनता, खेत-बारी थलोमै
आँखा लाग्यो अरू मुलुकको, जुर्मुराओ मुली हो
हाभ्रै इच्छा गर अब पूरा, छुन्छौँ अग्लो चुली त्यो ॥

भन्दै गर्दा मन टहलियो, देशको पौरखीमै
इच्छा जाग्यो भलमल गरी, देशको नाममा नै
आँटे के हुन्न र जगतमा, साथ दिन्छन् छिमेकी
हाम्रो पानी लिनु सुनसरी, बन्नु हाम्रो विवेकी ।

खोला-नाला जति पनि भए, छैन पानी अभाव
खेतीपाती मलजल गरी, बाँकी पानी प्रकाश
अठसठ्ठी जेठ शुभ दिनमा, काठमाडौँ जगाए
पृथ्वी राजा भई अति खुसी, देश नेपाल गाए ॥

हट्यो मैलो सबतिर सफा, घामले खुल्छ तुवाँलो
सारा गाँवै भलमल भए, फर्पिडैको उज्यालो
हट्यो व्यथा अनि दिन खुसी, अङ्कमालै गरे भो
नेपालीको मन खुश गरे, चन्द्रशम्सेरले जो ।

सानै उत्पादन सुरु गरे, आज रोक्ने भए त्यो
नेपाली गौरव इतिहासै, मेटिने भो गले यो
उन्नाईसौँ शतक अवधी, पार गर्दै बनेको
फेरी जागोस् प्रथम बिजुली, चन्द्रज्योति उज्यालो ॥

छन्दः मन्दाक्रान्ता

मनोरञ्जन मल्ल ठकुरी स्वर्गमा इन्द्र लोहनीको बहस कार्यक्रम

नमस्कार सम्पूर्ण प्रेतात्माहरूमा ! यस अलकापुरी टेलिभिजनमा आज हामीले हाम्रो यो बहस कार्यक्रममा हामीले छाडेर आएको हाम्रो देशको बारेमा छलफल गर्नका लागि निस्त्याएका छौं— मुलुकको चार शहीदहरूमध्ये गङ्गालाल श्रेष्ठलाई । आज साँभको कार्यक्रममा हामी वहाँहरूले जुन परिवर्तनका लागि शहादत प्राप्त गर्नुभएको थियो; त्यो परिवर्तन भयो कि भएन भन्ने बारेमा बहस गर्नेछौं । तपाईंलाई हाम्रो यस कार्यक्रममा स्वागत छ ।

गङ्गालाल: हस् धन्यवाद लोहनीजी ।

लोहनी: सर्वप्रथम म गङ्गालाल आत्मालाई सोध्न चाहन्छु । त्यति कलिलो उमेरमा शहीद हुनुभयो तपाईं । जे सोचेर क्रान्ति गर्नुभयो; त्यो क्रान्ति पूरा भयो त ?

गङ्गालाल: त्यो क्रान्ति पूरा भयो कि भएन, त्यो त मलाईभन्दा तपाईंलाई बढी थाहा छ होला किनकि यहाँ धेरैपछि आउनुभएको हो तपाईं ।

लोहनी: तै पनि तपाईंकाे मुखबाट सुनम् कि भनेर ।

गङ्गालाल: हेर्नुस् लोहनीजी ! त्यति बेला मेरो उमेर कति नै थियो र ? तैपनि प्रजातन्त्रका लागि लडियो; घर-परिवार केही भनिएन । परिपक्व नहुँदै मर्नुपन्थो । त्यो बेलको हाम्रो क्रान्ति सफल नै भयो । सात सालमा प्रजातन्त्र पनि आयो । नेपाल लोकमा भएका सबैको हँसिलो अनुहार देख्दा यहाँ हामी स्वर्गवासीहरूलाई पनि कति आनन्द आएको थियो । तर, ... !

लोहनी: हो त नि है ? यो सत्तरी वर्षमा दुईपटक प्रजातन्त्र, लोकतन्त्रहुँदै गणतन्त्र पनि आयो तर परिवर्तनचै किन भएन ? के लाग्छ तपाईंलाई ?

गङ्गालाल: हामीलाई लागेर के नै हुने हो र ? हामी त आत्मा भैसक्यौं । हामीले त टुलुटुलु हेरेर बस्नुबाहेक क्यै गर्न सकदैनौं । वास्तविक परिवर्तन त नेपाल लोकका जनताहरूले महसुस गर्नुपर्ने हो, हैन र ?

लोहनी: तपाईंहरू मुलुकको परिवर्तनका लागि लड्नुभयो तर परिवर्तनचैँ मुलुक हाँक्नेहरू भए । मुलुकले काँचुली फेरुपर्ने तर नेताहरूले चैँ काँचुली फेरे । समग्र देशको विकास हुनुपर्ने तर उनीहरूका निजी सम्पत्तिको मात्र विकास भयो । यसमा के भन्नुहुन्छ ?

गङ्गालाल: एकदम सही भन्नुभयो लोहनीजी तपाईंले । हामीले ज्यान फालेको नेताहरूको रजाईका लागि हैन नि ! नेपाल लोकमा कुनै गतिला नेता नै देखिनँ मैले त । राष्ट्रको नोकर हो भनेर सत्तामा आए तर आउनेबित्तिकै आफूलाई मालिक ठानेर बसे ।

लोहनी: किन नेपालका नेताहरू देश-विकासमा समर्पित नभएका होलान् ?

गङ्गालाल: समर्पित हुन आफूमा त्यागको भावना चाहिन्छ लोहनीजी । त्यागको भावना भएको कुनचैँ नेताको, स्वच्छ छवि भएको कुनचैँ नेताको अन्तरवार्ता गर्नुभयो तपाईंले नेपाल लोकमा ? याद छ तपाईंलाई... ?

लोहनी: त्यतातिर नजाऊँ होला । आजकाल त मलाई कस्ता-कस्ता नेताहरूलाई कार्यक्रममा बोलाएर स्वागत गरेछु भनेर आफैँदेखि रिस पो उठ्छ त ।

गङ्गालाल: तपाईंको त पेशा थियो; अन्तरवार्ता गर्नुभयो । हामीले त देशका लागि प्राण त्यागेका थियौँ । हाम्रो प्राणको आडमा देशमा फोहोरी खेल खेलेको देख्दा हामीलाई कस्तो पीडा भएको होला ? तपाईंलाई त रिसमात्र उठेछ । किन कोही राजनेता जन्मिएनन् यो नेपाल लोकमा ?

लोहनी: जिउँदाहरूले चिन्ता गरेनन्; हामी मरेका आत्माहरूले चिन्ता गरेर के नै हुने हो र अब ! खैर, धर्मजी, शुक्रजी र दशरथजीको हालखबर के छ ? कार्यक्रममा आउन पनि मान्नुभएन ।

गङ्गालाल: वहाँहरूको ठिकै छ । चिन्ता गरिराख्नुहुन्छ नेपालको । अपराधीहरूले नेपाल खत्तम पारे, लोहनीको कार्यक्रममा गएर के नाम लिनु त्यस्ताको भनेर आउन मान्नुभएन । म मात्र आएँ ।

लोहनी: कता हुनुहुन्छ वहाँहरू आज ?

गङ्गालाल: आज वहाँहरू वि.पि. र पुष्पलाललाई भेट्न जानुभएको छ । सङ्गठन खोल्थौँ तर गतिला नेता किन बनाउन सकेनौँ भनेर सोध्न ।

लोहनी: प्रसङ्ग बदलौँ । अहिले त शहीदको सङ्ख्या पनि कति हो कति भएको छ । तपाईंहरूलाई मुख्य शहीद मानिन्छ अबै पनि । अरू शहीदहरूसँग कतिको कुराकानी र भेटघाट हुन्छ तपाईंहरूको ?

गङ्गालालः कुरै नगर्नुस् । यहाँ त शहीदहरू पनि विभिन्न गुटमा लागेका छन् । कोही दलको आधारमा, कोही जातको आधारमा विभाजित भएका छन् । यस्तो राम्रो हैन नि ! शहीद भनेको कुनै दलको हुँदैन; शहीदको जात हुँदैन, शहीद देशभन्दा माथि हुन्छ । भन्दा रिसाउलान् तर शहीद घोषणामा होडबाजी नै चल्यो । शहीद पनि तेरा र मेरा भए ।

लोहनीः तपाईंहरूले सम्झाउनुहुन्न वहाँहरूलाई ?

गङ्गालालः लोहनीजी, हामी देशको भण्डा बोक्नेले पार्टीको भण्डा बोक्नेलाई सम्झाउन सकिएला र ? भो, यसबारेमा खुलेआम नबोलौं । भोली हामीलाई नै प्रतिगामी भन्लान् फेरि ।

लोहनीः शहीद दिवस त मनाइरहेका छन् त नेपाललोकमा । तपाईंहरूको योगदानको चर्चा पनि गर्छन् है ।

गङ्गालालः साच्चै भन्नुपर्दा आजकाल त हामीलाई यो शहीद दिवस आउँदा उकुसमुकुस हुन्छ । हीनता बोध हुन्छ । दिक्क लागेर आउँछ । हाम्रो सालिकमा हामीलाई लगाइने माला माला नभएर फलामको साङ्लोजस्तो लाग्छ । हामीलाई दिइने सलामी हाम्रै छातीमा हानेजस्तो हुन्छ । हामीलाई श्रद्धाञ्जली दिन आउने नेताहरूले मनमनै 'आन्दोलनमा तिमीहरू नमरेका भए कहाँ हामीले यसरी मस्ती गर्न पाउँथ्यौं र ?' भनेर गिज्याएभैं लाग्छ । हाम्रो चर्चा होस् भनेर हामीले शहादत् प्राप्त गरेका हैनौं नि लोहनीजी । हामीलाई क्यै सम्मान दिनुपर्दैन । बस्, मुलुकको विकास गरिदिए हुन्छ । सवल र सक्षम राष्ट्र बनाइदिए हुन्छ ।

लोहनीः साँच्चै मन रुन्छ है ?

गङ्गालालः नरोला त लोहनीजी ? हामीले यही दुर्दशा देख्न आफ्नो आहुति दिएका हौं त ? तैपनि आशा छ— कोही त जन्मेला नि नेपालमा राजनेता भनेर ।

लोहनीः हस् त, आफ्नो अमूल्य समय हामीलाई दिनुभो— तपाईंलाई धन्यवाद आदरणीय प्रेतात्माहरू ! आजको बहस कार्यक्रममा हामीसँग हुनुहुन्थ्यो शहीद गङ्गालाल । अर्को कार्यक्रममा हामी यसरी नै अर्को विषयमा बहस गर्ने नै छौं । आजलाई विदा दिनुहोस्, जय होस् ।

■ ■

भक्तपुर

लीला अर्याल तिल भर्सेस पहाड

विवेक लाएर काम गर्नुभन्दा
तमासे बन्नु श्रेयस्कर रहेछ यहाँ
आफूले तिल उठाउँदा पहाड भन्छौ
अरूले पहाड उठाउँदा तिलमा गन्छौ ।

चाबी हातमा हुनेले नै रहेछ जे पनि गर्ने
गर के-के गर्नु छ, मौकामा चौका हान
आफैलाई मात्र राम्रो ठान
राम्रो गर्नेलाई गोविन्द के.सी. बनाऊ
भरौटे उठाएर पागल बनाइदेऊ ।

बाँचै नसक्ने बनाइदेऊ
बोल्नै नसक्ने बनाइदेऊ
अमूक बनाइदेऊ
अबला बनाइदेऊ ।

सहायक निर्देशक
वाग्मती प्रादेशिक कार्यालय

इन्द्रकुमार श्रेष्ठ एसियाकै दोस्रो जलविद्युत् उत्पादन केन्द्र फर्पिङ

जहानियाँ राणाशासन अन्याय, अत्याचारको पर्याय थियो भन्ने कुरा सबैलाई थाहै छ । यद्यपि, त्यस अवधिमा लाजगालले, बाध्यताले वा आफ्नै सुविधाका लागि भए पनि गर्दागर्दै देश र जनताको हितमा पनि केही काम भएका थिए । बेलायत यात्राबाट फर्केपछि जङ्गबहादुर राणाले आफ्नै छोरा भतिजालाई अङ्ग्रेजी सिकाउनका लागि दरबारको कोठामै भए पनि स्कूल खोलेका थिए । त्यो पछि दरबार हाइस्कूलका रूपमा प्रख्यात भयो । मुलुकी ऐन पनि उनकै पालामा (वि.सं. १९१० मा) बनेको थियो । बोक्सीलाई दिइने अङ्गभङ्गको सजाय पनि उनले रोकेका थिए । नयाँ मुलुक भनेर चिनिने चारवटा जिल्ला (बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर) उनकै पालामा अङ्ग्रेजबाट फिर्ता भएको थियो । सुगौली सन्धिमा गुमेको भूभागमध्ये फिर्ता भएको भाग यही हो । यसलाई ठूलो उपलब्धि मानिन्छ । 'जङ्गे पिलर' गाडेर देशको सीमा रक्षा गर्ने काम पनि उनकै पालामा भएको हो । यसलाई भन ठूलो उपलब्धि मान्न सकिन्छ । तेस्रो राणा प्रधानमन्त्री देवशमशेरले शैक्षिक क्षेत्रमा पुऱ्याएको योगदान पनि स्मरणीय छ ।

जङ्गबहादुरपछि बनेका राणा प्रधानमन्त्रीहरूमध्ये चन्द्रशमशेरलाई निकै क्रूर र अत्याचारी मानिन्छ । आफ्नै ठूलोबुबा रणोद्दीपसिंह, भतिजा वैज्ञानिक गेहेन्द्रशमशेर, भाइ फत्यमशेर, सुब्बा कृष्णलाल अधिकारीको हत्या तथा मृत्युमा उनकै प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष हात रहेको बताइन्छ । आफ्नो पापको प्रायश्चितकै लागि पनि होला, नेपालमै पहिलो म्याट्रिक उत्तीर्ण चन्द्रशमशेरले शासनकालको उत्तरार्द्धमा आएर केही उल्लेखनीय काम पनि गरे । त्यसमध्येको एउटा फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्रको स्थापना पनि हो । चन्द्रज्योति बिजुली अड्डाका नामले समेत चिनिने उक्त केन्द्रको स्थापना वि.सं. १९६८ मा भएको थियो । (त्यसबाट उत्पादित बिजुलीको नामै 'चन्द्रज्योति' राखिएको थियो ।) यो नेपालकै पहिलो र एसियाको दोस्रो जलविद्युत् आयोजना हो । यसले २०३८ सालसम्म विद्युत् उत्पादन गरिरहेकै थियो । तर, विद्युत् उत्पादनका लागि प्रयोग हुने पानी, काठमाडौँ उपत्यका खानेपानी लिमिटेड (केयुकेएल)ले उपत्यकामा वितरणका लागि लगेपछि यो

उत्पादन गृह बन्द भयो । त्यसपछिका दिनहरूमा ३ सय २४ रोपनीमा फैलिएको यो ऐतिहासिक ठाउँ बाहिरबाट आउनेका लागि वनभोजस्थल र स्थानीयका लागि शौचालयमा परिणत हुन थालेको छ । संरक्षणको अभावमा त्यहाँ रहेका भवनहरू बिस्तारै भत्कन थालेपछि चन्द्रशमशेरको नाम लेखिएका झूटाहरू मात्र होइन, भवनका भ्यालढोका र छानाको समेत चोरी हुन थालेको छ । स्थानीय जनताबाट जग्गा पनि अतिक्रमण हुन थालेको छ । त्यतिखेर कति टाढादेखि कति दुःख गरेर ल्याइएका विद्युतीय उत्पादनका उपकरणहरू प्रयोगविहीन बनेपछि तिनीहरूमा खिया लाग्नु र बिग्नै जानु स्वाभाविकै हो । २०३८ सालपछिका दिनहरूमा खालि महिनामा एकपटक १०/१५ मिनेटका लागि मात्र मेशिन सञ्चालन गरेभैँ गरेर केन्द्रको अस्तित्व जोगाउनेसम्म प्रयास गरिएको छ । कम से कम यतिसम्म हुनु पनि ठूलो कुरो हो ।

केन्द्रमा २५०/२५० क्षमताका दुई वटा टर्वाइन रहेका छन् । काठमाडौँ उपत्यका खानेपानी लिमिटेड (केयुकेएल) ले लगेको पानी बन्द गरेर पावर हाउस सञ्चालन गर्ने हो भने अहिले पनि त्यहाँबाट पाँच सय किलोवाट विद्युत् उत्पादन हुने बताइन्छ । विद्युत्का नयाँ-नयाँ आयोजना सञ्चालन गर्न प्रयासरत भइरहेको यो बेलामा चालू अवस्थाको विद्युतीय केन्द्र बन्द हुनु निकै दुःखलाग्दो कुरा हो । त्यसैले यो पुरानो विद्युत् केन्द्र अविलम्ब सञ्चालन हुनु अति जरुरी छ । विद्युत्का लागि भन्दा पनि एसियाकै दोस्रो विद्युत् आयोजनाका रूपमा सुपरिचित यो उत्पादन केन्द्रलाई ऐतिहासिक सम्पदा संरक्षणका रूपमा समेत पुनर्जीवन दिनुपर्ने आजको राष्ट्रिय आवश्यकता हो । शायद यही कुराको महसुस गरेर पनि होला, नेपाल सरकारले यस विद्युत् उत्पादन केन्द्रलाई एउटा जीवित सङ्ग्रहालयका रूपमा रूपान्तरण गर्ने भन्दै २०६७ सालमा पञ्चवर्षीय योजना नै बनाएको थियो । तर, त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन अभैँ पनि हुन सकेको छैन ।

तीन दशकअघि नेपाली काङ्ग्रेसका नेता कृष्णप्रसाद भट्टराईले परिकल्पना गरेको मेलम्ची खानेपानी आयोजना सफल भएको छ । अब छिट्टै नै उपत्यकावासीले मेलम्चीको पानी पिउन पाउने भएका छन् । मेलम्चीको पानी काठमाडौँ आउने भएपछि फर्पिङबाट पानी ल्याइरहनु पनि नपर्ला । त्यसैले पनि अब ऐतिहासिक जलविद्युत् केन्द्र फर्पिङबाट विद्युत् उत्पादन गर्न कुनै बाधा पुगेको मानिने छैन । यसो भएमा नेपालको पहिलो विद्युत् आयोजनालाई हामी नेपालीले मात्र होइन, विदेशीले पनि देख्न पाउनेछन् । यो जीवित सङ्ग्रहालय हेर्न र अवलोकन गर्न पर्यटकहरूको समेत घुइँचो लाग्ने निश्चित छ ।

डा. विदुर चालिसे असाधारण शिक्षा

विश्वविद्यालयको क्यान्टिन पनि सुनसान थियो । गुरुका अगाडि दुई वटा निर्जीव अण्डा कोषहरू थिए । उक्त अण्डा कोषको गर्भमा मृतात्माको भ्रूण थियो । सो भ्रूणले भित्रैदेखि चिच्याएर गुरुलाई सोध्यो, “उसिनेको र नउसिनेको अण्डामा के फरक छ र ? हामी उस्तै त छौं !”

गुरुको अनुसन्धान विधि खुत्रुकै पन्यो । आफ्नो मस्तिष्कको अब्बल भ्रमपूर्ण भूत भगाउँदै भने, “यी दुवै सुषुप्त जीव हुन् !”

अण्डाकार घेरामा बसेका गफाडीहरू मज्जाले हाँसिरहे । अनि, गुरुलाई उसिनेको र नउसिनेको अण्डाको रडाको भिकेर उडाउँदै भने, “शिक्षाखेतीका यी अण्डाहरू !”

क्यान्टिनको बेयराले प्लेटमा अण्डा छोडाएर लहरै राख्यो अनि चक्कुले टुक्राटुक्रा पारेर लहरै सजाइदियो । पल्लो छेउको कुनामा बसिरहेका गफाडीहरूले विश्वविद्यालयको उचित कक्षाहरू चलाइरहेका थिए । उनीहरूको अर्को नयाँ हाँसो कानमा ठोक्किइरहेको थियो- “शून्यताको प्रहरमा शोधार्थीको परीक्षा !”

गुरुले फुटाएको अण्डामा एउटा मृत चल्ला भित्रभित्र सङ्घर्षमै मरिरहेको देखिन्थ्यो । सबैलाई देखाएर गुरुले अर्ति-उपदेश दिए, “हेर भाइ हो, फुलको जीवन पनि के जीवन ! तिमीहरूको जीवन पो जीवन त !”

गललल्ल हाँसेका दुखित शिष्यहरू छटपटाउँदै त्यहाँबाट उठे । उनीहरूको हातमा एक सामान्य प्रमाणपत्र थियो -“मृतात्मा-कोषको अमिलो डकार !”

जब विज्ञापनको हल्ला चल्यो अनि उनीहरूले थाहा पाए- “असाधारण पाठको महत्त्व !”

विश्वविद्यालयको क्यान्टिनमा फेरि अर्को बहस चलिरहेको थियो । कसैले कसैलाई हेरिरहेका थिएनन् ।

मात्रै खैनी थुकिरहेका थिए ।

कृष्णदेव रिमाल अद्वितीय कविता

पहाडका खौँचहरूबाट छचल्किँदै बगेका
आँसुका भेल छानेर नुनिलोजति पन्छाउँदै
मारियाना ट्रेन्चमा चम्कने मोतिसदृश
कल्पनातीत बिम्ब बलेको हो चन्द्रज्योति ।

सगरमाथाको हिमकण अभै टल्कने गरी
एसियाको शीरमा दिव्य-ताज झल्कने गरी
आँशीहरूको जुलुसमा तमहन्ता बनेर
पूर्णमावत् कविता लेखियो चन्द्रज्योति ।

संसार मृगतृष्णामय भएर भौँतारिँदै गर्दा
अनायास मरुद्यानमा भेटिएको चिसो जलकुपभैँ
भोकले आन्द्रा बेसरी भुत्ती खेलिरहेको बेला
कसैले थालभरि ल्याइदिएको आँप र केराभैँ
प्यासनासक रसादि, भोकमारक द्रव्यादि थियो
विकासको जरा थियो हाम्रो चन्द्रज्योति ।

आशाका ज्वारहरू उठेथे हिमवत् खण्डमा
लाग्थ्यो अविकास बढारिनेछ भाटा फर्किँदा
हेर्दाहिँदै कुपोषण भएको बालकजस्तै
पिर्लिक्क आँखा पल्टेको रुग्ण देह भएछ
अनि, आफैँ नै बढारिएछ चन्द्रज्योति ।

भिल्लहरूले खुर्कनुसम्म खुर्केछन्
खुर्पामा बिँड हालेछन् श्रीखण्डको
दिग्दिगान्तर फैलने वासना खुम्च्याएर
रच्छ्यानमा फ्याँकिएछ चन्द्रज्योति ।

छाला काढिएछ, देह विरूप पारिएछ
नसा काटिएछ, देहरस चुसिएछ
आधा रातमा उदाएको भाष्करसमान
उज्यालो नहुँदै अस्ताएछ चन्द्रज्योति ।

अरुणबहादुर खत्री 'नदी' 'रातको जून' नियाल्दा

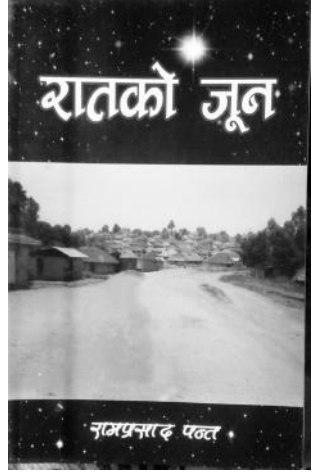

यात्रा साहित्यलाई विश्वसाहित्यमै लोकप्रिय विधाको रूपमा मान्न थालिएको छ । सभ्यता र संस्कृति, जीवन र जगत्को अनुभव र अनुभूतिका कारण नियात्राका पाठक बढेर असाहित्यिक वर्गमा पनि प्रभावकारी बन्दै गएको छ । यही कारण अन्य विधामा हात हालेका स्थापित लेखकहरू पनि यस विधाप्रति आकर्षित भइरहेका छन् । नेपाली साहित्यका धेरै कृतिका थोरै लेखकमध्ये एक रामप्रसाद पन्त मूलतः नियात्राकार नै हुन् । नेपाली साहित्यको भण्डार भर्न घुँडा धसेर लागिपरेका वरिष्ठ साहित्यकार पन्तका एकदर्जन भन्दा बढी नियात्रा-सङ्ग्रहहरू प्रकाशित भएका छन् । यो चानचुने कुरा होइन ।

रामप्रसाद पन्तको 'रातको जून' नामक नियात्रा-सङ्ग्रह २०७४ सालमा प्रकाशित भएको हो । उनले लघुकथा, कथा, कविता र नियात्रा लेखेर नाम कमाएका छन् । यस कृतिभित्र हिन्द महासागरको आकाशबाट, सुन फल्ने देशमा पुग्दा, पापा, मापा र नेपाले, पिटर करिम र मेरा आँस, माहागीवरपरलगायत विभिन्न शीर्षकका दशवटा नियात्राहरू समेटिएका छन् । नियात्राकार पन्तले यात्राका क्रममा देखेका, भोगेका, सुनेका र भेटिएका नियात्राहरू यसभित्र रहेका छन् । उनले अफ्रिका महादेशका केही महत्त्वपूर्ण भूभागहरूको यात्राका अनुभूतिहरूलाई यस सङ्ग्रहभित्र लेखेका छन् ।

'सुन फल्ने देशमा' शीर्षकको नियात्राभित्र बुनियाँमा बस्दा मलाई भुलाउने र मनोरञ्जन दिने मुख्य साधन भएको थियो चिम्पाञ्जी प्रजातिको पान पेनिस्कस लेखिएको छ । 'हिन्द महासागरको आकाशबाट' शीर्षकको पहिलो नियात्रामा मानव मन बडो अचम्मको हुन्छ । त्यस्तो स्वर्गीय आनन्दमा विचरण गरिरहेको बेलामा पनि अचानक भड्किन्छ र अरूचिकर कुराहरू कल्पना गर्न थाल्छ । त्यस्तै भएको थियो क्षणिक अवस्थामा नियात्राकारको मन भनी लेखिएको छ । 'पापा, मापा र नेपाले' शीर्षकको नियात्रामा मैले यात्रा गर्नु नै छ भने राम्रै

देख्न, राम्रै सुन्न र मोजमस्ती गर्नका लागि मात्र किन गर्ने ? अग्ला घर, चिल्ला बाटा, सुन्दर शहर, सभ्य समाज, राम्रा र बहुमूल्य सामान, अनौठा जीवजन्तु, विस्मयकारी दृष्टि, आडै जिरिङ्ग हुने साहसिक कृत्य त नियान्त्राकार पन्तले देखेकै छु नि भनेका छन् । 'माहागी वरपर' शीर्षकको नियान्त्रामा तोरीको उत्पादन अत्यधिक भएको देखेपछि अमेरिकी र युरोपेली राष्ट्रहरूले कङ्गोमा तोरी उत्पादनमा रोक नै लगाए रे ! कारण, त्यहाँको तोरी उत्पादनले कङ्गो विश्वकै धनी राष्ट्रको रूपमा पुग्न सक्ने सम्भावना देखियो रे भनिएको छ ।

सामान्यतया दुर्लभ हुन्छ नेपालीका लागि अफ्रिकी देशहरूको भ्रमण । यस अर्थमा नियान्त्राकारको भ्रमण उपलब्धिपूर्ण नै थियो भन्नुपर्छ । नियान्त्राकार पन्तले आफूलाई भाग्यमानी सम्भेका छन् । आमाले दिएको आशीर्वादको प्रतिफल हो भन्ने उनले बुझेछन् । अफ्रिकाका केही भूभागले नियान्त्राकारलाई मनमा पारेको गहिरो प्रभावको आलेख यस नियान्त्रामा छ । उनी आफू एक गैरसैनिक जागिरे, अनि अफ्रिका महादेशको भ्रमण गर्दा समूहमा छन् अरू सैनिक अधिकृतहरूमात्र । ती अधिकृतहरूमाभ्र बसेर जुन कामको प्रयोजनका लागि विदेशमा भ्रमण गर्न पुगेका छन्, त्यो नितान्त भिन्न प्रकृतिको भएर पनि उनले साहित्यकार बनेर नियान्त्रा गर्दाखेरिका कुराहरू लेखेर यो कृति निकाल्न सकेका छन् । फेरि 'कङ्गो' शीर्षकको नियान्त्राभिन्न अहिले मलाई विदेश जान पटककै मन छैन । मन नहुँदानहुँदै पनि विदेश जानुपर्ने यो कस्तो बाध्यता हो । पैसा गोजीबाट खर्च हुने पनि होइन । सरकारी पैसा खाएर बोइङ्ग चढ्न पनि बाध्यता ठान्ने मेरो यो कस्तो पागलपन होला भनी लेखिएको छ । यस सङ्ग्रहको पछाडिपट्टिको ८ पृष्ठमा भ्रमण गर्दाका तस्वीरहरू राखिएका छन् ।

यान्त्राका मोड, घुम्ती अनि गोरेटोमा भेटिएका अनुहारहरूलाई नाटकका पात्रजस्तै एउटा कथाभरि सँगसँगै रहेर छोडिएपछि अर्को कथामा आफूसहितको कुनै दृश्यको प्रतीक्षा उनले गरिरहेभैँ लाग्छ । यान्त्रा र स्थान परिवर्तनले मनभित्र

नयाँ शक्ति प्रदान गर्दछ । आँखाले पढेको दृश्यभन्दा मनले भेटेको शब्द बढी प्रभावकारी हुन्छ यात्रामा । प्रस्तुत नियात्राकृति स्रष्टाले देखेको, भोगेको यथार्थ पनि हो । प्रस्तुत कृतिमा स्रष्टा पन्तले आफूले देखेका, भोगेका र अनुभूति गरेका यथास्थितिलाई प्रस्तुत गरेका छन् । साथै यस सङ्ग्रहभित्रका नियात्राहरूमा जीवनबोध, जीवनको मौलिक परिभाषा र जीवनको कटू सत्यसँग आत्मसात् पाइन्छ ।

नेपाली साहित्यको निबन्ध विधामा पर्ने यो यात्रा वृत्तान्त सबै पाठकले पढ्नै पर्छ । यसमा लेखकको आफ्नै अनुभूति स्वाद छ । उनको निजी भावना जताततै छरिएको छ । लेखनशैली स्वतन्त्र छ । उनका यात्राहरू रोचक र रसिला छन् । यात्राहरू पेचिला र पुष्टकारी प्रतीत छन् । अन्त्यमा, समग्र रूपमा भन्नुपर्दा यस कृतिले नेपाली साहित्यमा महनीय स्थान लिएको छ । यस कृतिलाई नेपाली साहित्यप्रेमी पाठकहरूको मनले रुचाउनेछ । यस्तै अन्य कृतिहरू पढ्न पाइरहने अपेक्षा गर्दछु ।

प्रकाशक: दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठान, नेपाल

संस्करण: प्रथम, २०७४ रामनवमी

मूल्य: रु. २५०।-

पृष्ठ: १०८

बलराम पुडासैनी मानवीय धृष्टता र हाम्रो ऐतिहासिक धरोहर

मानवीय धृष्टता बीचको रुभानमा रुमल्लिएको हाम्रो ऐतिहासिक धरोहर फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्र, उर्फ चन्द्र पावरहाउस, नेपालमा राणाकालीन शासन सञ्चालक कैयन् कुटिल दुष्कर्म र दुश्चक्रहरूलाई हामीले हाम्रा पिता-पुर्खाहरूका मुखारविन्दबाट सुन्दै आइरहेका छौं । त्यसका नकारात्मक प्रभाव एवम् उनीहरूका सानसौकत र हर्कतहरू कैयन् व्यक्ति, परिवार र समाजलाई पीडापूर्ण रहेको मिथक कुराहरूलाई केही समय भुल्ने चेष्टा राख्यौं भने केही यस्ता नवीनतम विधि, प्रविधियुक्त विकाससहितको उनीहरूको दैनन्दिनीहरूमा सोख र आनन्ददायक क्षणलाई आकर्षण दिने कला पनि हामी नेपाली हुनुको गौरवगाथासँग जोडिएका अभिन्न विषयहरूका बारेमा सुनी, देखी र बुझी जे-जस्ता रहेका थिए, भएका थिए भन्ने आधारलाई यहाँ सङ्क्षेपमा उल्लेख गर्ने सानो प्रयास उजागर गर्दछु । म जुन संस्थासँग आवद्ध रहेको छु अनि मेरो कर्मभूमिमा विवेकपूर्ण अन्तष्करणको आभालाई मूर्तता दिने प्रयासमा कमजोर, दुर्लभ हथेलीमा च्यापिएका अबोध अँजुलीहरूको साहसमा सत्यता र उत्साहको मसी भरिएको कलमद्वारा हाम्रो विद्युत्कर्मी साहित्यिक समाजद्वारा अभियानित फर्पिङ विशेषाङ्क प्रकाशनार्थ राखिएको संस्थागत जमर्कोबाट क्षेत्रीय अनि राष्ट्रियस्तरमा यो अभियानलाई जोड्न र हाम्रो प्रथम विद्युत् उत्पादनको ऐतिहासिक क्रमलाई हेर्दा नेपालमा वि.सं. १९६८ मा वैदेशिक अनुदान सहयोग स्वरूप बेलायतबाट आर्थिक र प्राविधिक सहयोगस्वरूप ५०० किलोवाटको फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्र त्यति बेलाका राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ चन्द्रशमशेरबाट विलासिता र व्यक्तिगत शौखलाई पूरा गराउन त्यति बेला पनि दातृराष्ट्रलाई गुहार गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गरिएको यो विद्युत् उत्पादनगृह र त्यसबाट उत्पादित बिजुलीलाई राणाहरूको दरबारमा मात्र उपभोगमा सीमित राखिएको इतिहासलाई बिसर्न सकिँदैन । त्यस्तो

इतिहास बोकेको संरचना, त्यसले ओगटेको क्षेत्र अनि त्यहाँको भू-सामरिक महत्त्व र अवस्थिति एवम् मूल सङ्कलन गरी बनाइएको जलाशय, तलाउ वा पोखरी अनि त्यहाँबाट पावरहाउससम्म पानीको प्रवाहलाई पूर्णता दिन विछ्याइएका जङ्गी पाइपहरूलाई हेर्दा साच्चै नै यो निकै बुद्धिमतापूर्ण, साहसिक कार्य भनी तपाईं-हामी यस ठाउँमा पाइपा राख्दा अचम्मित र दङ्दास पर्न सक्छौं । फर्पिङ पावरहाउस उर्फ चन्द्रपावर हाउसबाट उत्पादित बिजुली शासकहरूका घर उज्यालो पार्ने शान-सौकतमा मात्र स्थापित रहेको इतिहासबाट उपभोग र उपयोगको विस्तारीकरण र बजारीकरण एवम् सँगसँगै १९९१ मा दोस्रो ९०० किलोवाट क्षमताको सुन्दरीजलहुँदै यस्ता साना, मझौला र ठूला विद्युत् उत्पादन गर्दै हालसम्मकै ४५६ मेगावाटको माथिल्लो तामाकोशीसम्मको विद्युत् उत्पादनको उत्पादन साइनो गाँसिएको गाथालाई पाठकवृन्दमा जोड्ने जमर्को गर्दै छु ।

अब लागौं विद्युत् प्राधिकरणको वर्तमान संरचनात्मक पाटोतर्फ । नेपालमा २०४२ सालमा विद्युत् विकास विभाग, नेपाल विद्युत् कर्पोरेशन र विभिन्न स्थानमा सञ्चालित विद्युत् विकास समितिहरू गाभेर वर्तमानमा तपाईं-हाम्रा सामु चिनारी बदल्न सफल भएको विद्युत् प्राधिकरणको जन्म भएको इतिहास आइपुग्दछ । यति विवरण फलाकदासम्म म पनि कतै सिङ्गे इतिहास बोकेको फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्रलाई चटकै बिसिएर बरालिन पुगेको भनी मेरो मानसपटलको आमालाई बिउँताउन, मनमा चलेको भुटभुटी अनि त्यहाँ हाम्रा विद्युत्कर्मी साहित्यिक समाजका सबै अग्रज सरहरू र पूर्वका साहित्यका स्रष्टा, मूर्धन्य व्यक्तित्व युवराज नयाँघरे सरसँगै फर्पिङ जलविद्युत् केन्द्रमा टेकिएको मेरो पाइलो, मलाई हर्षित र दङ्दास त बनायो नै, त्यसको अलावा यत्रो ऐतिहासिक विरासत र त्यहाँ खण्डहरमा रूपान्तरण हुनै लागेका संरचनालाई नियाल्दा हाम्रो मिथक प्रयासका लागि बन्दघर रुग्न राखिएको घररुग्गेटोतुल्य केही भाग हाम्रा स्थानीय कर्मचारी साथीहरू, त्यहाँको लथालिङ्ग अवस्थालाई पर्गेल्न नसकेको मेरो मातृसंस्था अनि त्यसैको मतियारतुल्य हुतिहारा म बुबुरो कर्मचारी, म त निमेषभरमै मनोरञ्जनतुल्य पर्यटक, टुलुटुलु हेर्न र त्यहाँका स्थानीय बासिन्दा उर्फ स्थानीय सरकारको अर्धेलोलाई दन्त्यकथाजस्तै सुनै सुनको 'पावर हाउस' साँच्चै पावरको हातमा रहेको मुसा (माउस) जस्तै गरी यसो माथितिर हेर्न उत्सुकताका साथ बाटाहरूमा आखा दौडाउँदै गर्दा जहाँ आफ्नो अस्तित्वलाई जोगाउन नसकी थकित र दुखित रहेका कर्मचारी बस्नेत दाइ, उहाँको आँट र हिम्मतलाई सलाम गर्दै

उकालो लागियो । जहाँबाट पेनस्टक पाइप ल्याइएको थियो, त्यो जमिनलाई पनि त्यहाँका रैथानेहरूले आफ्नो रछ्यान र मचान बनाइसकेका रहेछन् । कतै करेसाबारी र कतै केराबारी, सिङ्गै संरचनामाथि भएको अतिक्रमण अनि बल मिचाइ, अनि ऐतिहासिक विरासतलाई मरे माथिको कात्रो भनेभैँ गरी हाम्रो संस्थाले मनाएको शतवार्षिकी कार्यक्रम, त्यसपछि पनि अदेखा गरी ओभेलमा पारेको अवस्थालाई हेर्दा एउटा उखान भन्न मन लाग्यो— “जोई न जुँगा, पोइ न पोते, सातु न सौगात, कोशा खाँदै सुसेल्दै’ भनेभैँ भएन र भन्या ! हुन त जलस्रोत ऐनमा भएको पानीको उपयोगको प्राथमिकीकरणमा पिउने पानीभन्दा पछि मात्र आमोद-प्रमोदजन्य उपयोग परे तापनि त्यहाँ एकाघरका दाजुभाइको स्वार्थसिद्धिमा बन्धकी परेको रहेछ त्यो जलविद्युत् केन्द्र । यदाकदा औँसी-पूर्णिमाभैँ आक्कल-भुक्कलबाहेक नघुमाइएका टर्वाइन र त्यसलाई दिक्दारीमा रुग्ने कर्मचारीहरूले के गर्ने समार्थ राख्छन् होला ? तपाईँ नै भन्नुहोस् न— तपाईँ-हामी लहडीमा पहडी खेल्ल जाँदा पाउने गत पनि त्यही नै हो नि, होइन र ?

त्यतिबेलाको आफ्नो भोगाधिकार रहेको जमिनको क्षेत्राङ्कन र रेखाङ्कनसहितको स्थायी पूजा लिनतर्फ गरिएको वेवास्ता अनि स्थानीय निकायद्वारा हकाधिकार र भोगाधिकार स्थापित गराउनेतर्फ गरिएको हस्तक्षेपकारी विकासे कार्यक्रम, स्थानीयद्वारा गरिएको दोहन र अतिक्रमणकारी कार्य, त्यसबाट पर्न गएको असर एवम् प्रभावलाई अदेखा गरिएको सामरिक संस्था ।

यसरी एउटा ऐतिहासिक महत्त्वलाई बचाउनेतर्फ अविलम्ब जागरण र अभियानको जेहाद छेड्न किमार्थ ढिला गर्नुहुँदैन भन्ने हाम्रो ठम्याइलाई मूर्त रूप दिन, नियमनकारी निकाय र प्रदत्त व्यक्तिहरूद्वारा सामूहिक रूपमा कृतसंकल्पित हुँदै उचित कदम चाल्नु अपरिहार्य रहेको छ । अन्यथा उचित संरक्षण र जगेर्ना गर्न उद्देश्यानुसार मन्त्रालयस्तरबाटै खानेपानी र ऊर्जा मन्त्रालयबीचको समन्वयकारी भूमिकाद्वारा पूर्ण उपयोगसहितको नवीन कार्य आरम्भ हुन सकेमा मात्र फर्पिङ जलविद्युत्को इतिहास पनि बच्ने र विद्युत् उत्पादन पछिको पानी भण्डार जलाशय निर्माणद्वारा पिउने पानीको बहुउपयोगी नवयोजनाको खाका तयार गरी त्यसलाई मूर्त रूप दिन सकेको खण्डमा सिङ्गो विद्युत् उत्पादनको इतिहास बोकेको संरचनागत धरोहरको जगेर्ना अनि पानीको सही सदुपयोगकारी कदमले दुवैलाई टेवा पुग्ने विषयमा सबै वर्ग, क्षेत्र र सरकार अनि स्थानीय वासिन्दा

सबैको भलो हुने कुरामा कसैको दुईमत नहोला भन्न सकिन्छ । हुन त खोलो तन्यो लौरो बिर्स्यो भनेभैँ फर्पिँड पावरहाउसलाई सम्झिएर पनि बिर्सिएजस्तै गर्ने नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको उच्च व्यवस्थापन अनि लहडीमा पहडी खेलेजस्तै गर्ने तपाईँ-हामी सबैका लागि भविष्यमा पछुताउनुसिवाय अरू केही रहन्न जस्तो लाग्दछ । हुन त 'दिन उजेली सुती बिताई, रात अँधेरी बिस्कुन सुकाई' भन्ने उक्ति चरितार्थ भएभैँ भविष्यमा हामीले गर्ने अथक् प्रयास समयको गर्भाशयमा फिक्का एवम् फितलो पनि हुन सक्नेतर्फ समयमै सबैको सोचाइ र बुझाइलाई सोभ्याउन सकिएमा संवेदनाशून्य मानवीय धृष्टताले अतिक्रमणको चपेटामा परे को हाम्रो गौरवगाथा र सिङ्गो विद्युतीय उत्पादन, उपयोग र विश्वबजारीकरणको ऊर्वर सम्भावना बोकेको ऊर्जा क्षेत्र अनि हाम्रा दैनिकीहरूमा फेरिएको नवयुगीन दिनचर्या र हाम्रा भविष्यका पिँढीहरूका अब्बल सम्भावना र सार्थकताहरूका बीचमा एउटा साहसिक पथ पर्यटन र विद्युत् विकासको प्रथम ऐतिहासिक महत्त्व भल्काउने फर्पिँड पावर हाउस जीवन्त, जिउँदो-जाग्दो प्रेरणाको गन्तव्यस्थल बन्दै स्थानीय क्षेत्रको राजश्वको स्रोतगत दरिलो गन्तव्य र पुर्खाहरूले राख्ने प्रेरक मन्तव्य बन्न सक्ने कुरातर्फ हामी सबै देशभक्त वीर पुर्खाहरूका सन्तानहरूले हाम्रा भावी सन्ततिहरूको चिनारीका लागि जतनले साँचौँ र निर्धक्कले बाँचौँ भन्ने अनुरोध र आग्रहपूर्ण भनाइलाई तपाईँ सबै सर्वजनहितमा सर्वजन सुखाएतर्फ अभिप्रेरित होस् भन्ने कृतसङ्कल्पमा आफूलाई पनि एकाकार गराउन सकियोस् भन्ने ध्येय राख्दछु । जय देश, जय जनता, जय संस्था, जय हाकिम, जय मित्र... ।

लेखाप्रमुख, ट्रान्सफर्मर वर्कशप

विद्युत्कर्म साहित्यिक समाज

संस्थापक कार्यसमिति - २०५६

अध्यक्ष- कुलप्रसाद पराजुली
उपाध्यक्ष- केशवप्रसाद रूपाखेती
सचिव- कृष्णमोहन जोशी
सहसचिव- पुण्यप्रसाद धिमिरे
कोषाध्यक्ष- कमला श्रेष्ठ
सदस्यहरू- गङ्गा अधिकारी, भगवती प्रसाई,
मातृका पोखरेल, रमेशप्रसाद तिमल्सिना,
रमेशप्रसाद न्यौपाने, रामेश्वर राउत 'मातृदास'

प्रथम कार्यसमिति - २०६२

अध्यक्ष- केशवप्रसाद रूपाखेती
उपाध्यक्ष- मातृका पोखरेल
सचिव- कृष्णमोहन जोशी
सहसचिव- कुसुम ज्ञवाली
कोषाध्यक्ष- राजु शर्मा
सदस्यहरू- कृष्णदेव रिमाल, चण्डिका
रायमाझी, दण्डपाणि बस्याल, मञ्जुलाल
श्रेष्ठ, मोहनकृष्ण उप्रेती, सरिता शर्मा

दोस्रो कार्यसमिति २०६४

अध्यक्ष- विष्णुबहादुर सिंह
उपाध्यक्ष- रामेश्वर राउत 'मातृदास'
सचिव- पुण्यप्रसाद धिमिरे
सहसचिव- मञ्जुलाल श्रेष्ठ
कोषाध्यक्ष- राजु शर्मा
सदस्यहरू- कृष्णदेव रिमाल, कुसुम
ज्ञवाली, भगवती प्रसाई, मातृका पोखरेल,
विन्दु शर्मा, यादवराज घले

तेस्रो कार्यसमिति २०६७

अध्यक्ष- वीरेन्द्रकुमार पाठक
उपाध्यक्ष- गोसाईं के.सी.
सचिव- पुण्यप्रसाद धिमिरे
सहसचिव- कृष्णदेव रिमाल
कोषाध्यक्ष- राजु शर्मा
सदस्यहरू- मातृका पोखरेल, भगवती
प्रसाई, विन्दु शर्मा, मञ्जुलाल श्रेष्ठ, दीपक
दहाल, कौशल भट्टराई, ओमप्रकाश धिमिरे

चौथो कार्यसमिति २०७०

अध्यक्ष- पुण्यप्रसाद धिमिरे
उपाध्यक्ष- रामेश्वर राउत 'मातृदास'
सचिव- कृष्णदेव रिमाल
सहसचिव- मञ्जुलाल श्रेष्ठ
कोषाध्यक्ष- राजु शर्मा
सदस्यहरू- मातृका पोखरेल, विन्दु शर्मा,
कौशल भट्टराई, यादवराज घले, चण्डिका
रायमाझी, शिशिर थापा, कोमलनाथ आत्रेय,
शारदा पराजुली

पाँचौं निर्वाचित कार्यसमिति २०७३

अध्यक्ष- रामेश्वर राउत मातृदास
उपाध्यक्ष- कृष्णदेव रिमाल
सचिव- मञ्जुलाल श्रेष्ठ
सहसचिव- प्रकाश आचार्य
कोषाध्यक्ष- राजु शर्मा
सदस्यहरू- शिशिर थापा, कोमल कौशिक,
मुकुन्दप्रसाद प्रसाई, सङ्गीता अधिकारी,
शारदादेवी भट्टराई, माधव अधिकारी प्रसून,
शारदा पराजुली, दीपा खकुरेल

छैटौं एवम् वर्तमान

कार्यसमिति २०७६

अध्यक्ष - कृष्णदेव रिमाल ९८४११९६८८८
उपाध्यक्ष - राजु शर्मा ९८४१४२६४६२
सचिव - प्रकाश आचार्य ९८४१३५४९७२
सहसचिव - यादवराज घले ९८४१३६१६९६
कोषाध्यक्ष - शारदा पराजुली ९८४१३६३३२५
सदस्यहरू:
सङ्गीता अधिकारी ९८४१८२७८३६
विष्णुप्रसाद आचार्य ९८४१५४८४२५
आविष्कार कला ९८५७०३७५८३
बलराम पुडासैनी ९८४१४०५००७
रीता खनाल ९८४१६०२१७२
शारदादेवी भट्टराई ९८४४७८८३२

विद्युत्कर्मी साहित्यिक समाज आजीवन सदस्यहरूको नामावली

संरक्षक:

हितेन्द्रदेव शाक्य
(कार्यकारी निर्देशक, नेविप्रा)

सहसंरक्षक:

मोहनबहादुर कायस्थ १८५१०१५०३५
विष्णुबहादुर सिंह १८५१०२१८०९
डम्बरबहादुर नेपाली १८५१०३५०९४
गोविन्दकुमार के.सी.
बद्रीविनोद ढुङ्गाना
रत्नकाजी तुलाधर
डा. लक्ष्मीभक्त शिल्पकार
लोकमान मास्के
शम्भुप्रसाद उपाध्याय
रामचन्द्र पाण्डेय १८५१०७२०४८
हरिबहादुर ग.सी १८४१५९२३१८
शेरसिंह भाट १८५१०३८५४०

संस्थापक आजीवन सदस्यहरू:

कुलप्रसाद पराजुली १८४१६९५०१८
केशवप्रसाद रूपाखेती १८४१५०३४९७
कृष्णमोहन जोशी १८४१७१९१४९
पुण्य घिमिरे १८४१३९०३३३
कमला श्रेष्ठ १८४१२८९९९८
गङ्गा अधिकारी १८४६१९९०७
भगवती प्रसाई १८६५२२६९
मातृका पोखरेल १८४१२८१७०५
रमेशप्रसाद तिमिलिसना १८४१३९६६६१
रमेशप्रसाद न्यौपाने १८५१०७२०४८
रामेश्वर राउत 'मातृदास' १८४१५३८०८०

आजीवन सदस्यहरू

१. विष्णुप्रसाद उपाध्याय-
२. रमा पोखरेल-
३. रम्भा शर्मा अधिकारी- १८४१६८१४७५
४. शान्ता सुवेदी- ०२१-४६०६८८
५. कुमारप्रसाद ओझा- १८५१०९५३६५
६. चक्रवर्ती गङ्गतौला- १८५१९६८७६१
७. चिरन्तनविक्रम राणा- १८५१०१८८४४
८. देवराज प्रसाई- १८५१०८५६५१
९. मोहनकृष्ण उप्रेती- १८५१०००७२२
१०. उत्तमकुमार घिमिरे- १८४१२८६२६७
११. भुवनचन्द्र ठकुरी- १८०१००२००२
१२. रामप्रसाद अधिकारी-
१३. अच्युत नेपाल- १८४१३४४३२०
१४. अर्जुनकुमार चौहान- १८५११०६१०७
१५. कौशल भट्टराई- १८४१४४७१९०
१६. दण्डपाणि बस्याल- १८५१०१८२४३
१७. डिल्लीरमण दाहाल- १८४१३४९८५४
१८. गौरीमान कडरिया-
१९. बद्रीनाथ रोक्का-
२०. बेलप्रसाद शर्मा- १८४१४११६४४
२१. मातृका बजिमय- १८४३६६९०५१
२२. सरिता शर्मा-
२३. काशिराम शर्मा- १८५१०६१३२७
२४. नगेन्द्रमणि ढकाल-
२५. विष्णुप्रसाद आचार्य- १८४१५४८४२५
२६. कुसुम ज्ञवाली-
२७. केशवराज पन्त-
२८. चिरञ्जीवी शर्मा-
२९. टडक श्रेष्ठ- १८५११२३३९३
३०. ध्रुवराज भट्टराई-
३१. रमापति पराजुली- १८४२०२७७५६
३२. विन्दु शर्मा- १८४१८८०२२३
३३. शान्ति लक्ष्मी शाक्य- १८५१०५४३६०

३४. हरिहरमान पालिखे-
 ३५. प्रकाशजङ्ग राणा-
 ३६. राष्ट्रभूषण प्रधान- १८५१०८५१६४
 ३७. कृष्णदेव रिमाल- १८४११९६८८८
 ३८. कौशिला देवान- १८४१७९१०७९
 ३९. वीरेन्द्र पाठक- १८४१२७८६५८
 ४०. सरोज अर्याल- १८४६०८८२३१
 ४१. यादवराज घले- १८४१३६१६९६
 ४२. उषा सिंह- १८४१३४२७७७
 ४३. मञ्जुलाल श्रेष्ठ- १८०३०३०३८६
 ४४. देवेन्द्रकुमार अधिकारी- १८४६११९१७४
 ४५. कृष्णप्रसाद पौडेल- १८४१८३५६८५
 ४६. राजु शर्मा- १८४१४२६४६२
 ४७. रीता खनाल- १८४१६०२१७२
 ४८. भानुभक्त भट्टराई- १८४३३६५९९७
 ४९. सुभाष दाहाल- १७५१००८२२६
 ५०. सिन्धु यादव-
 ५१. नवराज भट्ट-
 ५२. रङ्गराज सिंखडा-
 ५३. भोजराज पौडेल-
 ५४. अनिरुदप्रसाद यादव- १८४१५०२३५८
 ५५. हरिकृष्ण शाह- १८४१३०३४२२
 ५६. कोमलनाथ आत्रेय- १८४१३९०९९३
 ५७. दीपक दाहाल- १८४१७४७९९
 ५८. आर.आर. चौलागाई- १८४५३५१०००
 ५९. कृष्णहरि दाहाल- १८५११९१००२
 ६०. गोसाई के.सी.- १८५१०१२२५३
 ६१. मधुकर थापा-
 ६२. ओमप्रकाश घिमिरे- १८४१६३५९१९
 ६३. सुजाता थापा- १८४१३८९४३१
 ६४. दीपकराज आचार्य-
 ६५. गङ्गालाल श्रेष्ठ-
 ६६. राजकुमार रमण- १८४१२३४३५३
 ६७. उमा घिमिरे- १८४१३२५४२
 ६८. रीता खनाल- १८४१६०२१७२
 ६९. समीरा नेपाल-
 ७०. दीपक ढकाल- १८४३८४८८९५
 ७१. शङ्कर खड्का- १८४१४४९८५३
 ७२. कालिकाप्रसाद पने रु- १८४१८१८२५७

७३. प्यारु राणा- १८४१२१६५४९
 ७४. बन्दी प्र. न्यौपाने १८४२०३३५८६
 ७५. वसन्तप्रसाद पन्थी १८४९१०५३३३
 ७६. वसन्तकुमार द्विवेदी- १८४१३१५४५३
 ७७. मञ्जिलमान श्रेष्ठ- १८०८३४९४६४
 ७८. गोविन्दप्रसाद पौडेल- १८५११०६७५
 ७९. कोमल कौशिक- १८४१४८९०५५
 ८०. इन्द्रप्रसाद न्यौपाने- १७५१००२४१६
 ८१. विश्वम्भर भण्डारी- १८४१५३५५१२
 ८२. दुर्गा प्रसाद पोखरेल- १८४१४०६४६७
 ८३. जुजुकाजी रञ्जित- १८५११०४५६७
 ८४. केशवराज वाग्ले-
 ८५. राजु के.सी.- १८४१४०२७३५
 ८६. चण्डिका रायमाफ्ती- १७४१०१८८३४
 ८७. मनोरञ्जन मल्लठकुरी- १८४१४०२८३६
 ८८. तारादत्त भट्ट- १८५११३५३९२
 ८९. शारदा पराजुली- १८४१३६३३२५
 ९०. ओमप्रकाश भट्ट- १८४८०२४९६५
 ९१. कपिलदेव महतो- १८४१२७२७६६
 ९२. थर्कबहादुर थापा- १८४१२२४९३९
 ९३. इन्दिरा पौडेल-
 ९४. शारदादेवी भट्टराई- १८४४४७८८३२
 ९५. तुलसीमेहर श्रेष्ठ- १८१०३६३९३०
 ९६. टीकाराज कार्की- १८५१०६९५६८
 ९७. प्रकाश आचार्य- १८४१३५४९७२
 ९८. पूर्ण कुमार चौहान- १८४१७३७००४
 ९९. पुष्प ढुङ्गाना- १८४१४२४३७०
 १००. उत्तमप्रसाद रिमाल- १८४१५४८३९३
 १०१. शिव राई- १८५१२३१३८१
 १०२. सङ्गीता अधिकारी- १८४१२७८३६
 १०३. सुदर्शन भट्टराई- १८४१२२८४५९
 १०४. सुशीला लामा- १८४१४२५७३४
 १०५. रीता श्रेष्ठ- १८१८२५६८४६
 १०६. ध्रुवकुमार उप्रेती- १८५१०३६७७६
 १०७. चूडामणि आचार्य- १८४१६०२४९६
 १०८. चतुर्भुज गौतम- १८५८४२६८८
 १०९. इन्दिरादेवी दाहाल- १८४१४०४७४७
 ११०. अङ्ग खड्का 'अनुप'- १८४९४४७४८९
 १११. बलराम पुडासैनी- १८४१४०५००७

११२. केदारराज सिलवाल- १८५१०१४४५९
 ११३. भरतकुमार खड्का- १८५१०३४६७५
 ११४. भोला शर्मा- १८४१३३७७७२
 ११५. उर्मिला शर्मा- १८४१०५५१५८
 ११६. चैवन काफ्ले-
 ११७. मुकुन्दप्रसाद प्रसाई- १८४३०५१४५०
 ११८. बलराम चौलागाई- १८४९२३५४९६
 ११९. मनोज सिंह- १८०३७६७०१३
 १२०. सम्पूर्णा खनाल- १८४९१२८४१७
 १२१. कैलाशमान श्रेष्ठ-
 १२२. कृष्णकान्त पण्डित- १८४१७६२९४०
 १२३. देवीमाया दाहाल- १८४१३३३७९४
 १२४. निर्मला सुवेदी- १८४१५८२८५८
 १२५. ध्रुवराज न्यौपाने- १८४६०६५२०६
 १२६. लक्ष्मण रेग्मी- १८५११८८२५४
 १२७. देवराज घिमिरे-
 १२८. बोधनाथ रिमाल- १७४१००२५५७
 १२९. गोविन्दप्रसाद अर्याल- १८४१५४८३७८
 १३०. कल्पना कोइराला- १८४१८०३२००
 १३१. थीरकुमार खत्री- १८४१५७०९२२
 १३२. सोमराज शाह- १८४१०२७९२७
 १३३. सङ्गीता कार्की- १८४१७४९३४९
 १३४. शोभा थापा- १८४१८६५१०४
 १३५. रामशरण उप्रेती- १८४१३०६६७८
 १३६. प्रदीपकुमार कटुवाल- १८४१२९१५७१
 १३७. उमेशकुमार पुडासैनी- १८५११३०४२१
 १३८. दुर्गा काफ्ले- १८४१५१०५४७
 १३९. प्रशून अधिकारी- १८५११६६८१०
 १४०. रामहरि गौतम- १८५११०९६६३
 १४१. भूमिनन्द अर्याल- १८४५४६०५२
 १४२. मदन तिमिसिना- १८५११९८३४५
 १४३. हरराज न्यौपाने- १८४१२९२२५०
 १४४. राजेन्द्र मिश्र- १८४३०५२९४५
 १४५. तोमलाल सुवेदी- १८४१४७५२८७
 १४६. मनोज सिलवाल- १८६८४१२३८८
 १४७. कृष्णकुमारी बस्याल- १८४१७३२२७१
 १४८. रमेश पौडेल- १८४१२५३१८६
 १४९. जयराज भण्डारी- १८४१२४२६५५
 १५०. शम्भु बस्नेत- १८५१०७४००४

१५१. हरिहर बराल- १८४१३०५२४२
 १५२. केदार प्र. धिताल- १८५११५६०६२
 १५३. शिव अधिकारी- १८५१०४५८३६
 १५४. राजेन्द्र मानन्धर- १८४१२५१९५७
 १५५. अजय दाहाल- १८५११७८२३२
 १५६. सुरेन्द्र सिंखडा- १८४१३१५२२६
 १५७. रघुनाथ अधिकारी- १८४१०६५२४३
 १५८. वीरेन्द्र कँडेल- १८५११८६०४७
 १५९. यमुनाप्रसाद भट्टराई- १८४१७३४१४३
 १६०. नरेन्द्रप्रकाश श्रेष्ठ- १८५५०७२१००
 १६१. रविप्रसाद गुरागाई- १८४१३२०३१०
 १६२. मणिराज नेपाल- १८५१०४००५६
 १६३. दीपा खकुरेल- १८४१४४८५३०
 १६४. मैया थापा- १८४११८४४०३
 १६५. सागर ज्ञवाली- १८५११४०२३०
 १६६. शम्भु बस्नेत- १८५१०७४००४
 १६७. राजेशकुमार राजथला- १८५११५१६५९
 १६८. देवेन्द्र अधिकारी- १८४६११९७७४
 १६९. ममता वली खरेल- १८४१३४४७२७
 १७०. देवकी उप्रेती त्रिपाठी- १८४१८७८७९८
 १७१. टेकनाथ तिवारी- १८५११७२२२२
 १७२. राजेन्द्रकुमार आचार्य- १८४१४१८४७६
 १७३. सुनीलकुमार महतो- १८५४०३०७३३
 १७४. हरिवीर सिलवाल- १८५१०७१६७७
 १७५. सुरेन्द्रबहादुर पाण्डे- १८५१०९८५६३
 १७६. प्रेमराज कोइराला- १७४५००७६६६
 १७७. नरेश मैनाली- १८४१४४९०१५
 १७८. विकास चित्रकार- १८४१३६११८९
 १७९. सृजना ख्याजु- १८४१९२३५३३
 १८०. विजयप्रसाद दास- १८६०८०७३८१
 १८१. कपिल मिश्र- १८४११२८०९३
 १८२. नलिनी ज्ञवाली- १८४१६८५९८२
 १८३. रीता बस्नेत- १८६००१३५६१
 १८४. सरस्वती अर्याल- १८४१०००५३१
 १८५. दण्डपाणि गौडेल- १८४१२६१६६६
 १८६. दीपक भण्डारी- १८५१२४४८६
 १८७. प्रमिला चौधरी- १८४११९४७०७
 १८८. वसन्तराज नेपाल- १८५११५०७२२
 १८९. विष्णुप्रसाद आचार्य- १८६०११९७११

१९०. चन्द्रकला निरौला- १८४१९२६०८१
 १९१. आनन्द सुवेदी- १८४१९७४४५५
 १९२. जगदीश शर्मा लामिछाने- १८४१५०१६०९
 १९३. अम्बिका खत्री- १८४१५६२६९७
 १९४. प्रकाश पराजुली- १८४३७२२०९५
 १९५. सुभाष पाण्डे- १८४९०३३७६२
 १९६. विकास पुडासैनी- १८५१०३१०९६
 १९७. मातृकाप्रसाद सँग्रौला- १८४२६३३४६६
 १९८. सरोज श्रेष्ठ- १८५१२०२५२५
 १९९. यादवप्रसाद न्यौपाने- १८५११२३२४५
 २००. अम्बिका घिमिरे- १८४१५१६०७१
 २०१. जमुनाकुमारी खड्का- १८४१६६४९१८
 २०२. ऋतु श्रेष्ठ- १८५११७४०६८
 २०३. लक्ष्मीप्रसाद मिश्र- १८५११४७४१७
 २०४. प्रोमिशा मिश्र- १८४९८२९६९९
 २०५. जनक महत-१८४१४६३८१३/५५७४४४३
 २०६. रमेश खड्का- १८५१०७२२२२
 २०७. लक्ष्मण घिमिरे- १८५११८६९७३
 २०८. केदारप्रसाद पाण्डे- १८४१३६५४९०
 २०९. आविष्कार कला- १८५७०३७५८३
 २१०. सुभद्रा कोइराला- १८४९७५३२३२
 २११. विमला खड्का- १८४६०९६७५७
 २१२. पङ्कज राना- १८४७१९४६०
 २१३. जमुना पोखरेल- १८४१८४७२१३
 २१४. रीता खत्री- १८४९१०३९९४
 २१५. लोकहरि लुईटेल- १८९११०५४६६
 २१६. गङ्गा सापकोटा- १८४७५५४१०८
 २१७. प्रकाश कुँवर- १८४१२६१८२४
 २१८. रामप्रसाद पोखरेल- १८४१९५४८६६
 २१९. तीर्थराज न्यौपाने- १८४३१५०४९०
 २२०. समीरप्रसाद पोखरेल- १८५११६८२१४
 २२१. लोकेन्द्र बहादुर साउद- १८५१०९९१३३
 २२२. अन्जु कटुवाल- १८४१२५०७६६
 २२३. सरिता डङ्गोल- १८४१५०२९१२
 २२४. खेमराज भण्डारी- १८५१२४००७७
 २२५. सरोज घिमिरे- १८४१५४८०७२
 २२६. हरि घिमिरे-
 २२७. हरिप्रसाद अधिकारी- १८५२०२८४५२

२२८. वीरेन्द्र कुमार भा- १८५२०२४९४०
 २२९. सरोज कुमार श्रेष्ठ- १८४२०९८६९२
 २३०. आनन्द नेपाल- १८५२०२४६४५
 २३१. उज्ज्वलराज नेपाल- १८५२०३२६१८
 २३२. विनोद सुवेदी- १८४१३०८३९६
 २३३. रमेशप्रसाद घिमिरे- १८५२०३१०७९
 २३४. निर्मला शर्मा- १८४१५४८७२५
 २३५. हरिप्रसाद घिमिरे- १८४१८२१४९२
 २३६. राजेन्द्र कोइराला- १८४१२९२०६०
 २३७. शेरजङ्ग कार्की- १८५११८८८५८
 २३८. सुरेन्द्रजङ्ग थापा- १८५१०४११८८
 २३९. राजनप्रसाद प्याकुरेल- १८४१७००७७०
 २४०. तुलाराम गिरी- १८५११६८२१९
 २४१. राजनऋषि कँडेल- १८४१३४५४२३
 २४२. महेश्वर सत्याल- १८५१०९३१७०
 २४३. अनिता बजगाईं- १८४१६८६३४८
 २४४. नागेन्द्रकुमार यादव- १८५२०३९७०१
 २४५. हरिबोल हुमागाईं- १८४११७४८७१
 २४६. चाँदनी बि.क. - १८४७१०७२१४
 २४७. राजन पालुङ्गा - १८४१३७३७७६
 २४८. दिनेश शिवाकोटी - १८४५०१२४६७
 २४९. नारायण रेग्मी - १८५११४७४५४
 २५०. सागर शिवाकोटी - १८४१७८१२६४
 २५१. उमा न्यौपाने - १८१३६३६७९०
 २५२. मनुकुमारी पुलामी मगर - १८४४५९४२३६
 २५३. राजन फुयाँल -
 २५४. शमशेरबहादुर न्हुछे प्रधान -
 २५५. निरबहादुर भण्डारी - १८४१३२७४७२
 २५६. राजु भण्डारी -
 २५७. जयराम आचार्य - १८५११३१६९३
 २५८. मान्जु कुमारी श्रेष्ठ - १८४१८६५०१५
 २५९. ध्रुवराज प्रसाईं - १८४१६०२९२६
 २६०. मिलन मनुवा दाहाल - १८५१०१७३९०
 २६१. नारायणप्रसाद रिजाल - १८५६०४९४६१
 २६२. सुरेन्द्र पोखरेल - १८४१०६१७५४
 २६३. नारायणप्रसाद आचार्य - १८४१७२७३९३
 २६४. मधुकर बस्नेत - १८४१७९०७४८

विमोचित एवम् प्रकाशित कृतिहरू

१. बूढो साउन र खडेरी	२०६७	केशव रूपाखेती	विमोचन/प्रकाशन
२. गर्भे सुवेदार	२०६८	पुष्पनाथ शर्मा	विमोचन/प्रकाशन
३. दृष्टिविहीन सत्ता	२०६९	पुण्य घिमिरे	विमोचन/प्रकाशन
४. यथार्थ प्रतिबिम्ब	२०७०	मञ्जुलाल श्रेष्ठ	प्रकाशन
५. हस्ताक्षर विश्लेषण	२०७१	मोहनकृष्ण उप्रेती	विमोचन
६. परदेशतिर	२०७२	मोहनकृष्ण उप्रेती	विमोचन/प्रकाशन
७. अतीतको पोको	२०७२	भुवनचन्द ठकुरी	प्रकाशन
८. सम्फनाका फिल्लाहरू	२०७३	विष्णुबहादुर सिंह	विमोचन/प्रकाशन
९. आखरको आरन	२०७३	कृष्णदेव रिमाल	विमोचन/प्रकाशन
१०. बेथिति बिस्कुन	२०७४	मञ्जुलाल श्रेष्ठ	विमोचन/प्रकाशन
११. उर्मिलाको व्यथा	२०७४	हरिप्रसाद अधिकारी	विमोचन/प्रकाशन
१२. नागरिकता	२०७४	राजु शर्मा	विमोचन/प्रकाशन
१३. प्रकाशगृहका स्रष्टा	२०७४	कुलप्रसाद पराजुली	विमोचन/प्रकाशन
१४. अनुग्रह	२०७४	वीरेन्द्र पाठक	विमोचन
१५. अनुकम्पा	२०७४	वीरेन्द्र पाठक	विमोचन
१६. अथक साहित्यसाधक मोहनबहादुर कायस्थ	२०७६	वाई.आर.घलेविमोचन/प्रकाशन	

‘अमरज्योति सम्मान’बाट सम्मानित व्यक्तित्वहरू

१. कुलप्रसाद पराजुली	२०६७
२. मोहनबहादुर कायस्थ	२०६८
३. पुष्पनाथ शर्मा	२०६९
४. विष्णुबहादुर सिंह	२०७०
५. कृष्णमोहन जोशी	२०७१
६. केशव रूपाखेती	२०७२
७. वीरेन्द्र पाठक	२०७३
८. पुण्य घिमिरे	२०७४
९. मोहनकृष्ण उप्रेती	२०७५
१०. भुवनचन्द ठकुरी	२०७५
११. मातृकाप्रसाद सङ्ग्रौला	२०७५
१२. पुष्कर पुरी	२०७५
१३. जुजुकाजी रञ्जित	२०७६
१४. देवेन्द्र अधिकारी (दुःखी माइला)	२०७६

अमरज्योति साहित्यिक त्रैमासिकका लागि लेखरचना उपलब्ध गराउने बारेको सूचना

विद्युत्कर्मी साहित्यिक समाजद्वारा नियमित रूपमा प्रकाशित हुँदै आएको 'अमरज्योति साहित्यिक त्रैमासिक'को आगामी अङ्कका लागि निम्नानुसारका लेखरचनाहरू यथासक्य छिटो पठाइदिनुहुन समस्त सर्जक/समीक्षक महानुभावहरूलाई अनुरोध गरिन्छ :

१. साहित्यका विविध विधासँग सम्बन्धित सिर्जनात्मक लेखहरू
२. समीक्षात्मक, अनुसन्धानात्मक वा संस्मरणात्मक भाषिक एवम् साहित्यिक लेखरचनाहरू
३. साहित्यका विभिन्न सिद्धान्त र वादहरूका सम्बन्धमा पूर्वीय र पाश्चात्य दृष्टिकोणसम्बन्धी आलेखहरू
४. नेपाली र विश्वसाहित्यमा देखापरेका नवीन मान्यतामा आधारित लेख रचनाहरू
५. अनुवाद साहित्य एवम् कला र संस्कृतिसम्बन्धी लेख-रचनाहरू ।

उपरोक्त अनुसारको अप्रकाशित लेखरचना प्रीति फन्टमा टाइप गरी निम्नलिखित विद्युतीय ठेगानामा फोटोसहित पठाइदिनुहुन साथै यस पत्रिकाका लागि प्रेषित सामग्रीहरू ६ महिनासम्म अन्य पत्रिकामा नपठाइदिनुहुनसमेत अनुरोध गरिन्छ ।

लेख/रचना पठाउने विद्युतीय ठेगाना:

amarjyoti@nea.org.np

विद्युत्कर्मी साहित्यिक समाज परिवार
नेपाल विद्युत् प्राधिकरण

परिशिष्ट

फर्पिङ जलविद्युत् आयोजना उद्घाटन गर्दा श्री ३ महाराज
चन्द्रशमशेर जबराले टुँडिखेलबाट दिएको दुर्लभ मन्तव्य

काठमाडौँ । नेपालको पहिलो जलविद्युत् आयोजना फर्पिङस्थित चन्द्रज्योति जलविद्युत् आयोजना (हालको फर्पिङ जलविद्युत् आयोजना) हो । उक्त आयोजना राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरले निर्माण गर्न लगाएका हुन् ।

उक्त आयोजनाको उद्घाटनको अवसरमा चन्द्रशमशेरले दिएको स्पीच गोर्खापत्र साप्ताहिकले वि.स. १९६८ साल जेठ २३ गते (मे/जुन, १९११) का दिन प्रकाशित गरेको थियो । त्यसैबाट साभार गरिएको हो यो स्पीच ।

श्री ३ महाराजबाट बक्स्याको स्पीच

“ईश्वरवाट दया भयाको आफ्ना मुलुकमा पाइने वस्तुबाटै मिल्न सक्ने फाइदा हामीले उठाउन सकेनौ भने तेसभन्दा अपसोचको कुरा के छ ?

विशेषगरि आफ्नै मुलुकका मानिसहरूका मेहनतले तयार भयाको यो बिजुलीको कारखाना पूर्वदीपतर्फ रहेका यस यै जत्रो कल कारखानाभन्दा केही कुरामा घटि छैन भनन्या कुरा मन्मा विचार गरिहेदा मन्मा बहुतै आनन्द लागि आउँछ ।

ईश्वरका अनुग्रहले आज हाम्रो मुलुकको बिजुलीको कारखाना प्रकाश गर्न पाउने भयो । नेपालमा एस किसिमको काम्मा यो पहिला कारखाना हो । एस्तो यो कारखानासँग म सँग राखन पाउनाको (मोसर) मलाइ मिलेको हुनाले लागेका अहेशानको यथार्थ बयान जाहा गर्न सकिन्न ।

यो कारखाना हाम्रा श्री ५ सरकारका बाहुलीबाट ऐल्हे खोलिबक्सने छ । एसबाट हाम्रा मुलुकको उद्योग उतसाहमा नजा युग हुनगया भँ उन्नति गराउने होला भनन्या आशा छ । ठूलाठूला कामहरू पैल्हे उठान गर्दा नबिग्री भरसक राम्रोगरी चलने हिसाबले गर्नुपर्ने हुनाले यो बिजुलीको धेरै (.) पनि हाललाई खालि हाम्रो राजधानी शहरमा बत्ती राखना निमित्त मात्र काम लिन सकेका छौँ । सडकको बत्तीको काम् बाहेक यो बिजुली विना धुवाँ गन्धले कोठा गरम् गराउने काममा ल्याउ भने पनि हुन्छ ।

नेपाल खाल्डामा सहजसँग प्रसस्त दाउरा, गोल पाइँदैन । बिजुलीले गोल, दाउराको काम दिने भयाकोले तेसबाट पनि सुविस्ता हुन्छ । उद्योगको काम्मा उन्नति गर्ने ठाउँ हिसाब छैन । तेस्तो उद्योगका कामहरूमा यत्नसाथ एकनाससँग मन लगाई काम गरेदेखि बलियो दिलसायको दृढ उतसाहले पालागिन (पार लगाउन) नसकने काम केही छैन ।

ईश्वरबाट दया भयाको आफ्ना मुलुकमा पाइने वस्तुबाटै मिलन सक्ने फाइदा हामीले उठाउन सकेनौं भने तेसभन्दा अपसोचको कुरा के छ ? एतिका खर्च र मेहनत लगाई यो बिजुलीको कारखाना तयार भयाको छ । एसैबाट ल्याइयाको बिजुलीका जोडबाट काम लि हामीले फाइदा उठाउन योग्य छ । अनि मिस्टर प्याएटेले खुलसा वयान गरेभँ यो बिजुलीको जोड लगाइ चिजबस्तु बनाउने काम कारखाना र यस उद्योगमा लाउन कोसिस गर्दै गन्या हाम्रा मानिसबाट पनि यसबाट भयाको काम हुन नसकने केही छैन । ऐल्हे यो उतसवको वखतको जोष्मा मात्र यो कुरा हामीले मन्मा लिनै होइन ।

एस्मा यौटा कुरा के छ भने सबै तरहबाट उन्नति हुने कुराको विचार गर्दा हाम्रो शहर सफाइतर्फमा अरू धेरै गै काम् बाँकी रहेको देखिन्छ । उन्नतिको मुख (मुख्य) कुरा यौटा सफाइको काम पनि हो । अपसोच छ कि हाम्रा राजधानी शहर ठाउँठाउँमा साह्रै मैला फोहर छ । हाम्रो जाहा पानीको कल राखी पानी ल्यायादेखि पानीबाट उत्पन्न हुने किसिमको रोगहरू विशेषगरी हट्टै गयाको छ । तापनि सफाइतर्फको उन्नतितर्फ हामीले सदा सर्वदा बहुतै ध्यान दिनुपर्दछ । एस्मा सरकारलाई दुनिआहरूबाट हारग्वाहार हुनु अवश्य पर्दछ । सरकारबाट दुनिआलाई शहर सफाइको कामलाई केही दस्तुर लगायाको छैन । तेसो हुनाले मुलुकको बढिया हुने काम्मा सरकारलाई हारग्वाहार गर्नुपर्छ भनी दुनिआले अधि नसरी यो काम राम्रोगरी हुनसक्ने देखिँदैन ।

अव यो बिजुलीको विषयको कुरामा म यो पनि भन्दछु कि— यो उठान भयाको काम राम्रोगरी तय भयेको हुनाले हामीलाई आनन्द गरायो । कोनै काममा पनि उठानको काम राम्रोगरी तय हुनालाई उकालो पर्ने हुन्छ । उठानमा परिआउनले कठिन एकपल्ट नाघिसकेपछि तेष्किसिमको काम आफसे आफ बद्दै जाने गर्छ । विशेषगरी आफ्नै मुलुकका मानिसहरूका मेहनतले तयार भयाको यो बिजुलीको कारखाना पूर्वदीपतर्फ रहेका यस यै जत्रो कल कारखाना

भन्दा केही कुरामा घटी छैन भनन्या कुरा मन्मा विचार गरिहेर्दा मन्मा बहुतै आनन्द लागि आउँछ ।

राम्रो गरी दस्तुरमाफिक काम भै यो कारखाना चलायादेखि तेसबाट हुने आम्दानीले खर्च ढाकी दिन् परदिन् हाम्रा उद्योगका काम कारखानाहरू बढ्दै जाने देखिनाले लागेको भन्दा बढी सन्तोष अरू के होला ? यो काम्मा बहुतै मेहनत गरी काम गर्ने युरोपियन हिन्दुस्थानी र नेपालीहरू सबैले यो कारखाना कोनै सुरतले पनि चलाइ छाडोला भनन्या हिकमत लि काम गरेका हुनाले तिनिहरूलाई धन्यवाद छ । बीचबीचमा गाह्रो र दैवीपरि आयेथ्यो तापनि आफ्नु अभिभाराको काम् तय गर्नालाई मेहनत गर्न बाँकी नराखी काम गर्ने मुख्य इलेक्ट्रिक्याल इन्जिनियर मिष्टर वार्नाउ प्याउटे (Barnau Puwante) लाई खुसीसाथ अन्तष्कर्णदेखि म धन्यवाद गर्छु ।

इनको ठूलो मेहनत र एकनासको भावना साथको काम गराई तारिफ लायेकको छ । ठूला नामि जनरल इलेक्ट्रिक कम्पनीका मिस्टर लिंजले (Mr Linzale) पनि बहुतै उमदा तवरसंग काम गरेका छन् । इनलाई पनि मेरो धन्यवाद छ । यो काममा रहेका अफिसर र अन्य मानिसहरूले पनि तन्मनदि काम् गरेको सुन्दा मलाई बहुतै सन्तोष लाग्यो । तिनीहरूको कामदेखि म खशी छु । जो इन्जिनियरले तिनीहरूको लोसि फारम गरे तेस्को विचार तिनीहरूका आफ्ना आफ्ना अड्डाखानाद्वारा गरिने छ । तिनिहरूकै सगोल मेहनतले आज यो काम् सफल भयो । यो काम् सफल भयाकोमा जनरल पद्मशमशेर जंगबहादुर राणालाई म धन्यवाद दिन्छु ।

तिनीमाथि मैले जस्तो भर्परि काम लायाको थिजा सो बमोजिम सबै काम पुरा हिसाबसंग पार लाया । यो काम सुरु देखिनै भाइ कम्यान्डर इनचीफले गरेका मदतको मैले बहुतै कदर मानेको छु । उनीलाई पनि मेरो अन्तष्कर्णदेखिको बहुतै बहुत धन्यवाद छ । यो इस्पीच खतम गर्नुअगाडि यो बिजुलीको कामले हामीलाई जुन शिक्षा दिन्छ तेसबारेमा म केही भन्न चाहन्छु । हिकमतको कामहरू प्रचार भैरहेको आजकाल को जमानामा सो हिकमतको महिमाको शिरोमणिभँ भयाका बिजुलीले हालको सभ्यताको बाटो राम्रो बनाई चाँडो उन्नति गराउँदै लगेको छ ।

बिजुलीका प्रकाश नहुँदैका बखतको र सो प्रकाश भयापछिका बखतको बीचमा काहासम्मको अन्धाधुन्धको फरक देखिन्छ । नेपाल्ले पनि अब बिजुली आफ्ना दुनिजामा प्रकाश भयाको देखि उन्नतिको यस्तो मुख्यकारण हो भनन्या शिक्षा

बिर्सने छैन भनन्या आशा लागेको छ । आजकाल नभैनहुने जरुरी समझियाको हिकमतको विद्या जाननुपर्छ भनन्यातिर पनि मन बद्दै जाला भनन्या हामीले आशा गर्नु होइनसक्ने कुरा केही छैन ।

यो बिजुलीबत्तीको राम्रो उज्यालोमुनि बसिरहँदा जस्तो त्यो बलिरहेको बत्ती निर्मल, सफा छ उस्तै आफ्नु चालचलन पनि वेदागको गराउनुपर्छ भनन्या र जुन जोरबाट सो बत्ती बलेको छ त्यो जोरलाई होइसकेसम्म काम्मा ल्याइ फाइदा उठाउनुपर्छ भनन्या दृढ उत्साह पनि मानिसहरूले लिनन् भनन्या आशा पनि लागेको छ । रातको अन्धकार दुरभै जानाले हाम्रो मन्को अन्धकार पनि दुर भै गै नजा ज्ञान पैदा भै अज्ञान सबै पन्छाई हामीले गरे कतिसम्म हुनसक्ने रहेछ, कति कुरा हामीले गर्नुपर्छ भनन्या अन्तष्कर्णले देखदै जानेछन् भनन्या पनि आशा छ ।

अव म कर्णेल म्यानर्सइसमिय साहेब र अनलेडि भलादमीहरूले यस मौकामा मेहर मानी साथ आई शोभायमान गर्नुभयाको हुनाले म अन्तष्कर्णदेखि सुकर्म जारी गर्दछु । सावधानसाथ यो मैले बोलेका कुराहरू एकचित्तले सुनिबक्स्याकोमा श्री ५ सर्कार महाराहाधिराजका खिदमत्मा मेरो आदाब छ । अरू सबैलाई पनि मेरो धन्यवाद छ । ईश्वरसँग मेरो यही प्रार्थना छ कि, यो हाम्रो काम्लाई कल्ल्याण गरून् ।

ऊर्जा खबर, २०७७ फाल्गुण २५ बाट साभार
(इन्जिनियर वीरसिंह धामीको सहयोगमा)

गोर्खापत्र ।

६८२५ १८८८ साल च्येष्ठ-११ गते हीमन्दा

देशसमाचार

अपूर्व प्रकाश
चन्द्रवति.

मानिसको आयुपनि बह्रतैठुलो कुरा छ किनभने मानिस चरुलाई घनपनि प्रयस्तछ, इष्टमित्र पनिहन्न, जाचान वस्त्रापनि घरभरीछन विद्यापनि पढेकोछ इत्यादि कैयोक सुखदायक चीज परमेष्ठनबाट उपजाइ दिनु भयाकोछ, इसव्यस्तु एकसेएक अथे छल्लापनि आयु सम्बाधमान्छ भनेमान् सुखदायक झन्झन्, कोटो आयुहभने तिसव विधास झन्झन् यसेकारणक अघिकोहि कविले " गन्धसुवर्णं मलमिचुदण्डं नाकारि षष्पं खलु चन्दनेमु ॥ विद्वान्यनोमपति दौर्धजीवो धातुः पुरा कोपिन् सुद्विदोभुत् " भन्ने आफतुराय प्रकट गरेकाछन्.

आज परमेष्ठनका पुर्णअनुग्रहले केहिआयु पायाका हुनाले हामी ठुलोभाय र हेइभनि श्रीमि आनन

दमा परेकाहो किनभने पैलैका ठुठुला विद्वानि, धनि हरुलेपनि देखेन नपायाको अपूर्व वस्तु उदाराग्रय श्री ३ महाराजका अणुपमेय कृपाले आफ्ना आंखाका सासुने देखनपायो.

धेरैकालका परिश्रम र साखा रुपियाका खर्चले तयार गर्न लगाइ बन्त्याको चन्द्रवति फरपिडको पावरहाउस वाट टुङ्गिखेल सव् ट्रेसम्बन्धमि विजुलिको जोड ल्याइ त्यहायाट जताततै चन्द्रवति प्रकाश गर्ने कामको प्रतिष्ठा गरिबन्धनालाई (खोस्नालाई) पछे द्रुहस्त भयो भयेन भनि २१ दिन दिउसो जाचगरी ठोडभयोभन्दा भयापछि रासै प्रकाश गनांलाई येहि गयुका च्येष्ठ ८ गते सोमवारका दिन २ बजे जङ्गीलाई जङ्गीपोसाक र निजामती लाइ सिविल पोसाक हुने लाइ सिविल पोसाक र नङ्गे नौसिन्दासम्भलाइ सफेत् पोसाक लगाइ टुङ्गिखेत्मा सामेल हुनु भनि आघिक्लादिन उर्दि भयाको थियो.

भोलिपछि उर्दिबमोखिम च्येष्ठ ९ गते का दिन ठीक २ बजे जङ्गी निजामती जागिर्दारहरु टुङ्गिखेत्मा सामेल भये. इनिहरु लाइदस्तुर्माफिक राखनालाई टुङ्गिखेत्मा पछे देखि ठाँउ ठीकगरि राखेको थियो. यस्कारण चन्द्रवति प्रकाश गनां लाइ श्री ५ महाराजाधिराज, श्री ३ महाराज, श्री चौफ साहेब र अरु जनरल साहेब हरु राजहनासाइ टुङ्गिखेल-सव् ट्रेसन देखि अगाडि कान्दारहरुले खूप काँरोगरी देखायेर द्रव्यन्त मनोहर गरायेर 'झायस घर' बगायेका थि

ये, तेस्का सासुम्भेमा पल्लुलाई बबस्ने ठाँउ नियत थियो, डायस घर देखि मन्तिर सिविल पोसाक लगायाका निजामति हाकिमहरु वरने ठाँउ नियत थियो, रल्लन देखि पश्चिमतर्फ निजामति कारिन्दा लाइ बस्ने ठाँउ नियत् थियो, डायस घर देखि बायस कोष तर्फ पखित्त, माष्टर, बत्तिस्कोठिका साइ महाराजन् हरुसाइ बस्ने ठाँउ नियत भयाको थियो, तिने देखि उत्तर तर्फ स्त्री जातिलाई बस्ने ठाँउको बन्दोदक्ष भयाको थियो, उर्दि भयाका जागिरदार हरु ठीक २ बजे सामेल हुना साथ आफ्ना आफ्ना टाउला गयेर काइदा माफिक खडा रहेका थिये, स्त्रीजातिहरु पनि नियत जगामा आयेर उत्सव हेनांलाई अनन्दले बसेका थिये, स्त्रीजाती बसेकां टाउमा पुरुषका नाँचमा चौटा सुसोपनि हिनं पाउदेमथ्यो. ठाँउ ठाँउमा पुलिसहरुको बन्दोदक्ष बह्रतै असल थियो. टुङ्गिखेत्का बरिपरिका सडकहरुमा दर्शक पुरुषहरुको भीडलमेकी थियो, तमसा हेनेमानिष हरु टाढा टाढा देखि ठुलो उत्साहका साथ हरयाङ्क र फरयाङ्क गर्दै बराबर आउदे च्मा चुदै थिये.

येति भया पछि श्री चौफ साहेब, श्री लाठ साहेब र अरु जनरल साहेबहरुको सवारी भयो. करीब सवा ५ बजे श्री ३ महाराजकी सवारी भयो, १९ तोपको सलामि पनि भयो. तेस्का करीब आधा घण्टावाद श्री ५ महाराजाधिराजकी सवारी भयो २१ तोपको सलामि नि एरिनस्तेरभयो, तेस्का वै हिडे र

पल्लि लेनका, रीजिडेन्ट हाचेच एक
आद पुगे, श्री ५ महाराजा धिराज,
श्री ३ महाराज हायस घर्मा विरा
जमान मैवक्त्रा पल्लि केहिचेर व्या
न्ड बाजा बळ्यो, यस्का वाद् इले
किंकराळ इस्कोनियर मिष्टरं प्वाण्टे
के इजाजत कियेर रिपोटं गरं.
सो रिपोट, खतम्भया पल्लि स्वयं
श्री ३ महाराज काट शीच हो च
निययो वहापल्लि श्री चौफ साचेवया
ट स्पीच बक्त्रियो, स्पीचको काम
तमाम भयेका केहिचेपंली करीव
साटे ई बजे श्री ५ महाराजाधिरा
ज, श्री ३ महाराजका प्रकृमले सू
र्योदय ह्मनासाथ सारा सुयंभक्त्रफुल्
ठनमकाया जस्तो भयेन्के शरिर सा
रा चन्द्रवत्ति एकदम् बले, तेसुवख
तु सारा मानिसका करियाको चित्त
एक ठाउमा बटुखियेर रहेको थियो,
सव् छेसन घरका लानाका ऊँमा
पवंतका टाकुरावाटं भर्खेर उदय भ
याका चन्द्राकार (चन्द्रवत्ति) लाइ
देखेर साघोत्र चन्द्रमाके मानपरको
ह्मनाले चन्द्रलोक वाट आ
पना नगौचेमा सवारी भयाका चन्द्र
मा लाइ निखय शरिर बाहिर ता के
अन्धकार मंघ चूदयाकोश लाइ पनि
आपूर्व प्रकाश (उज्यालो) गराया
को ह्मनाले बहो आनन्दमापरि, को
हि कोहि हुँन ज्ञान केले जुन उदा
उनेबखत्ता भयाको थियेन, उस्माधि
फेरो अघिपल्लिका चन्द्रमाको किरण
भन्दापनि बढता तेजळ यो के आस
र्थ ! भन्न लागेकाथिये, तैस बखत्त
त्यो सव् छेसनवर जम्बै तेजोपुञ्ज
भयाकोथियो, सग्टेसन र हायस घ
रका वरिपरि अरावगलमा रहरका

वतिले अन्धोभा बढायाको थियो,
करिब ७ बजे श्री ५ महारा
जाधिराज, श्री ३ महाराजहरुको
सवारि फिरो, तेस्का केहिचेरपल्ल
ज्ज्की निजामति चागिदं रहर पनि
फके, ज्ज्कीलाइ २ दिम र निजा
मतिलाइ १ दिनको विदामियो, जु
वापनि खेल्नपाये,
सग्टेसजको वत्ति ७ दिनसम्म
वली रहेको ह्मनाले, जस्तोसुखे रा
सो तमासा, जाजा, विवाह आदिहे
तांलाइ केहि पर्वाह नराखेर आफ
ना घरदेखि कहियेपनो ननिस्को
का मानिसपनि तुलो उरसाहका सा
स हेन गयाकाथिये, कोहि स्त्रीहरु
पतिव्रता विधवा भयेर आफना घर
वाट निस्कनालाइ शरिरवाट प्राञ्जि
वलजस्तो मान्नीहरु पनि यो अग्नि
न्त्य अकथनीय असुंम अतुल अपर्ब
अद्भूत शोभा हेनांलाइ आफना प
दांसाथ आयाकाथिये, जस्तो सुकौ
उरसाह नभयाका वेरागि, हरिलुठ्ठका
हरुमा पनि यो दृशत्रदेखता प्रसन्न
नहने कोहिपनी भयेन जोसुकै पनि
श्री ३ महाराजका अतुल प्रतापलेग
दां हामिले एकप्रकारको असम्भव कु
रो आफना शरिरले देखिन वा भोग्
गर्नपाजो भन्दथे, धन्व्य श्री ३ महा
राजको प्रताप !

सम्बत १९६८ साल ज्येष्ठ १६ गते
सोमवारको गोर्खापत्रमा प्रकाशित

फर्पिङ जलविद्युत कण्डको पोखरी

नेपालको पहिलो जलविद्युत गृह फर्पिङको आँगनमा विद्युतकर्मि साहित्यिक समाजको टोली

श्री

स्वसिस्त्रीगिरिराजचक्रचदामरिानर
नाराग्रौत्थादिविविधविरूद्यवतिवि
राजमानमानौन्नतश्रीमक्षहराजाधि
राजश्रीश्रीश्रीमहराजपृथ्वीवीरविक्र
मसाहदेवजङ्गवाहादुरसाहवाहा
दुरसम्सेरजङ्गदेवानांसदासमर
विजयिनामकापालामास्वसिस्त्रीमद्वति
प्रचराडभूजद्वराडित्यादिश्रीश्रीश्रीमहरा
जमेजरजनरलसरचन्द्रसम्सेरजङ्गव
हादुररागाजीसिविजिसियेसञ्जाइआ
डडिसीयेलजानरेरिकरौलिफैर्थगो
र्षानथोउलिङ्गपिम्माकोकाउवाउस्यान्
प्राईमभिनिसुरयाराडमास्पेलवाटई
लेकट्रीकलइजीनीयेरवर्नाइपांटे
लाईलगाईयोचन्द्रवतीवीक्रमस
म्भत् १९६८ सालमा प्रकाश भयो ॥

हाल रत्नपार्क वितरण केन्द्रको पश्चिमी भित्तोमा रहेको
फर्पिङ जलविद्युत केन्द्र उदघाटनसम्बन्धी ताम्रपत्र ।